

TARTU RIIKLIK ÜLICOOL

MAAILMAVAATE KUJUNEMISEST
KÕRGEMAS KOOLIS

II

A-1622

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Kommunistliku Kasvatuse Laboratoorium

MAAILMAVAATE KUJUNEMISEST

KÕRGEMAS KOOLIS

II

(Konverentsi "Üliõpilaskonna kommunistliku kasvatuse sotsioloogilisi probleeme" materjalid. Mai 1971.)

*Filosoofia kateedrile
autoritelt.*

Tartus, 24. mail 1971.

Tartu 1971

S i s u k o r d

Sissejuhatus (H.Dsiss, P.Kenkmann).....	6
1. Kõrgem kool kui elukutsevaliku objekt (M.Titma).....	12
2. 1969. aastal Eesti NSV kõrgematesse kooli- desse vastuvõetute koosseisust (H.Dsiss, P.Kenkmann)...	26
3. Informeeritus Eesti NSV kõrgematest kooli- dest ja neisse suhtumine (H.Dsiss).....	45
4. Informatsioon erialadest ja nende prestiiž ning meeldivus (H.Dsiss).....	59
5. Sisseastujate orienteeritus erinevatele tegevusaladele (H.Dsiss, M.Titma)....	81
6. Väärtuste osa kutsevaliku protsessis (M.Titma).....	120

С о д е р ж а н и е

Предисловие	/Х.Дсисс, П.Кенкманн/.....	6
1. Высшая школа как объект выбора профессии	/М.Титма/.....	12
2. О составе принятых в вузы Эстонской ССР в 1969 г.	/Х.Дсисс, П.Кенкманн/.....	26
3. Информированность о высших школах Эстонской ССР и отношение к ним	/Х.Дсисс/.....	45
4. Информация о профессиях, их престиж и привлекательность	/Х.Дсисс/.....	59
5. Ориентированность поступающих на различные сферы деятельности	/Х.Дсисс, М.Титма/.....	81
6. Роль ценностей в процессе выбора профессии	/М.Титма/.....	120

S i s s e j u h a t u s

Vastavalt Eesti NSV Kõrgema ja Kesk-erihariduse Ministeeriumi kolleegiumi otsusele 3. aprillist 1969 asus TRÜ Kommunistliku Kasvatuse Laboratoorium uurima üliõpilaskandidaatide ja kõrgema haridusega spetsialistide kontingendi formeerumise probleeme. Allpool antakse esialgne ülevaade 1969.aastal kõrgemate koolide üliõpilaskandidaatide anketeerimisel saadud materjalist.

Kõrgemate koolide ette on kerkinud praktiline vajadus asuda uurima neid noori, kellest moodustub üliõpilaskond. Juba puhtkvantitatiivselt on üliõpilaskonna formeerumise küsimus vabariigis küllaltki terav: aastaid on raskusi ettenähtud arvu üliõpilaste vastuvõtmisega tervel realerialadel. Veel sügavam on probleem, kuidas kvalitatiivselt jaotada olemasolevaid inimressursse kõrgemate haridust nõudvate tegevusalade vahel. Vastav sihipärane tegevus on võimalik vaid siis, kui tuntakse neid regulatooreid - nii materiaalseid kui ka vaimseid (sotsialistlikku ühiskonda iseloomustab viimaste tähtsuse pidev kasv), mis määravad ühe või teise ala valiku. Selleks tuleb aga empiiriliselt kindlaks teha need erinevused, mis on olemas erinevaid alasid valivatel noortel.

Teiselt poolt on vastuvõtukontingendi tundmaõppimise tinginud praktiline vajadus kõrgema kooli kasvatustöö tõ-

hustamise järele. Vajalik on kasvatustöö diferentseerimine üliõpilaskonna eri osade eripära alusel kõrgemate koolide, erialade ja kursuste kaupa - see aga eeldab üliõpilaskontingendi sügavamat tundmist, mille aluseks on kõrgema kooli I kursusele vastuvõetute uurimine.

Eelnevate uurimuste alusel, mille järjeks 1969.a. alustatud üliõpilaskandidaatide uurimine põhilise kontseptuaalse skeemi ja meetodiliste võtete osas on, võib väita, et erinevaid erialasid tahavad omandada erinevate väärtuste ja orientatsioonidega noored. Nii pakuvad ka käesolevas uurimuses noorte isiksust iseloomustavatest tunnustest huvi eelkõige väärtusorientatsioonid ja elukutseväärtused. Nende kui elukutse valiku reguleerimise mehhanismide uurimine ongi põhiprobleemiks teoreetilises plaanis.

Üliõpilaskandidaatide uurimine oleks peale ülaltoodu aluseks ka üliõpilaskontingendi edasise sotsiaalse ja erialase küpsemise protsessi fikseerimisel terve kõrgemas koolis õppimise aja vältel.

Uurimisobjekti moodustasid 1969.aastal vabariigi kõigisse kõrgematesse koolidesse astuda soovinud, s.o. oma dokumendid vastuvõtukomisjonile esitanud noored.

Uurimisülesanded olid vastavalt töö põhieesmärgile eelkõige praktilised:

- määrata üliõpilaskandidaatide kontingendi struktuur soo, vanuse, senise haridustee, elukoha jts. tunnuste järgi, teha kindlaks nende üliõpilaskandidaatide iseloomustavate näitajate muutumine viimastel aastatel;
- kirjeldada erinevad kõrgemad koolid ja erialad valinud noorte eluorientatsioone ja elukutseväärtusi kui isiksuse karakteristikuid;
- fikseerida kõrgemates koolides omandatavate, samuti mõnede teiste erialade prestiiž;
- fikseerida üliõpilaskandidaatide informeeritus kõrgemate koolide tegevuse eri aspektidest ja omandatavatest erialadest ning selle informatsiooni saamise allikad;
- teha kindlaks erinevused kõrgematesse koolidesse vastu-

võetud üliõpilaskandidaatide ja väljajäänute vahel;

- saadud informatsiooni alusel määratleda võimalusi kutsevaliku suunamiseks, kõrgemate koolide ja erialade paremaks tutvustamiseks;
- fikseerida ka teatud alused kasvatustöö diferentseerimiseks erinevad kõrgemad koolid ja erialad valinud noorte erinevuse alusel.

Püstitatud on ka teoreetilised ülesanded:

- uurida vaimseid regulaatoreid, mille alusel on võimalik suunata elukutsevaliku protsessi;
- uurida sotsiaalse päritolu mõju kutsevalikule;
- uurida reaalse käitumise (senise elutee) seost eluorientatsioonide ja elukutseväärtustega;
- uurida elukutseväärtuste süsteemi erinevatel noorsoo kategooriatel ja kujunema hakkavatel professionaalsetel gruppidel;
- uurida erinevate erialade prestiiži.

Kuigi uurimus oli, nagu juba eespool märgitud, teatud mõttes jätkuks eelmistele, tõi ta kaasa rea meetoodilisi probleeme. Juba uurimisobjekt ise on algandmete kogumise seisukohalt keeruline: avaldusi kõrgemasse kooli astumiseks võetakse vastu pika aja jooksul, vastuvõtukomisjoni töö protseduurid on erinevates kõrgemates koolides üsnagi erinevad. Arvestada tuli ka üliõpilaskandidaatide sotsiaalsest ja psüühilisest seisundist tulenevaid iseärasusi. Kõige selle tõttu ja pidades silmas vajadust analoogiliste uurimuste korduva läbiviimise järele tulevikus, seati käesolevale uurimusele ka mõned meetoodilist laadi ülesanded:

- selgitada sellises erilises situatsioonis algandmete kogumise võimalikkust;
- töötada esialgselt välja teatud protseduurid üliõpilaskandidaatidelt sotsioloogilise uurimismaterjali kogumiseks ja selle töötlemiseks.

Algandmete kogumise põhivõtteks sai üliõpilaskandidaatide anketeerimine. Ankeedi täitmisel tuli tagada maksimaalne anonüümsus. Üliõpilaskandidaadid on ju huvitatud

kõrgemasse kooli pääsemisest, seetõttu nad soovivad ka ankeeteerimise kõrgemasse kooli sissesaamisega ning püüavad anda vastuseid, mida nende arvates neilt oodatakse, s.o. "õigeid" vastuseid. Nii oli esmaseks probleemiks üliõpilaskandidaatide tegelikele seisukohtadele ja arvamustele vastavate ankeedivastuste saamine. Tähelepanu tuli pöörata ka ankeetide iseseisva täitmise kindlustamisele: tuli vältida üliõpilaskandidaatidega kaasasolevate isikute mõju, samuti omavahelist konsulteerimist ankeetide täitmisel.

Et vältida üliõpilaskandidaatide erilisest seisundist ja dokumentide esitamise õhkkonnast tulenevaid negatiivseid mõjusid ning luua optimaalsed tingimused ankeetide täitmiseks, nähti ette järgmine kord:

- ankeetküsitluse läbiviimist igas kõrgemas koolis juhib vastuvõtukomisjoni vastutav sekretär, keda abistavad ankeeteerimist vahetult korraldavad konsultandid;
- ankeetide täitmisele suunatakse üliõpilaskandidaadid vastuvõtukomisjonist selleks sisustatud ruumi, mis on ette valmistatud nii, et iga üliõpilaskandidaat saaks täita ankeedi võimalikult pingevabalt, kuid iseseisvalt ning vajaduse korral oleks võimalik paluda selgitust kohalviibivalt konsultandilt;
- konsultant annab nõu kõigi ankeedi täitmisel kerkivate raskuste puhul, samuti kontrollib tagastatavate ankeetide täitmise korrektsust.

Omaette probleem tekkis seoses sellega, et ankeedi anonüümsuse juures tuli leida võimalus üliõpilaskandidaatide ankeetide seast nende ankeetide eraldamiseks, mille täitjad kõrgemasse kooli vastu võeti. Edasise sisulise analüüsi tegemiseks oli vaja anonüümse ankeediga kogutud informatsioonile lisada veel andmed sisseastumiseksamite tulemuste kohta. Et seda teha, kasutati üliõpilaskandidaadide ankeedi lisalehte. Kursuste (õpperühmade) koosolekutel õppeaasta algul pidid esimeste kursuste juhendajad laskma

üliõpilastel vastavasse osakonda astuda soovitud üliõpilaskandidaatide poolt täidetud ankeetide hulgast oma ankeedid üles otsida. Ankeetide vahele tuli panna lisaleht, millele vastsed üliõpilased märkisid oma sisseastumiseksamite hindded. Et hõlbustada ankeetide leidmist ning panna iga lisaleht oma ankeedi juurde, tuli üliõpilaskandidaadil juba vastuvõtukomisjonis ankeeti täites kirjutada selle kaanеле "mürgusõna" - vabalt valitav 4-kohaline arv-, mis tuli ka üliõpilaskandidaadil endal üles märkida (meelde jätta). Sama arv tuli kõrgematesse koolidesse vastuvõetutel kirjutada oma ankeedi lisalehele.

Üldjoontes kulges algandmete kogumine ettenähtud korras. Tuleb aga märkida, et mitmesugustel põhjustel jäi küllalt suurel osal üliõpilaskandidaatidest ankeet täitmata ning teatud osa ankeetidest on täidetud suuremal või vähemal määral puudulikult. Samuti jäi paljudel vastuvõetulist täitmata lisaleht või siis ei suudetud leida oma ankeeti. Kokkuvõtteandmed anketeerimise ja lisalehtede täitmise tulemustest on toodud tabelis 1.

Käesolevas sissejuhatuses ei sea me ülesandeks analüüsida, miks sel või teisel puhul väljatöötatud protseduuridest algandmete kogumiseks kinni ei peetud. Enamasti tulenesid need sellest, et anketeerimise ja lisalehtede täitmise ettevalmistamisel, samuti vahetult anketeerimist juhitud konsultantide väljaõpetamisel ei suudetud ette näha probleeme, mis võisid tekkida üliõpilaskandidaatidega töötamise erinevuste tõttu kõrgemates koolides. Ebatäpsusi ja vigu esines ka näiteks ankeedi tekstis. Ankeedid, eriti venekeelsed (kõik materjalid trükiti kahes keeles), jõudsid vastuvõtukomisjonidesse liiga hilja: siis, kui avaldusi oli juba hulk aega vastu võetud.

Sellisel kogutud algandmete töötlemine toimus TRÜ arvutuskeskuses elektronarvutil "Ural-4" selliste sotsioloogiliste ankeetide jaoks koostatud standardprogrammi alusel.

Tabel 1

Anketeerimise ja lisalehtede täitmise
tulemused

Kõrgem kool	Vastu- võtu- plaan	Esita- tud aval- dusi	Täide- tud ankee- te	Vastu- võet- ud	Täide- tud lisa- lehti	Märkused
TPI	1165	1831	1226	1169	694	
TRÜ	945	1845	1664	931	644	
EPA	425	552	418	424	280	
TPedI	290	579	553	251 39	212	Täiendava vastuvõ- tuga võeti juurde 39 üliõpilast, kes ankeeti ei täitnud
ERKI	87	262	180	92	79	Ankeeti ei täitnud vene õppekeele rühm
TRK	53	73	48	47	45	Et vastuvõtueksa- mid toimusid enne ankeetide saabu- mist, täitsid an- keete ainult need, kes võeti vastu I kursusele.
Kokku	2965	5142	4089	2953	1954	

Ankeedivastuste kodeerimine arvuti jaoks toimus igas kõrgemas koolis kohapeal. Ankeet oli koostatud selliselt, et põhilise osa kodeerimisest tegid ära küsitletavad ise. Enamikule küsimustest sai vastata ringi ümbertõmbamisega vastaja arvamusega kooskõlas oleva vastusevariandi ette trükitud numbrile või tabeli kujul esitatud küsimuste puhul tabeli vastavas lahtris trükitud numbrile. Hulga küsimuste puhul polnud selline vastamise ja kodeerimise ühendamine otstarbekas ega võimalikki. Nende vastuste kodeerimine, samuti teistele küsimustele vastamise järelkontroll oli kodeerijate ülesandeks, kes töötasid Kommunistliku Kasvatuse Laboratooriumis koostatud juhendi alusel.

Nagu selgus kodeerijate töö analüüsist, esines kodeerimisjuhendi koostamisel ja vastavate tööprotseduuride ettevalmistamisel ebatäpsusi, mis nagu eespool märgitud puudujäägidki anketeerimisel ja lissalehe täitmisel testud määral mõjutasid saadud algandmete kvaliteeti.

Märgitud metoodilisi puudujääke, samuti seda, et anketeerimise ja lissalehe täitmisega ei suudetud hõlmata kõiki üliõpilaskandidaate ja esimesele kursusele vastuvõetuid, tuleb arvesse võtta saadud materjali edasisel analüüsil ja tulemuste rakendamisel.

Saadud informatsioon väbariigi kõrgematesse koolidesse astuvate noorte kohta, millest huvipakkuvam osa on esitatud alljärgnevates artiklites, võimaldab anda soovitusi praktiliseks tööks uurimisprogrammis märgitud suundades. Kõigi andmete täpsustamiseks, samuti üliõpilaskandidaate iseloomustavate näitajate dünaamika jälgimiseks on vajalik uute analoogiliste uurimuste korraldamine. Saadud kogemused võimaldavad nende läbiviimist kõrgemal teoreetilisel ja metoodilisel tasemel. See on omakorda aluseks põhjendatute, konkreetsemate järelduste saamisele, mida on tarvis kõrgema kooli õppe- ja kasvatustöö edasiarendamiseks.

1. KÕRDEM KOOL KUI ELUKUTSEVALIKU OBJEKT

Kõrgem kool kujutab endast üht lüli eriettevalmistussüsteemis, mis on kaasaajal üks tähtsamaid komponente tööjõu taastootmise ja jaotamise mehhanismis. Eriharidus muutub elukutse valiku protsessis järjest tähtsamaks objektiks. Väheneb töö hulk, mis ei vaja mingit eriettevalmistust. Kaugel on veel aeg, kus inimene vabaneb vahetust materiaalsest tootmisest ja kaovad eriharidust mittenõudvad elukutsed. Üleminekul üldisele keskharidusele kavatsetakse saavutada 1,7 - 1,8 miljoni (41%) noore suundumine kutsekoolidesse, 1,6 miljoni (37%) noore siirdumine keskeriõppeasutustesse ja 940 tuhande (22%) keskkoolilõpetaja siirdumine kõrgemasse kooli. Praktiliselt tekib seega terviklik eriettevalmistussüsteem, mis haarab kõiki noori. See tingib sotsialistlikus ühiskonnas väga raske probleemi: plaanimajanduse tingimustes tuleb saavutada selle eriettevalmistussüsteemi vastavus rahvamajanduse nõuetele kahest aspektist lähtudes. Esiteks erihariduse suurus. On selge, et rahvamajandus vajab teatud arvu inimesi kutsekooli ettevalmistusega, keskharidusega ja kõrgema haridusega. Vastavate proportsioonide kindlakamääramisel tuleb lähtuda vajadusest vastava ettevalmistusega töötajate järele. Näib toimuvat kiire areng kõrgemat haridust nõudvate elukutsete osatähtsuse

se suurenemise suunas.¹ Nii õpib praegu USA-s üle 40% kahekümne kuni kahekümne nelja aasta vanustest noortest kõrgemas koolis.² Teiseks tuleb saavutada õiged proportsioonid erinevate erialade spetsialistide arvu suhtes. Me ei saa ressursse pillata, nii nagu seda tehakse kodanlikes riikides, produtseerides näiteks märgatavalt rohkem humanitaarse ettevalmistusega spetsialiste³, kui vastav maa neid tegelikult vajab. Peale selle aga tuleb arvestada veel tööjõu struktuuri piirkonniti. Disproportsioonid haridussüsteemi erinevate lülide vahel on esialgu täiesti paratamatud, sest ei ole veel võimalik detailselt planeerida kõiki ettevalmistussüsteemi lülisid. Sellist planeerimist raskendab ka asjaolu, et noor valib ise teda huvitava ettevalmistussüsteemi.⁴ Seetõttu on konkurss mõnesse kooli väga suur, mõnes aga on kogu aeg raskusi õppekoosseisude formeerimisega.

Valik mõne ettevalmistussüsteemi kasuks tuleb lähemas tulevikus teha aga igal noorel. Mitte alati ei lähtu noor selle valiku teostamisel neist kriteeriumidest, mille alusel ta valib elukutset.⁵ Õppeasutustel endil on tunnuseid, mis muudavad ühe või teise kooli eelistatumaks (noorte silmis). Tih- ti aga noor kaugemale ei mõtlegi, vaid seab endale eesmär- giks teatud erihariduse (näiteks kõrgema hariduse) omandami-

¹ Vt. A.A.Зворыкин, Наука, общество, человек. "Информационный Выходень", /Советской Социологической Ассоциации/, М., 1969.

² Vt. Г.О.Крон, Высшее образование. Народное образование - США, 1970, lk. 30.

³ Vt. E.Kull, Tänapäev ja kõrgem haridus. "Horisont" nr.11, 1970, lk.4.

⁴ Uurimistööd, mille resultaadiks peaks olema selline planeerimine, teostatakse viimastel aastatel V.N.Šubkini ju- fendamisel. Vt. Д.Д.Константиновский, В.Н.Шубкин, Личные пла- ны и их реализация. "Вопросы философии" № 7, 1970, lk. 32-42.

⁵ Erisusi elukutse ja eriettevalmistuse hindamisel käsit- leb C.L.Shartle oma raamatus: Occupational Information, Its Development and Application, N.Y., 1959.

se. Seega on eriettevalmistussüsteem valikuobjekt, mis ei tarvitse sõltuda kutsevalikust. Ka kutsevaliku puhul on eriettevalmistussüsteemil teatud iseseisvad tunnused, mis tulevad arvesse ühe või teise kooli eelistamisel.

Allpool püüaksime käsitleda neid kõrgema kooli kui ühe eriettevalmistussüsteemi liigi tunnuseid, mis tulevad arvesse asjatundlikul elukutse valikul. Need tunnused oleksid ühtlasi aluseks ka kõrgemate koolide ning seal õpetatavate erialade tutvustamisel. Seejuures tuleb silmas pildada, et erialade propageerimine ei saa lähtuda ainult sellest, mida noored kutsevalikul arvestavad või ei arvesta. Suures osas sõltuvad need kõrgema kooli tunnused, mis elluastuja jaoks on olulised, just sellest, mida rõhutatakse haridustee jätkamisel. Noorte hindamiskriteeriumid ei ole seega paratamatud, absoluutsed, vaid nad on muudetavad, suunatavad vastavalt rahvamajanduse vajadustele ning noorte endi tegelikele huvidele. Eesmärk ongi saavutada noorte asjatundlikum lähenemine neile küsimustele, mis tagaks ka püsivama ja tulemusrikkama tegutsemise valitud kutsealal.

Tinglikult võib jaotada kõik kõrgema kooli valikul arvestatavad momendid nelja gruppi: saadava eriettevalmistuse iseloom, erialane perspektiiv, konkreetne kõrgem kool ja vastuvõtutingimused. Kuigi valiku konkreetseks objektiks on kindel kõrgem kool ja eriala, eeldab asjatundlik otsustus just eriettevalmistuse liigi õiget määramist. Need kaks aspekti aga langevad vaid kõige üldisemal kujul mõnede kõrgemate koolide osas kokku: pedagoogiline ettevalmistus TPedI-s, põllumajanduslik EPA-s jne. Alustaksimegi asjatundlikul valikul arvesse tulevate aspektide analüüsi ülaltoodud järjekorras.

A. Eriettevalmistuse iseloom. Saadav ettevalmistus määrab kaasajal ära noore edasised võimalused elus ja põhilised seosed ühiskonnaga. Selline olukord tuleneb otseselt saadava ettevalmistuse sisust. Küllalt sageli taandub selle sisu hindamine formaalsele kriteeriumile, mis

peab kehastama saadud eriharidust - diplomile. Kaudsem moodus on ka erihariduse taandamine teatud teadmiste hulga-le. Kõik see on aga eriharidusega kaasnev nähtus, kuna selle olemuse moodustab aga kindla lähenemisviisi, tegutsemisviisi ja oskuse omandamine. Ehitusinsenerile ei ole esmase tähtsusega kõigi ehitamiseks vajalike materjalide, konstruktsioonide tugevuskoeffitsientide ja teiste näitajate päheõppimine, vaid vastava tehnilise lähenemise ja mõt-teviisi omandamine.

Sisuliselt just see lähenemisviis määrab eriettevalmis-tusega spetsialisti eduka tegutsemise oma alal. See ei tähenda loomulikult seda, et lähenemisviisi ja tegutsemisviisi on võimalik omandada ilma püüdliku erialase faktilise materjali omandamiseta. Tihti on säärase arusaam õigustuseks mitteõppimisele ja lodevusele. Kujutletakse, et erihariduse võib omandada ilma töö ja vaevata. Ei ole vääramat käibetõde eriettevalmistuse kohta kui see, et teadmisi pole vaja omandada. Teatud erialale omast tegutsemis- ja lähenemisviisi on võimalik omandada vaid vastava ala teadmiste põhjaliku tundmise kaudu. Selle tulemuseks ongi vastav ettevalmistus, mis eristab spetsialisti võhikust. Võhiku käsutuses võivad olla kõik vahendid (nii materiaalsed kui ka informatsioon), kuid ta pole suuteline neid kasutama vastavate oskuste puudumise tõttu.

Tavaliselt taandatakse kõrgemas koolis omandatav lähenemis- ja tegutsemisviis spetsialiseeritud teadvusele. Teatud ulatuses on selline arusaam loomupärane. On ju kõrgema haridusega spetsialistile omane teatud mõtlemisviis. Insener, kellel pole konkreetset praktilist lähenemisoskust, ei ole võimeline oma erialal edukalt töötama. Abstraktse mõtlemiseta ei saa ilmselt läbi ei matemaatik ega füüsik-teoreetik. Ometi ei saa omandatavat tegutsemisviis taandada vaid spetsialiseeritud teadvuse kujunemisele. Nii on enamikule inseneridest äärmiselt vajalik organiseerimisoskus. Inseneril, kes ei suuda mobiliseerida kollektiivi teatud ülesande täitmiseks või realiseerida tehnilist uuendust,

on raske tulemusrikkalt töötada. Tähendab, lähenemisviis ja tegutsemisviis on laiemad mõisted kui mõtlemisviis ja teadmised.

Omandatav tegutsemisalgoritm koosneb terveist reast komponentidest ja on seotud teatud tegutsemisvaldkonnaga. Noored märkavad sageli just seda. Põllumees on seotud maaga, õpetaja laste kasvatamisega, insener tööstuse ja tehnikaga - see pilt, mis avaneb kõrvaltvaatajale. Ometi saab küllalt edukalt omandatavat tegutsemisalgoritmi rakendada erinevates ainevaldkondades. Tüüpiliseks näiteks on aeg-ajalt USA suurkompaniide poolt organiseeritavad ajurünnakud. Auto- ja aviokonstruktooreid kutsutakse täiustama lüpsimasinat. Tehniline lähenemine on, nagu näeme, rakendatav täiesti erinevates valdkondades. Seetõttu peaks eriettevalmistuse olulisemaks tunnuseks olema mitte ainevaldkond, vaid omandatav tegutsemis- ja lähenemisviis.

Nii tegevuse iseloom kui ka ainevaldkond määravad eriettevalmistuse seosed ühiskonnaga. Ühiskondlike suhete taastootmisel omab iga tegevuslülil teatud tähendust. On selge, et juhtimistegevus on üks olulisemaid faktoreid ühiskondliku elu reguleerimisel ja ühiskonna arengus. Masinate või inimeste, laste või tootmiskollektiivi juhtimine omab aga erinevat kaalu. Tähendab, tähtis on ka valdkond, kus tegutsetakse. Kui ühiskondlik-poliitilise elu juhtimine on sellise tähtsusega tegevus, mis kindlustab töölisklassi diktaatori, siis autojuhi, meistri või brigadiri vastutus ühiskonna ees on määratult väiksem.

On olemas oht, et absolutiseeritakse teatud lähenemis- ja tegutsemisviisi või ainevaldkonna osatähtsust ühiskondlike suhete taastootmisel. Lõppkokkuvõttes on vajalikud kõik inimtegevused. Ei saa üle hinnata empiirilise või teoreetilise lähenemise võimalusi: samuti pole põhjust arvata, et kosmonautika, füüsika või keemia abil lahendatakse kõik ühiskondlikud probleemid. Seepärast tunduvadki ebamõistlikuna ambitsioonid ühe või teise tegevuse või ainevaldkonna ainuvalitsusele rahvamajanduses.

Erinevused teatud eriettevalmistuse tähtsuses on seotud ka antud ettevalmistuse rakendatavuse ulatusega. Eriti tähtis on eriettevalmistuse universaalsus noorele endale. Üks põhjusi, miks osa noori valib kõrgema hariduse, on just see. Meelitab eelkõige perspektiiv tõsta üldhariduslikku taset, mis kõrgema hariduse omandamisega on märgatavalt kõrgem kui näiteks kesk-erihariduse või kutsehariduse puhul. Noor näeb kõrgemas koolis vaid üldhariduse omandamise võimalust, kuid üldharidusega kaasneb ka eriharidus. Omandatava eriettevalmistuse ulatus on seoses kutsevaliku määranguga. Enamik kõrgemaid koole on üles ehitatud põhimõttel, et esmalt tuleb määratleda vaid eriala ja alles õppetöö käigus selgub elukutse. Vahel aga selgub elukutse alles töökoha määramisel. Erihariduse omandamisel toimub edasise ettevalmistuse konkretiseerimine kahel viisil. Esiteks võib see olla seotud tegevussüsteemi lähema piiritlemisega, teiseks aga ainevaldkonna piiramisega. On selge, et asudes õppima õigusteadust, jätab noor endale väga avarad võimalused valiku edasiseks täpsustamiseks nii tegutsemisviisi kui ka ainevaldkonna suhtes. Seega on omandataval eriettevalmistusel rohkesti rakendusvõimalusi.

Loomulikult on edasised tööalased võimalused seotud ka omandatava eriettevalmistuse tasemega. Meistriks saab ehitusel nii tehnikumi kui ka kõrgema kooli lõpetanu. Võimalus uusi töökohti valida antud eriala piires on aga kõrgema haridusega lihtsam. Vahe tasemes ei avaldu üknes seoses eriettevalmistuse erinevate astmetega, vaid ka sama astme ettevalmistuse puhul. Just siin avaldub traditsiooniliste erialade eelis vastformeeruvatega võrreldes. Filosoofidele, majandusteadlastele, ajaloolastele omane tegutsemis- ja lähenemisviis võimaldas võrdlemisi edukalt vastava ala inimestel ümber spetsialiseeruda sotsioloogideks.

Sotsioloogiliste uurimuste madal tase ja vastava eriettevalmistuse puudumine sunnivad rakendama teisi, juba olemasolevaid eriettevalmistuse liike. Tavaliselt aga noored

sed ei mõista ning kujutavad ette, et uus ainevaldkond nõuab tingimata ka uut lähenemisviisi. Näiteks empiiriliselt uurimismeetodid, mida rakendab sotsioloogia, on omased enamikule teadustele, mis tegelevad faktide kogumisega.⁶

Erinevused eriettevalmistuse tasemes olenevad kindlasti ka vastavast kõrgemast koolist, selle kateedritest ja õppejõududest, kuigi õppeprogrammid on ühtsed kõikidele õppeasutustele.

Küllalt oluliseks tunnuseks eriettevalmistuse juures on viimase ajaline kestus. Asudes õppima kõrgemasse kooli, kus õppeaeg on viis-kuus aastat, peab arvestama sotsiaalse küpsuse hilistumisega. Nii materiaalne, moraalne kui ka sotsiaalne iseseisvus on meie ühiskonnas seotud eelkõige kooli lõpetamisega. Siis saabub ka täielik vastutus iseenda eest, mis on sotsiaalse küpsuse üks eeldusi. Just pikaajaline "lapseseisund" on nii mõnigi kord põhjuseks, miks loobutakse keskkoolist ja minnakse tööle - raha teenima.

Eriettevalmistust saava noore sotsiaalse seisundi määrab tegevuse väärtus ja hüvitus, mida ta selle eest saab. Kõrgema hariduse omandamine toimub põhiliselt õppimise teel. See tähendab, et antud tegevuse süsteemist on välja lülitatud materiaalse tootmise protsess. See tingib vahel arusaama, et õppimine on võimalus täiendada ennast teiste kulul, s.t. puhtisiklik küsimus. Ei ole õppimise suhtes demoraliseerivat väidet kui see, et ta ei ole võrdväärne tööga. Just niisugune arusaam püstitabki ületamatu barjääri töö ja õppimise vahele. Tegelikult ei erine õigesti korraldatud õppimisprotsess oluliselt teadlase tegevusest. Nii teadlane kui üliõpilane pühendavad põhilise osa ajast teadmiste omandamisele. Vahe on selles, et teadlane suudab selle baasil luua uut, kuna üliõpilane üldreeglina ei ole selleks võimeline. See

⁶Vt. В.Н.Шубкин, Количественные методы в социологии."Вопросы философии" № 3, 1967, lk.30-40.

aga ei saa olla aluseks õppimise ühiskondliku tähtsuse alahindamisele. Õppimine on paratamatu tegevus, mille resultaatiks on tootmistevõime osavõtt. Selle alahindamine ei soodusta ühiskonnale vajaliku kvalifikatsiooni omandamist. See viib alla ka hariduse omandamise prestiiži. Empiirilised uurimised aga näitavad, et paljud noored otsustavad eriettevalmistuse valimise küsimuse just ühe või teise valikuvariandi prestiižist lähtudes, sageli seostamata omandatavat eriharidust isegi edasise tööalase perspektiiviga.⁷

B. Eriala perspektiiv. Haridussüsteemi tervikuna on nimetatud sotsiaalseks eskalaatoriks, millelt noor astub kindlale ühiskondlikule positsioonile.⁸ Selle eskalaatori iga lüli (algkool, keskkool, kutsekool jne.) annab teatud sotsiaalse seisundi. Kodanlikus ühiskonnas on võimalus omandada eriharidusega kaasnev sotsiaalne seisund üks põhilisemaid kriteeriume, mille alusel langetatakse otsus ühe või teise erioppeasutuse kasuks.⁹ Aluseks on siin tulevase teenistuse suurus, mis määrab kapitalistlikus ühiskonnas inimese positsiooni. Ka sotsialistlikus ühiskonnas omab perspektiivne sotsiaalne mobiilsus paljudele elluastujaile suurt tähtsust. Sotsiaalset seisundit ei kujunda siin raha, vaid eriala poolt võimaldatav isiksuse areng ja tegevuse enda sisu. See on põhjustanud noorte hulgas ka kõrgeima hariduse prestiiži. Vahel aga omandab see prestiiž täiesti väärä sisu. Kõrgema kooli diplom muutub väärtuseks omaette: ükskõik milline kõrgem kool, peaaegu et diplom. Kuigi

⁷ З.И.Файнбург, Высшее образование как один из каналов вертикальной социальной мобильности. Эффективность подготовки специалистов, Каунас, 1969, lk. 169-172.

⁸ Вт.М.Н.Руткевич, Образование в СССР как фактор социальной мобильности. Социология и идеология, М., 1969, lk. 91-100.

⁹ Вт. С. McGuire, Social Stratification and Mobility Patterns. "American Sociological Review" nr.15, 1950; L. Thomas, The Occupational Structure and Education, Englewood Cliffs, 1956. Esimesena käsitles antud probleemi sotsioloogilises kirjanduses P. Sorokin, vt. P. Sorokin, Social Mobility, N.Y., 1927.

diplom annab teatud sotsiaalse seisundi (fikseerib kõrgema hariduse omandamise), ilmneb edaspidi töös juba diplomi sisu. Tähendab, formaalne diplomi omandamine ei anna sisuliselt tõusu sotsiaalse prestiiži skaalal: hädavares arst, insener, pedagoog jne. ei tunne alaväärsust mitte üksnes oma elukutse esindajate hulgas, vaid ka laiemalt. Järelikult peamine teatud eriettevalmistuse juures on tulevane tegevus. Eriettevalmistus omandatakse tööks kindlatel kutsealadel. Pahatihti just seda noor ette ei kujuta ning samastab erihariduse üldharidusega. Tähendab, oluliseks momendiks kõrgema kooli tutvustamisel noortele on õige ettekujutuse andmine tulevasest tööpõllust, kuid praegu pööratakse sellele vastavas propagandas veel väga vähe tähelepanu.

Tulevase tööpõllu moodustab eelkõige eeldatav otsene elukutsete ring, kuhu antud eriala spetsialistid siirduvad. Siia kuuluvad tüüpilised kutsealad ja töökohad, millel vastava eriala lõpetanud töötavad. Sisseastujal peaks olema ettekujutus valitud kutseala levikust ja vajadusest selle järele ENSV piires. On loomulik, et noor spetsialist asub tööle kohal, mis nõuab vähem vastutust ja praktilisi kogemusi. Edaspidi on tal võimalus tõusta ametiredelil kas antud elukutse piires või seda vahetades. Ka need tõenäolised töökohad ja kutsealad, millel töötamine on võimalik erialaste kogemuste kasvades, kuuluvad tulevaste tööalaste võimaluste hulka.

Teiseks kaudseks perspektiiviks on kogu erialade ring, kus tuleb kõne alla omandatava erihariduse rakendamine. Kna-mik eriettevalmistuse liike on rakendatavad võrdlemisi laialt ulatuslikult. Võtame näiteks ajaloolase elukutse. Otseseks perspektiiviks pärast erihariduse omandamist on tööle asuda pedagoogina, aga ka muuseumidesse, teaduslikesse asutustesse. Kaudse perspektiivina võib esile tuua partei-, komso-moli- ja nõukogude aparaadi töötaja, sotsioloogi, ajakirjaniku kutsealad.

Edu tulevasel töökohal sõltub reast asjaoludest, millede teadmine on vajalik juba enne otsuse langetamist vastava

erihariduse kasuks. On ilmne, et teatud füüsilised, vaimsed, psüühilised omadused soodustavad edukat tööd teatud aladel. Kõige paremini ilmneb see kutsealade jagunemisel naiste ja meeste vahel, sest füüsilised omadused võivad mõjutada kutsetegevust; veel enam teevad seda nii mõnedki otseselt eriettevalmistusse mittekuuluvad faktorid. Real aladel on oluline võõrkeelte valdamine või matemaatikaalased teadmised, kuigi neid vahest vastava erihariduse kaudu üldse ei omandata. Tulevane elukutse annab võimalusi töusuks ametiredelil vastavate omadustega noortele. Oma eelduste väljaarendamiseks tuleb teada nõudeid, mis on vajalikud tööks vastaval erialal, omadusi, mis soodustavad edukat kutsealast tegevust ja kutsetegevuses erilist väärtust omavaid tegureid. Paraku ei tea üliõpilaskandidaat kõigest sellest midagi ning kujutab ette, et kutsetegevuseks piisab vaid diplomist. Tegelikult just kindlasuunaline ettevalmistus garanteerib tulevase edu. Loomulik on, et töusuks ametiredelil on kasulik teada ka edutamise liine ja faktoreid, mis mõjustavad edutamist. Tihti põhjustab just selle mittemõistmine eriharidusest loobumise. Nii arvab mõnigi sisseastuja, et matemaatika pedagoogilise haru kaudu saadav eriettevalmistus ei võimalda tulevikus tööle asuda matemaatikuna ega saada teadlaseks. Tegelikult võiks olla normaalne ametiredel: matemaatikaõpetaja, aspirant, teadlane.

Niisama tähtis kui nende teede tundmine, mille kaudu tulevasel tööpõllul on võimalik liikuda, tundub olevat ka tutvus töö iseloomu ja keskkonnaga. Küllalt sagedased on konfliktid viimaste ja isiku psüühilise struktuuri vahel, mida inimene elab üle väga sügavalt. Seetõttu on elluastujale palgast ja teistest ühiskonnapoolsetest hüvitustest märksa tähtsam töö enda iseloom ja tingimused.

Need on minimaalsed teadmised tulevikust, mida peaks oma erihariduse valija. Sügavamad teadmised elukutsest on vajalikud juba üliõpilasele, kes konkretiseerib oma valikut eriala piires.

C. Kõrgemat kooli iseloomustavad tunnused on tavaliselt just need, mis prevaleerivad noorte teadvuses erihariduse valimisel. Nende tähtsus kutsevaliku sel etapil on ebanormaalselt suur. On selge, et TRÜ-d eelistavad nii mõnedki noored tartlased just sellepärast, et ta asub kodulinna. Tihti ei olda nõus elukohta vahetama ja ega korteriprobleemgi praegu lihtne ole. Eriõppeasutuse veetlevust tõstab märgatavalt see, kui ta asub suurlinnas. Selliseid koole valitakse juba nende asukoha pärast. Põllumajanduslike õppeasutuste ehitamine linna aitas märgatavalt kaasa konkursi suunemisele. Loomulikult on suurlinnas ka keskkonna enda tõttu noore üldine sotsiaalne areng kiirem. See on niisuguse asukoha vaieldamatu eelis. Samal ajal kujuneb õppeasutuste lõpetamisel omaette probleemiks teise keskkonda suundumine. Suurlinnast ei taheta nii kergesti loobuda.

Oma osa on ka väljakujunenud stereotüüpidel ühe või teise kõrgema kooli suhtes. Näiteks TRÜ suhtes on ajalooliselt välja kujunenud arvamus, mis soodustab seal õpitavate erialade valikut. Väljakujunenud traditsiooniline ettekujutus TRÜ-st kui teaduse keskusest ei pea aga sugugi paika iga eriala suhtes ja tegelik õpetamise tase ei tarvitse TPI-s ja TPedI-s olla sugugi madalam. Asjatundliku valiku soodustamiseks on noortele vaja luua võrdlemisi täpne ettekujutus kõrgema kooli tegelikust sisust, mille moodustavad järgmised faktorid.

1. Õppetöö korraldus ja sisu. See on vajalik ka keskkoolilõpetaja adapteerumise soodustamiseks kõrgemas koolis, sest noor on nüüd ju märgatavalt iseseisvam oma tegevuse juhtimisel.

2. Teaduslik töö ja selle tase. On ju noortel tihti illusoorne pilt teaduslikust tööst kui millestki ebamaisest. Kokupuude tegelikkusega, kus see osutub päris igapäevaseks raskeks tööks, mitte aga diivanil lebedes geniaalsete ideede väljahaudumiseks, on liiga ränk ja nii mõnegi tahtejõud ei pea sellele pingele vastu.

3. Ühiskondlik tegevus. Teatud ülevaade on vajalik kõr-

üldhariduse omandamisest. Noor inimene ei ole sotsiaalselt täiesti küps iseseisvaks valikuks enne keskkooli lõpetamist ning seetõttu varasema valiku puhul toimub sotsiaalsete gruppide sisene taastootmine, sest noor samastab end vanemate sotsiaalse grupiga (vanemad samastavad lapse oma sotsiaalse grupiga). Seetõttu on suureks probleemiks ka eriklasside komplekteerimine koolides, kust teinekord saab alguse kutsevalik. Kindlasti kujuneb see probleemiks ka keskkoolide diferentseerimise puhul. Kas valida humanitaar-, reaal-, tehnilise või põllumajandusliku kallakuga ettevalmistus, tuleb noortel või nende vanemail otsustada juba pärast 8. klassi. Pidepunkte valikuks selles eas on aga võrdlemisi vähe. Ilmselt tingib see ka väga suures ulatuses hilisema ümberotsustamise. Seda näitab kutsekoolidegi senine praktika.

Enam-vähem realistlik valik saab toimuda alles küpsemas eas (17-18-aastaselt). Seega eeldused asjatundlikult toimida on sisseastujail olemas, kuid toodud andmed näitavad, et enamik neist ei ole selleks võimelised. Küllalt suur osa piirubki vaid vastuvõtutingimustega tutvumisega.

E. Konkurss õppeasutustesse sisseastumisel. Teiste elukutse valiku objektide juures ei tule konkurss kui valikuobjekti tunnus niivõrd esile. Konkurss on seotud tavaliselt ainult nende elukutsetega, mis nõuavad eriharidust. See tingib olukorra, kus praktiliselt just erihariduse omandamise õigusega kaasneb võimalus elukutse omandamiseks. Kuna eriõppeasutusse astudes tuleb konkurssi arvestada, siis muutub ta tegelikult vaid eriettevalmistussüsteemi tunnuseks. Kui ilmneb, et mingisse osakonda on konkurss väga suur ja sissepääsemiseks reaalseid šansse pole, siis on kohe võimalik dokumendid üle kanda teise osakonda, kus kõrgemasse kooli pääsemine on reaalne. Kusa-gil ei ole ju nii konkreetset reastikku paljude elukutsete omandamise võimalused kui kõrgemasse kooli õppima astudes. Informatsioon eelmiste aastate konkursist aitab reaalsemalt hinnata oma võimalusi. Need andmed oleksid va-

jalikud lisaks tutvustatavatele materjalidele.

Ettekujutus kõrgemast koolist kui elukutsevaliku objektist võimaldab asjatundlikumalt lahendada üht noore elu põhiprobleemi.

2. 1969. AASTAL ESTI NSV KÕRGE- MATESSE KOOLI - DESSE VASTUVÕETUTE KOOSSEISUST

Belmises artiklis on Kõrgema ja Kesk-erihariduse Minis-
teeriumi materjalide alusel toodud andmed 1969. aastal va-
bariigi kõrgematesse koolidesse astumiseks avaldused esi-
tanutest. Alljärgnevalt toome ära mõningad andmed noorte
kohta, kes vastuvõtukomisjonide otsuste alusel võeti vas-
tu esimese kursuse üliõpilasteks. Andmed on saadud nende
1838 üliõpilaskandidaadi ankeetidest, kes täitsid I kur-
suse üliõpilastena ankeedi lisalehe. Niisiis kehtivad meie
andmed ja nende analüüs mitte kõigi üliõpilaskandidaati-
de, vaid I kursustele vastuvõetute kohta.¹ Omab ju kõr-
gema kooli õppe- ja kasvatustöö jaoks tähtsust eelkõige
see osa üliõpilaskandidaatidest. Võrdlusandmed näitasid,
et paljude tunnuste poolest ei erinegi vastuvõetud märki-
misväärselt üliõpilaskandidaatide kogumassist. Erinevused
eri kõrgemate koolide üliõpilaskandidaatide vahel olid ül-
diselt analoogilised erinevustega eri kõrgematesse kooli-
desse vastuvõetute vahel, millele osutame käesolevas ar-
tiklis.

¹ Märkime siinkohal veel kõrg, et mitmetel põhjustel ei
täitnud lisalehte mitte kõik I kursuste üliõpilased.

Vaatleme kõigepealt 1969. aastal meie kõrgematesse koolidesse vastuvõetute kontingendi mõningaid üldsotsioloogilisi tunnuseid: sugu, vanus, perekonnaseis, kodukoht. Märgime ka kuuluvuse ÜLEKÜ-sse. Teises paragrahvis esitame andmed vastuvõetute senise haridustee kohta: keskkooli lõpetamise aeg, kooli tüüp, hinded keskkooli lõputunnistusel.²

A. Üldsotsioloogilised näitajad

1. Esimestele kursustele vastuvõetuid iseloomustavatest tunnustest vaatleme kõigepealt vastuvõetute s o o l i s t k o o s s e i s u .

Tabel 1

Sooline koosseis

Sugu	Kõik Vastajad	TPI	TPeDI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
Naised	54,5	42,8	74,3	77,9	47,7	64,0	37,1
Mehed	43,6	55,8	22,1	20,6	52,3	35,2	59,4

Tabeli 1 andmetest nähtub, et ülekaalus esimesel kursusel on tütarlapsed (54,5%). Nii ei kujuta ka 1969. aasta sisseastujad endast erinevust meie feminiseerivas üliõpilaskontingendis.³ Mees- ja naisüliõpilaste vahetõrje on seega

² Arvestades suurt hulka tabeleid ja vajadust omavahel võrrelda kõrgemate koolide vastuvõetukontingentide struktuuri, peeti võimalikuks esitada kõik andmed protsentide näol lisalehe täitnud üliõpilaskandidaatide üldarvust, noormeeste ja tütarlaste arvust või igasse kõrgemasse kooli vastuvõetute arvust. Kokku täitis lisalehe 1838 üliõpilaskandidaati. Kõigis tabelis pole protsentide summa 100, kuna teatud osa ankeeditäitjaid jättis ühele või teisele küsimusele vastamata.

³ Vrd. Высшее образование в СССР. Статистический сборник, М., 1961, lk. 86. Социология и высшая школа /Горьковский государственный университет. Ученые записки, Выпуск 100/. Горький, 1970, lk. 27-28.

täpselt vastavuses Eesti NSV elanikkonna soolise struktuuriga: 1969.a. rahvaloenduse andmeil oli vabariigi elanikkonnast naisi 54,3%.⁴

Erinevate kõrgemate koolide I kursuste üliõpilaste sooline struktuur on aga üsna erinev. Kolmes kõrgemas koolis - EPA, TPI ja TRK - on mõningane ülekaal meeste poolel. Nähtavasti on üheks tähtsamaks põhjuseks neis kõrgemais koolides traditsiooniliste "meeste alade" õpetamine.

Ülejäänud kolmes kõrgemas koolis on esimestele kursustele võetud märgatavalt rohkem tütarlapsi. Erilist tähelepanu vajab asjaolu, et naisüliõpilasi on tunduvalt enam pedagooge ettevalmistavates õppeasutustes: TRÜ-s ja TPedI-s, viimases on esimesel kursusel noormehi vaid neljandik. Järelikult saavad meie koolid siit ka märgatavalt rohkem naisõpetajaid. Sellise olukorra üheks põhjuseks on just meesõpetajate vähesus keskkoolis, millest tuleneb küllaltki suurel määral noormeeste psüühika iseärasustele mittevastav õhkkond keskkoolis ning ka õpetajakutse prestiiži teatud langus noormeeste seas.

Analüüsides noormeeste suhteliselt väiksemat huvi kõrgema hariduse omandamise vastu üldse, tuleb märkida, et vastavad erinevused on täheldatavad juba noormeeste ja tütarlaste eluplaanides. 1966.a. abiturientide anketeerimisel koguti andmeid ka kõrgema kooli funktsioonide hindamise kohta keskkoolilõpetajate poolt. Noormeeste eluplaanides omab suhteliselt enam kaalu aineiline kindlustatus, nad rõhutavad tunduvalt rohkem kui tütarlapsed, et kõrgem kool peab looma aluse materiaalse kindlustatuse saavutamiseks erialase tööga. Praegu ei stimuleeri töö tasustamise kord paljudel aladel üld- ja erihariduse tõstmist. Siin peitub ka üks olulisi

⁴ Народное хозяйство Эстонской ССР в 1969 году. Статистический ежегодник. Таллин, 1970, lk.19.

põhjusi, miks noormehed "kaovad" keskkoolist ning ei soovi ka kõrgemat haridust omandada.

Kõrgema kooli enda perspektiivide seisukohalt on huvitav märkida, et vabariigi kõrgemate koolide õppejõudude kontingendi sooline koosseis erineb märgatavalt I kursuste üliõpilaste omast: 69,2% õppejõududest on mehed ja 30,8% naised.⁵

2. Järgmisena käsitleme kõrgematesse koolidesse võetute vanuselist koosseisu.

Tabel 2

Vanuseline koosseis

Vanus	Kõik vastajad	Naised	Mehed
kuni 17 a.	11,5	11,4	11,5
18 a.	50,5	47,4	54,5
19 a.	15,6	17,9	12,7
20 a.	8,3	9,5	6,9
21 a.	3,5	4,2	2,7
22 a.	2,5	1,9	3,2
23 a.	2,2	2,3	2,4
24 a.	1,0	0,5	1,7
25 a.	0,8	0,8	0,9
26-30 a.	1,2	1,5	0,9
31-35 a.	0,0	0,0	0,0

Tabeli 2 andmed näitavad, et kolm neljandikku kõrgematesse koolidesse vastuvõetud noortest on 17-19 aastased, seega samal või eelmisel aastal keskkariduse omandanud. Pooled vastuvõetuid on lõpetanud keskkooli samal kevadel.

⁵ S.Vissak, Kõrgem kool täna ja homme. "Edasi" nr.33 10.veebr. 1970.

Vanuselises struktuuris eraldi noormeeste ja neidude kaupa ilmneb aastate lõikes lahkuminekuid.

Tabelist 2 nähtub, et 18-aastasi noormehi on rohkem kui tütarlapsi (vastavalt 54,5% ja 47,4%), 17-aastaste protsent on aga praktiliselt võrdne. Seega astus noormehi, kes lõpetasid samal aastal keskkooli, kõrgematesse koolidesse rohkem kui tütarlapsi.⁶ Tervikuna on kõrgematesse koolidesse astunud tütarlaste vanus veidi kõrgem.

Tabel 3

Vanuseline koosseis kõrgemate koolide kaupa

Vanus	TPI	TPedI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
kuni 17 a.	17,6	6,6	2,9	0,0	10,8	8,3
18 a.	54,3	51,3	29,4	31,8	53,7	44,9
19 a.	13,8	19,5	13,2	27,3	13,5	18,7
20 a.	6,8	9,3	10,3	18,2	7,9	8,6
21 a.	1,9	4,8	11,8	4,5	3,4	3,6
22 a.	1,5	1,3	4,4	6,8	3,0	2,5
23 a.	1,4	1,8	8,8	4,5	1,6	3,2
24 a.	0,3	0,9	2,9	4,5	0,9	1,8
25 a.	0,5	0,4	7,3	0,0	0,8	0,3
26-30 a.	0,5	0,9	2,9	0,0	1,9	2,1
31-35 a.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabeli 3 andmed näitavad, et teistest suhteliselt vanemad on kunstiinstituuti astujad. See on seotud asjaoluga, et sellesse kõrgemasse kooli astujatel on seljataga rohkem katseid kõrgemasse kooli pääsemiseks. Kõigi õppeasutustega võrreldes on suhteliselt vanem ka konservatooriumi esimene kursus. Teiste kõrgemate koolide osas on suurimad erinevu-

⁶ Vrd. tabelis 11 toodud andmetega keskkõppeasutuse lõpetamise aja kohta.

sed sisseastujate vanuselises struktuuris 17-20 eluaasta piires, vanemaeliste puhul on lahkuminekul väiksemad.

Vaatamata märgitud erinevustele on vabariigi üliõpilaskonnale tervikuna iseloomulik noorenemistendents.⁷ Põhiosa esimese kursuse üliõpilastest tuleb otse koolipingist, omamata küllaldasi elu- ja praktilise töö kogemusi, sealhulgas ka oma erialal. Sellisest tendentsist johtub vajadus pöörata suuremat tähelepanu niisuguste noorte lülitamisele kõrgema kooli ellu. Kasvab kõrgemate koolide osa kutsevalikus: otsuse tegemisel mingi eriala või kooli kasuks onab üha suuremat kaalu kõrgematelt õppeasutustelt saadav informatsioon.

Iga kõrgema kooli esimesel kursusel on ka märkimisväärne osa vastuvõetute põhimassist vanemaid üliõpilasi. Nendega tehtav kasvatustöö peab järelikult olema individuaalne, diferentseeritud vastavalt vanusele.

3. Vastuvõetute perekonnaseis peegeldub tabelis 4.

Tabel 4

Perekonnaseis

	Kokku	Naised	Mehed
Vallaline	96,2	96,9	97,8
Abielus	2,0	2,2	1,7

Niisiis on kõrgemasse kooli astumise ajaks abielus vaid 2 protsenti vastuvõetulist, kusjuures tütarlaste seas on perekonnainimeste protsent kõrgem.

⁷ See tendents iseloomustab kogu meie maa kõrgemaid kooli - vrd. Социология и высшая школа /Горьковский государственный университет. Ученые записки, Выпуск 100/. Горький, 1970, lk. 25; В.Рубин, Д.Колесников, Студент глазами социолога, Ростов, Изд-во Ростовского университета, 1968, lk. 72

Tabel 5

Perekonnaseis kõrgemate koolide kaupa

	TPI	TPeDI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
Vallaline	97,4	93,8	92,6	99,9	97,4	93,9
Abielus	0,9	3,1	7,4	0,0	1,8	2,9

Suhteliselt rohkem on abielus kunstiinstituuti vastuvõetuid, mis ilmselt on seotud sinna astujate kõrgema vanusega.

Loomulikult vajab kasvatustöö abielus olevate üliõpilastega individuaalset lähenemist. Kasvatustöö edukus sõltub paljus sellest, kui võrd suudetakse neid abistada oma elu korraldamisel, mis abielus olevatel üliõpilastel on ju suhteliselt keerulisem.

Kasvatustöö diferentseerimiseks on oluline teada, millises keskkonnas kujunes seni noore isiksus. Selle keskkonna elementidest on tähtsal kohal mitmesugused väikesed grupid. Viimastest tuleb eriti rõhutada perekonna osa. Noore eluviisi põhilised tegevusalad jms., selle kaudu aga isiksuse kujunemisprotsessi määrab paljus perekonna struktuur ja vanematega kooselamise aeg. Erinevalt on arenenud nende noorte isiksus, kes elasid juba enne üliõpilaseks saamist ühiselamus või täiesti omaette.

Tabelis 6 sisalduvad andmed selle kohta, kellega koos on vastuvõetud elanud enne kõrgemasse kooli astumist, s.t. millised olid nende perekondlikud sidemed.

Põhiline hulk vastuvõetuid elas koos vanematega. See on arusaadav, kui arvestada nende noorust ja tulekut ülikooli otse keskkoolist. Nende noorte arv, kes ei elanud kõrgemasse kooli astumise eel koos vanematega, on suurim kunstiinstituudis, kus oli kõrgem ka sisseastujate vanus. Järgnevad konservatoorium ja EPA. Kui võrrelda seda järjestust andmetega vastuvõetute poolt keskhariiduse omandamise viisi

kohta,⁸ siis selgub, et samas järjekorras on nimetatud kõrgemad koolid ka kesk-eriõppeasutuse lõpetanud noorte protsendilt vastuvõetute seas. Meie mõlemasse kõrgemasse kunstiõppeasutusse vastuvõetute struktuur paistab silma veel selle poolest, et neis on teistest tunduvalt enam omaette elanud noori.

Tabel 6

Perekondlikud sidemed

	Kõik vasta- jad	TPI	TPedI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
Koos vanematega	88,1	93,2	88,5	73,5	77,3	88,2	86,3
Üksi	7,3	5,2	5,7	16,2	18,2	7,7	8,3
Koos abikaasaga	1,9	0,3	0,4	2,9	0,0	0,2	1,4
Abikaasa, lastega	0,3	0,0	0,4	0,2	0,0	0,2	0,7
Abikaasaga vanemate juures	0,5	0,3	1,3	2,9	0,0	0,3	0,0
Abikaasa ja lastega vanemate juures	0,2	0,2	0,4	1,5	0,0	0,2	0,0

Lisaks tabelis 5 ja 6 toodud andmeile märgime, et koos vanematega on elanud suurem protsent noormehi kui neide. Kui kõrgematesse koolidesse astub teatud hulk noori emasid, siis ei ole nende hulgas meie andmeil küll ühtki enne kõrgemasse kooli tulekut abikaasa ja lastega elanud isa.

Seega on absoluutne enamus vastuvõetuid elanud seni koos vanematega ja puutub üliõpilasena esmakordselt kokku iseseisva elu praktiliste küsimustega. Suurel osal neist saab iseseisva elu kogemuste omandamise kohaks kõrgema kooli ühiselamu, kuivõrd kõrgemat haridust taotlema hakates

⁸ Vt. allpool tabel 14.

lahkutakse vanematekodust. Siit tuleneb kõrgema kooli administratsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide tähtis ülesanne: kontrollida ja suunata kõrvuti värske üliõpilase õppetööga ka tema elu-olu korraldust, õppetöö-välise aja veetmist. Seda tuleks teha tingimata üliõpilaselu esimest päevadest peale.

4. Andmed kõrgematesse koolidesse astunute k o d u k o - h a s t on esitatud veidi diferentseeritumalt kui selliseid andmeid harilikult tavatsetakse välja tuua.

Tabel 7

Kodukohad

Kodukoht	Kokku	Naised	Mehed
Tallinn	25,5	27,1	23,9
Tartu	11,3	10,2	12,0
Kohtla-Järve, Narva, Pärnu	5,1	5,6	4,3
Rajoonikeskus	9,8	9,7	10,3
Muu linn Eestis	9,1	8,7	9,8
Alev	7,6	8,1	7,1
Kolhoos, sovhoos	22,7	21,4	24,4
Väljastpoolt Eesti NSV-d	6,1	6,3	5,9

Märkimisväärsed on erinevused vastuvõetud noormeeste ja neidude kodukohtades. Eesti suurematest linnadest tuleb kõrgematesse koolidesse rohkem neidusid kui noormehi. Tartust on sealjuures pärit iga kümnes kõrgemasse kooli võetud neiu, kuid ainult iga kahekümnes noormees. Maal on aga kodu 24,4% noormeestest ja 21,4% tütarlastest. Sellise proportsiooni kujunemises on oma osa muidugi EPA-l, kuhu as-

tub rohkem maanoori ja kelle seas noormehi on tunduvalt enam kui neide.

Kõrgemate koolide vastuvõtukontingendi kohta võimaldab tabel 8 teha võrdlemisi huvitavaid tähelepanekuid. Nähtavasti on loomulik, et suurima osa igasse kõrgemasse kooli vastuvõetuist moodustavad vastava linna elanikud, samuti ka see,

Tabel 8

Kodukohad kõrgemate koolide kaupa

Kodukoht	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
Tallinn	37,8	14,3	5,0	37,1	61,8	43,2
Tartu	4,0	19,8	12,6	4,9	8,8	11,4
Kohtla-Järve, Narva, Pärnu	1,4	7,2	4,8	8,8	1,5	6,8
Rajooni keskus	12,9	10,0	7,5	9,7	4,4	4,5
Muu linn Eestis	10,2	7,2	4,7	11,1	11,8	27,3
Alev	7,3	7,9	8,3	10,6	4,4	2,3
Kolhoos, sov- hoos	14,6	25,8	53,2	8,8	2,9	0,0

et kõrgemat põllumajanduslikku haridust omandama asujaist on enam kui pooled pärit maalt. Rohkesti on maal elanud noori TRÜ-sse astujate hulgas. Samal ajal pole konservatooriumi astunud ühtki maanoort, vähe on neid ka kunstiinstituuti võetute seas.⁹

Kui vaadelda üliõpilaskonna formeerumispiirkondi kõrgema haridusega spetsialistide rahvamajanduses kasutamise aspektist, siis tekib mitmeid keerulisi probleeme. Paljudel noortel, kes on enne kõrgemasse kooli astumist elanud linnas ja omandavad samas kõrgema hariduse, tuleb paratamatult siirduda tööle maale või ka teise linna. Eriti tundub see küsimus olevat aktuaalne TPedI-s: maalt pärinevaid noori on vastuvõetute seas vähem kui kümnendik, samal ajal on teada, et just maakoolid vajavad kõrgema haridusega pedagooge. Oluks parandab kõigepealt kõrgemate koolide ja konkreetsete erialade sihipärasem propageerimine piirkondades, kust praegu tuleb mitteküllaldaselt üliõpilaskandidaate. Samavõrra vajalik on alustada kõigil üliõpilastel võimalikult vara selge erialase perspektiivi väljakujundamist, et täpsemalt tuntaks tulevast töökohta ja valmistutaks seal töötama.

5. Lisame toodud üldsotsioloogilistele tunnustele ka andmed vastuvõetute k u u l u v u s e s t Ü L K N Ü - s s e .

Kommunistlikku noorsooühingusse kuulub viis kuuendikku vastuvõetulist. Enamik on astunud ÜLKNÜ-sse kaheksandas klassis või varemgi, sealjuures pooled kõigist kommunistlikest noortest 14-aastaselt. Järsult väheneb komsomoli astumine

⁹ On tõenäoline, et neisse õppeasutustesse astunute seas leidis poori, kes olid küll maalt pärit, kuid õppinud Tallinnas või Tartu keskkõrgharidus- ja tehnikakoolides ja märkisid just need linnad oma kodukohaks. Mõningane osa ankeeditäitjaid lausa häbenes oma tegelikku päritolu (nii kodukoha kui ka vanemate tegevusala mõttes) ankeeti kirja panna - seda märgati eriti EPA-sse õppima asunud teiste liiduvabariikide maa-rajoonidest pärit noorte puhul.

Tabel 9

Vanus ÜLKNÜ-sse astumisel

Vanus	Kõik vastajad	Naised	Mehed
14 a.	40,6	50,3	29,4
15-16 a.	31,2	31,0	31,8
17-18 a.	8,7	5,8	12,6
19-20 a.	0,9	0,6	1,5
21-22 a.	0,4	0,3	0,4
23-24 a.	0,0	0,0	0,0
Ei ole ÜLKNÜ-s	15,0	10,3	20,9

17-18-aastaste noorte hulgas. 19-aastased ja vanemad - see-
ga need, kellel keskkool juba seljataga - astuvad komsomoli
suhteliselt harva.

Erinevusi on tütarlaste ja noormeeste kuuluvuses komsomo-
li ja sinna astumise vanuses. ÜLKNÜ-sse ei kuulu iga kümnes
tütarlaps ja iga viies noormees. 14-aastaselt on komsomoli
astunute osatähtsus märksa suurem tütarlaste seas, samal
ajal kui 17-aastaselt ja hiljem komsomoli astunuid on rohkem
noormeeste seas.

Sellise olukorra kujunemise ühe põhjusena tulevad kõne
alla noormeeste ja tütarlaste psüühika iseärasused, mis aval-
duvad komsomoli astumise motiveerimises. Seda küsimust on
veidi uuritud 1966.a. keskkoolilõpetajate anketeerimisega ko-
gutud andmete alusel.¹⁰ Selgub, et tütarlastele on suurem
nende lähemate kaaslaste (klassikaaslased, sõbratarid) mõju,

¹⁰ Vt. P. Kenkmann, Keskkoolilõpetajate arvamuse uurimisest
komsomoliorganisatsiooni tegevuse mõnede aspektide kohta.
Tartu, 1969 (käsikiri TRÜ Kommunistliku Kasvatuse Labo-
ratooriumis).

ja sageli otsustatakse komsomoli astuda just koos nendega. Noormeestele pole see nende käitumise määramisel nii oluline. Nemad astuvad komsomoli rohkem komsomolitöötajate ja eriti pedagoogide mõjustusel. Erinevust komsomoli mitteastunudte arvus seletab teatud määral mõningane erinevus noormeeste ja tütarlaste sotsiaalse tunnustuse saamise mehhanismis: tütarlapsed saavad vajaliku rahulduse suhteliselt kitsama keskkonna tunnustusest, kuid noormehed vajavad laiemas keskkonnas tunnustust, mida komsomolitöö (ja seda just suuremaid komsomoliülesandeid mittetäitvatele noortele) alati ei anna.

Tabelis 10 on toodud andmed komsomoli astumise kohta kõrgemate koolide kaupa.

Tabel 10

Vanus ÜLKNÜ-sse astumisel kõrgemate koolide kaupa

Vanus	TPI	TPedI	ERKI	TRK	TRU	EPA
14 a.	41,5	44,7	19,1	43,2	44,5	31,3
15-16 a.	31,2	28,8	48,5	29,5	28,9	34,5
17-18 a.	9,0	7,1	5,9	4,5	8,7	10,8
19-20 a.	0,9	0,4	1,5	2,3	0,9	1,1
21-22 a.	0,2	1,3	1,5	0,0	0,2	0,3
23-24 a.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ei ole ÜLKNÜ-s	14,8	13,3	22,1	18,2	14,9	15,1

Kõige enam erineb teistest vaadeldavas aspektis kunstiinstituuti vastuvõetute kontingent. Märksa vähem kui teistes kõrgemates koolides on siin 14-aastaselt noorsooühingusse astunud, suurem osa kunstiinstituuti tulnutest kuulub ÜLKNÜ-sse 15. eluaastast. Suurim on ERKI-s ka komsomoli mittekuuluvate vastuvõetute protsent (22,1%). Noori, kes pole komsomoli astunud, on kõigi kõrgemate koolide esimestele kursustele võetute seas. Järelikult on kõigi kõrgemate koolide, eriti aga ERKI ja ka konservatooriumi komsomoliorganisatsioonidel vaja pöörata tähelepanu oma ridade

kasvule vastsete üliõpilaste arvel.

B. Andmeid vastuvõetute senisest haridusteest

1. Kes khariduse omandamise aeg selgitati välja vastuse kaudu küsimusele, millal üliõpilaskandidaat lõpetas keskkooli või kesk-eriõppeasutuse.

Tabel 11

Keskhariduse omandamise aeg

Millal lõpetas keskkooli või kesk-eriõppeasutuse	Kokku	Naised	Mehed
Samal aastal	67,3	60,3	76,7
Aasta tagasi	14,6	19,5	8,7
2 aastat tagasi	6,6	9,1	3,5
3 aastat tagasi	4,1	4,8	3,0
4 aastat tagasi	2,5	2,0	3,1
5 aastat tagasi	1,7	1,2	2,4
6 ja enam aastat tagasi	1,6	1,9	1,2

Niisiis on 67,3% vastuvõetuid lõpetanud keskkõppeasutuse sama aasta kevadel, 14,6% aasta tagasi. Need noored ei oma järelikult 2-aastast tööstaaži, mida võetakse arvesse kõrgemasse kooli vastuvõtmisel. Kui vahetult keskkoolist tulnute seas on ülekaalus noormehed, siis 1 - 3 aastat tagasi lõpetanud on rohkem tütarlaste hulgas, 4 - 5 aastat tagasi lõpetanud jälle noormeeste seas.

Esitatavatest andmetest järeldub, et peaaegu 40% noortest, kes lõpetavad keskkooli, ei püüagi samal aastal oma haridusteel kõrgemas koolis jätkata. Sellist olukorda tingivad mitmesugused põhjused, kuid siit tuleneb omakorda suhteliselt väike konkurss kõrgematesse koolidesse pääsemiseks üldse ja mõnedesse osakondadesse eriti. Tuleb veel silmas pida, et 10-11 aastat tagasi kooliteed alustanud noortest lõpetas normaalajaga 67,7% ja ülejäänud kas lah-

kusid üldse koolist või jäid mõnes klassis "istuma". Päevases vormis lõpetas kooli vabariigi abiturientidest seejuures vaid 31,4%.¹¹

Tabel 12

Keskkhariduse omandamise aeg kõrgemate koolide kaupa

Millel lõpetas keskkooli või keskeri- õppeasutuse	TPI	TPedI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
Sama aastal	73,0	60,6	35,3	79,5	66,8	70,5
Aasta tagasi	13,2	17,7	23,5	4,5	14,5	13,3
2 aastat tagasi	6,4	8,8	11,8	4,5	6,5	4,3
3 aastat tagasi	1,9	5,6	13,2	4,4	4,7	2,9
4 aastat tagasi	2,1	3,5	2,9	0,0	2,9	2,1
5 aastat tagasi	1,4	0,0	4,4	2,3	1,8	2,5
6 ja enam aastat tagasi	0,9	1,3	3,9	0,0	1,6	2,1

Võrreldes kõrgematesse koolidesse vastuvõetute struktuuri keskkhariduse omandamisest möödunud aja järgi tabelis 12 esitatud andmete alusel, näeme suuremaid erinevusi ERKI-ss ja TRK-ss võetute hulgas. Kunstiinstituuti astujate hulgas on kõige väiksem otse keskkõppeasutusest tulnute ning kõige suurem keskkhariduse 1 - 3 aastat tagasi omandanute osa. Konservatooriumi vastuvõetulist neli viiendikku on tulnud otse keskkoolist, samal ajal kui 1 - 2 aastat tagasi lõpetanud noorte osa on märksa väiksem kui teistes kõrgemates koolides.

Kõrgema kooli kasvatustöö planeerimisel on järelikult oluline arvestada neid erisusi üliõpilaste hulgas, mis tulenevad sotsialiseerumisprotsessi erinevast kulgemisest en

¹¹ Andmed pärinevad Eesti NSV haridusministri F.Eiseni esinemisest Tartu Riiklikus Ülikoolis - vt. E.Korge, Oluline on pedagoogilise töö kvaliteet. "Tartu Riiklik Ülikool" nr.11, 3.apr. 1970.

ne kõrgemasse kooli astumist. Noortel, kes ei tulnud kõrgemasse kooli otse keskkooli lõpetamise järel, on seljatega teatud praktilise töö aeg. Ligemale ühel kolmandikul neist kestis see ühe aasta, teistel rohkem, ulatudes ka enam kui viie aastani. Selle aja jooksul on töösfääris tegevate sotsialiseerimisagentide mõjul kujunenud uued komponendid isiksuse struktuuris, kooli kasvatustööga kujundatu on teatud ulatuses transformeerunud. Osa noorte puhul võib rääkida täieliku sotsiaalse küpsuse saavutamisest. Nende noortega tehtav töö erineb loomulikult alles keskkoolipingist tulnud noorte kasvatamisest.

2. K e s k k o o l i t ü ü p i, mille kõrgemasse kooli astujad on lõpetanud, tuleb lugeda üheks kõige olulisemaks vastuvõtukontingenti iseloomustavaks tunnuseks.

Tabel 13

Keskkooli tüüp, mille vastuvõetud on lõpetanud

Kooli tüüp	Kokku	Naised	Mehed
Päevane keskkool	84,7	86,4	83,5
Sealhulgas eriklass päevases keskkoolis	19,0	18,9	19,3
Öhtukeskkool	3,9	3,2	3,7
Kaugõppe-keskkool	1,7	1,1	2,5
Internaatkool	1,8	1,6	2,1
Kesk-eriõppeasutus	6,4	6,3	6,6

Tabelist 13 näeme, et 84,7% vastuvõetuid on õppinud päevases keskkoolis. Iga viies kõrgemasse kooli astunu on seejuures õppinud eriklassis. See ei tähenda muidugi, et kõik eriklassides mingil alal sügavamad teadmised omandanud noored tulid kõrgemasse kooli õppima just sama ala. Peaaegu võrdse hulga üliõpilasi on andnud kesk-eriõppeasutused ja öhtune ning kaugõppe vorm (vastavalt 6,4% ja 5,5%).

Erinevused tütarlaste ja noormeeste vahel on põhiliselt õhtuste ja kaugõppekeskkoolide lõpetanute osakaalus. Need

koolitüübid on kokku lõpetanud 4,3% tütarlastest ja 6,2% noormeestest. Selline olukord on peaaegjalikult noormeeste suurema "kadumise" tagajärg päevakoolist enne lõpetamist.

Tabel 14

Keskkooli tüüp, mille vastuvõetud on lõpetanud, kõrgemate koolide kaupa

Kooli tüüp	TPI	TPedI	ERKI	TRK	TRÜ	EPA
Päevane keskkool	90,5	84,9	77,9	18,2	89,3	76,6
Sealhulgas eriklass päevases koolis	18,6	22,1	23,5	6,8	22,2	10,4
Õhtukeskkool	1,7	7,1	2,9	4,5	4,5	2,2
Internaatkool	2,1	2,6	0,0	0,0	1,4	2,5
Kaugõppekeskkool	1,9	0,4	1,5	0,0	1,4	2,1
Kesk-eriõppeasutus	2,6	2,2	16,2	68,2	2,9	13,3

Üksikute kõrgemate koolide vastuvõetute erinevused vaa-
deldaval alal (andmed esitatakse tabelis 14) on küllaltki
suured. Need erinevused tulenevad asjaolust, et kolme kõr-
gema kooli - ERKI, TRK ja EPA - puhul omandatakse kõrgem
haridus järjena kesk-eriõppeasutuses saadud eriharidusele.
Nii on kaks kolmandikku konservatooriumi astujaist tulnud
muusikakoolist. Ka kunstiinstituuti ja EPA-sse astujate
hulgas on kesk-erihariduse omandanute protsent (vastavalt
16,2 ja 13,3) märksa kõrgem kui ülejäänud kolmes kõrgemas
koolis.

3. V a s t u v õ e t u t e k e s k k o o l i l õ p u -
t u n n i s t u s e h i n d e d i s e l o o m u s t a v a d m i n g i l
määral nende üldhariduslike teadmiste taset. Tabelis 14
on toodud andmed keskkooli lõputunnistuse hinnete keskmise
kohta.

6,3% kõrgematesse koolidesse vastuvõetud üliõpilaskan-
didaatidest märkisid oma ankeedis keskkooli lõputunnistu-
se hinnete keskmiseks "väga hea", 48,4-1 % oli alla 5,0
kuni 4,0. Sellist olukorda, kus ligi pooltel keskkoolilõ-
petajaist on lõputunnistuse hinnete keskmine alla 4,0 pea-

vad pedagoogid murettekitavaks. Pealegi oli Eesti NSV koolides keskmine õppeedukus 1968/69. õppeaastal madalaim Nõukogude Liidus.¹² Kõrgema kooli õppetöös tuleb järelikult kulutada küllalt palju aega keskkoolikursuse kordamisele.

Tabel 15

Keskkooli lõputunnistuse hinnete keskmine

Keskmine hinne lõputunnistusel	Kõik vastajad	Naised	Mehed
5,0	6,3	7,2	4,9
alla 5,0 kuni 4,0	48,4	55,3	40,1
alla 4,0 kuni 3,0	43,2	35,7	52,7

Tütarlaste õppeedukus on keskkoolis olnud märksa kõrgem kui noormeestel. Hinnete keskmine oli alla 4,0 kolmandikul tütarlastest, kuid pooltel poistest.

Erinevusi on ka hinnete keskmises eri kõrgematesse koolidesse astujail.

Tabel 16

Keskkooli lõputunnistuse hinnete keskmine
kõrgemate koolide kaupa

Keskmine hinne lõputunnistusel	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
5,0	6,1	8,5	2,5	3,1	7,3	13,6
alla 5,0 kuni 4,0	50,3	56,8	34,5	42,4	47,0	27,2
alla 4,0 kuni 3,0	42,4	32,6	60,8	51,7	42,6	56,9

Ainult "väga häid" hindeid on suhteliselt kõige rohkem konservatooriumisse astujail. Kui aga vaadata koos vastuvõetuid, kellel keskmine oli mitte alla 4,0, siis on neid enam TRÜ-s (65,3% vastuvõetute üldarvust). Kõige madalama-

¹² Vt. E.Kõrge, Oluline on pedagoogilise töö kvaliteet. "Tartu Riiklik Ülikool" nr.11, 3.apr. 1970.

teks tuleb hinnete järgi lugeda EPA-sse astujate üldhariduslikke teadmisi. Omapärane olukord on kujunenud konservatooriumis, kus kõrvuti kõige suurema "viieaste" protsendiga on kõige vähem vastuvõetuid hinnete keskmisega viie ja nelja vahel ning suhteliselt palju noori hinnete keskmisega alla 4,0.

Tõime andmeid vabariigi kõrgematesse koolidesse vastuvõetute jaotumusest üheksa tunnuse alusel. Kõigi tunnuste puhul võisime konstateerida erinevuste olemasolu uuritavas kontingendis. Need erinevused võimaldavad diferentseerida kasvatustööd esimesele kursusele võetud noortega. Suurt osa märgitud erinevustest tuleb lugeda täiesti ootuspärasteks, kuid ilmnes ka selliseid, mille kujunemise põhjused vajavad veel selgitamist.

Iga kõrgema kooli vastuvõtukontingendil on oma spetsiifika, mis samuti vajab veelgi täpsemat kajastamist kasvatustöö planeerimisel. Põhjalikumalt oleks tarvis uurida kõrgemate kunstilõppeasutuste - konservatooriumi ja kunstiinstituudi - vastuvõtukontingendi formeerumist ja koosseisu. Vähe-malt meie poolt käsitletud tunnuste alusel erinevad neisse koolidesse vastuvõetud küllaltki suurel määral teistesse kõrgemaisse koolidesse tulnud noortest.

-3. INFORMEERITUS EESTI NSV KÕRGEIMATEST KOOLIDEST JA NEISSE SUUTUMINE

§ 1. Erinevate informatsiooniallikate osatähtsus kõrgemate koolide tutvustamisel

Informatsiooni kõrgemate koolide kohta saavad sisseastu-
jad väga erinevatest allikatest. Ankeedi abil, kus mõõtni-
ne toimus kolmepallisel intensiivsusskaalal, püüti välja
selgitada rea informatsiooniallikate osa kõrgemate koolide
tutvustamisel. Tulemused on toodud tabelis 1.

Analüüsides erinevate informatsiooniallikate osatähtsust
kõrgemate koolide tutvustamisel (tabel 1) ilmneb, et tervi-
kuna nende kaudu saadav informatsioon ei rahulda noorte va-
jadusi. Hinnangud erinevatele allikatele iseloomustavad kõr-
gemate koolide kohta saadava informatsiooni hulka. Loomuli-
kult tuleb antud hinnangute võrdlemisel arvestada, et esi-
tatud informatsiooniallikad omavad erinevaid võimalusi sis-
seastujaid huvitava informatsiooni edasiandmisel.

1. Sisseastujaille määratud teatmikud omavad kõrgema
kooli tutvustamise seisukohalt kõige suuremat tähtsust.
Teatmikes sisalduv informatsioon õpitavate erialade, vastu-
võtteksamite, programmide jms. kohta, samuti töötamisvõima-
luste kohta pärast kõrgema kooli lõpetamist on sisseastu-
jaille hädavajalik. Arvestades teatmike niivõrd suurt osa-

tähtsust ja kasutatavust tuleb põhjalikult kaaluda, kas poleks otstarbekas neisse veel mitmesuguseid andmeid paigutada, et muuta nad praegusest esmase informatsiooni allikast kõrgemaid kooli tutvustavaks käsiraamatuks.

2. Tuttavad üliõpilased ja kõrgema kooli lõpetanud. Selle informatsiooni allika kõrge hinnang on täiesti ootuspärane. Kõrgema kooli elu ja õppimistingimusi teab kõige paremini ikkagi antud kõrgema kooli üliõpilane või selle lõpetanu. Kõikidesse kõrgematesse koolidesse vastuvõetud on antud allikat ühtlaselt kõrgelt hinnanud. Eriti palju informatsiooni tuttavatelt on saanud ERKI üliõpilased, mis neile ongi põhiliseks allikaks. Teistest vähem on antud allikas rahuldanud TPedI üliõpilasi, mis on vahest seletav sellega, et kõrgema kooli lõpetajad on suurele osale TPedI-sse astujaile õpetajaiks. Õpetajailt saadavat informatsiooni lastakse ankeedis eraldi hinnata, mistõttu TPedI-sse astujail langeb kaks kanalit ühte.

3. Oma kooli õpetajad on noorte hinnangutes informatsiooni allikana tähtsusest kolmandal kohal. Selle allika hindamisel on erinevatesse õppeasutustesse astunute arvamuste lahkuminekud kõige suuremad. Ülekaalus on nende hulk, keda õpetajailt saadud informatsioon ei rahulda. Eriti vähe informatsiooni on õpetajad suutnud anda Tallinna Polütehnilise Instituudi kohta (-11,0). Ilmselt on see seletatav TPI insener-tehnilise suunitlusega, mille kohta õpetajail puudub selgepiirilisem ülevaade. Suhteliselt paremini suudavad õpetajad õpilaste uudishimu rahuldada Tartu Riikliku Ülikooli suhtes (+2,7). Eriti palju informatsiooni saavad õpetajatelt Tallinna Riikliku Konservatooriumi vastsed üliõpilased. Kui arvestada seda, et nimetatud õppeasutusse vastuvõetuist moodustavad 68,2% kesk-eriõppeasutuse (s.o. muusikakooli) lõpetanud noored, kes tahavad oma muusikalist haridust jätkata, siis on loomulik, et muusikaõpetajad kui endised konservatooriumi kasvandikud suudavad neid kõige rohkem abistada.

4. Ajakirjandus, nagu selgub, ei suuda sisseastujaile anda rahuldavat informatsiooni (-10,5). Kõige rohkem vajalikku on ajakirjandusest saanud TRÜ-sse astujad, samal ajal konservatooriumi ja kunstiinstituudi kontingenti ei rahulda see hoopiski. Nimetatud koolid võiksid kaaluda võimalust tutvustada end ajakirjanduse kaudu laiemale auditooriumile.

5. Kõrgemaid koole tutvustavad delegatsioonid. Mõeldud on kõrgemat kooli esindavat rühma, kes tutvustab oma õppeasutuse elu kõrgema hariduse vastu huvi tundvate noorte koosolekuil, koolides jm. Selliste delegatsioonide esinemisi on kõrgemate koolide poolt eri vormides praktiseeritud, kuid seni ilmselt mitte küllalt süstemaatiliselt ja läbimõeldult. Ometi oleks just sellisel viisil võimalik anda igakülgset ülevaadet oma õppeasutuse elust, vastata kuulajate küsimustele, rõhutades korduvalt just neid momente, mis antud õppeasutuse suhtes on kõige tähtsamad. Selliste delegatsioonide esinemise konkreetsed vormid määrab muidugi olukord ja vastava kõrgema kooli eripära. Otstarbekaks tuleb pidada seda, kui taoliste brigadide koosseisu kuuluvad nii õppejõud kui ka eri teaduskondade üliõpilased. Põhiettekannetele võiks järgneda väliskommentaatori sõnavõtt, kunstiline isetegevus jne., mis edukalt tutvustaksid kõrgema kooli erinevaid aspekte. Samuti võiks leida võimalusi mitteametlikeks jutuajamisteks delegatsiooni liikmete ja õpilaste vahel jms.

6. Kõrgemate koolide ajalehtede (on TRÜ-l, TPI-l ja EPA-l) väga madalat hindamist (-35,5) tuleb seletada mitte neis sisalduva informatsiooni vähesusega, vaid nende raske kättesaadavusega, eriti väljaspool Tallinna ja Tartut. On teada, et noored, kõige enam aga keskkooli vanemate klasside õpilased, tunnevad elavat huvi kõrgemate koolide ajalehtede vastu. Selline huvi on igati positiivne, kuivõrd see kindlustab tutvumist ka üliõpilaskandidaatile mõeldud materjalidega.

Kõrgemate koolide ajalehtede levitamisel ettetulevad or-

Tabel 1¹

Informatsiooniallikate osa kõrgemate koolide tutvustamisel

Kust saadud informatsiooni	Kõik kokku	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
1. Sisseastujaile koostatud teadmikest	+52,2	+52,3	+56,5	+55,4	+52,2	+19,2	+18,1
2. Tuttavatelt üliõpilastelt ja kõrgema kooli lõpetanutelt	+17,0	+18,1	+16,5	+15,1	+11,8	+28,0	+18,1
3. Oma kooli õpetajatelt	- 3,9	-11,0	+ 2,7	+ 9,0	- 1,7	- 6,1	+36,4
4. Muust ajakirjandusest	-10,5	-12,2	- 7,5	- 8,3	- 8,0	-22,0	-31,8
5. Kõrgemaid koole tutvustanud delegatsioonidelt, abiturientide päevadelt ning muudelt sellelaadsetelt üritustelt	-30,2	-30,3	-31,1	-26,7	-18,7	-59,5	-56,8
6. Kõrgema kooli ajalehtedest	-35,5	-43,2	-26,3	-31,3	-33,7	-75,0	-50,0
7. Televisioonist	-35,8	-35,2	-37,7	-33,8	-27,9	-58,9	-45,5
8. Raadio	-37,0	-38,0	-41,2	-28,4	-27,4	-58,8	-37,9

¹ Tabelites 1 - 2 on antud intensiivsusskaala äärmiste näitajate, "olulisel määral" ja "üldse mitte" vastusevariantide vahed. Kui sissesaanute hinnangud on valdavalt positiivsed, s.o. "olulisel määral", siis on tabelis toodud keskmine + märgiga, kui domineerib negatiivne ("üldse mitte"), siis - märgiga. Selline esitus muudab materjali ülevaatlikumaks ja aitab välja tuua koige suuremad erinevused, mis ongi eesmärgiks. Kirjeldatud põhimõtet on rakendatud ka tabelites 3-6, kusjuures nendes on antud intensiivsusskaala äärmiste näitajate "küllaltki üksikasjalikult" ja "praktiliselt ei tea midagi" (tabelid 3-4) ning põhiliselt "tean" ja "sellest ei tea midagi" (tabelid 5-6) vastusevariantide vahed.

Informatsiooniallikate järjekord ankeedis erineb tabelitest, kus nad on järjestatud vastavalt tähtsusele.

ganisatsioonilised raskused on ületatavad. Kõigepealt oleks ajalehtede saamise võimalused tarvis teatavaks teha kõrgemaid koole tutvustavate delegatsioonide ja teiste tulevaste üliõpilaste ees esinejate kaudu.

7. Raadio ja televisioon kui kõige massilisemad informatsioonikanalid omavad kõrgemate koolide tutvustamisel kõige väiksemat tähtsust (-37,0 ja -35,8).

Kui vaadelda noormeeste ja tütarlaste hinnanguid eraldi, siis siingi esineb olulisi erinevusi, eriti selliste autoriteetide nagu õpetajate suhtes. Andmed on toodud tabelis 2.

Tabel 2
Soost tulenevad erinevused informatsioonial-
likate hindamisel

Informatsiooni- allikad	Meised	Mehed
Sisseastujaile koostatud teat- mikud	+53,0	+51,9
Tyttavatelt üliõpilastelt ja kõrgema kooli lõpetanutelt	+17,1	+16,7
Oma kooli õpetajatelt	+ 4,2	- 8,5
Muust ajakirjandusest	- 7,2	- 14,5
Kõrgemaid koole tutvustanud delegatsioonidelt, abiturienti- de päevadelt ning muudelt sellelaadsetelt üritustelt	-29,9	-30,9
Kõrgema kooli ajalehtedest	-32,9	-38,2
Televisioonist	-34,5	-38,2
Raadiost	-32,0	-43,0

Kui tütarlastest on ülekaalus need, kes on õpetajailt küllaldaselt informatsiooni saanud (+4,2) siis noormeeste osas on olukord sootuks vastupidine (-8,5).

Ka massikommunikatsioonivahedite raadio, televisiooni ja ajakirjanduse samuti ka kõrgemate koolide ajalehtede kaudu saadav informatsioon on tütarlastele olulisem kui noormeestele. Ülejäänud informatsiooniallikate suhtes mõlema soo esin-
dajate hinnangutes märkimisväärsed erinevusi ei ole.

Kõrgemate koolide tutvustamine massikommunikatsiooni kaudu on sisseastujate hinnagute järgi ebapiisav. Arvestades üha kasvavat vajadust kõrgema haridusega spetsialistide järele oleks raadio, ajakirjanduse ja televisiooni sihipärane kasutamine väga vajalik. Täiesti põhjendatud on spetsiaalsete kõrgemaid koole tutvustavate programmide koostamine raadio ja televisiooni jaoks.

§ 2. Informeeritus kõrgemate koolide suhtes

Ankeedis esitati kõik Eesti NSV kõrgemad koolid, et välja selgitada, kuidas sisseastujad tunnevad neid.

Tabel 3

Kõrgemate õppeasutuste tundmine

Õppeasutus	Kõik vastajad	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
EPA	-12,9	-31,5	-12,4	+50,0	-28,0	-48,6	-41,0
ERKI	-37,1	-42,2	-46,3	-59,0	-17,7	+75,0	0,0
TPI	+25,6	+69,2	+ 7,6	- 2,2	+14,1	-10,3	- 6,8
TPedI	- 5,8	-12,9	-13,5	-31,7	+60,2	+ 3,0	+ 2,2
TRK	-50,5	-60,5	-55,4	-60,1	-30,1	-36,8	+86,4
TRÜ	+46,7	+20,7	+67,2	+20,2	+25,6	+ 2,9	+18,2

Selgub, et paremini tuntakse Tartu Riiklikku Ülikooli (+46,7) ja Tallinna Polütehnilist Instituuti (+25,6)

TRÜ ja TPI nii hea tundmine on suuresti tingitud neis õpitavate erialade rohkusest, mistõttu neile orienteerub ka kõige enam noori. Eriti tähelepannev selles suhtes on TRÜ, kus õpitavate erialade iseloom rahuldab nii humanitaar kui ka reaalkallakuga noorte huve. Oma osa selliste hinnangute andmisel on nähtavasti ka nende õppeasutuste ja eriti TRÜ traditsiooniliselt kõrge prestiižil Eesti NSV-s.

Sootuks halb on noorte ettekujutus Tallinna Riiklikust Konservatooriumist ja Eesti Riiklikust Kunstiinstituudist. Ilmselt on see tingitud suhteliselt kitsast spetsiifiliselt arenenud huvidega noorte kontingendi orienteerumisel nimetatud koolidele. Järgnevalt analüüsime üksikute kõrgemate koolide tundmisest neisse vastuvõetud noorte hulgas. Kõige paremini tunnevad oma tulevast õppeasutust Tallinna Riikliku Konservatooriumi noored (+86,4), kõige halvemini aga Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse õppimaasunud (+50,0). Tartu Riiklik Ülikool on ainuke kõrgem kool, mida tuntakse hästi kõikide õppeasutuste üliõpilaste hulgas. Arvatavasti on iga keskkoolilõpetaja rohkem kui üks kord mingil viisil kokku puutunud Tartu Riikliku Ülikooliga, mida ei saa öelda aga teiste kõrgemate koolide kohta. TPI-sse astujad tunnevad väga hästi oma õppeasutust (+69,2), hästi TRÜ-d(+20,7), teisi õppeasutusi aga halvasti.

Õppeasutustele, kus asjaomast eriala pole võimalik omandada, pööratakse vähe tähelepanu ja tuntakse seetõttu ka halvemini,

TRÜ-sse astunud noored arvavad end oma kooli samuti väga hästi tundvat (+67,2), TPI-d tunnevad nad halvemini (+7,6 - meenutatagu, et TPI tunneb TRÜ-d +20,7). Ülejäänud õppeasutusi tuntakse suhteliselt halvasti.

Teiste õppeasutuste kõrval tunneb EPA kontingent oma kooli kõige halvemini (+50,0), paremini tunnevad oma õppeasutust TPedI üliõpilased (+60,2). Suhteliselt paremini kui teised tunnevad nad ERKI-d ja TRK-d, mida nähtavasti tingib õpitavate erialade lähedus.

ERKI-sse astujad tunnevad väga hästi oma õppeasutust (+75,0). Erialaselt suunitluselt kaugeid õppeasutusi tuntakse halvasti. EPA - 48,5; TPI - 10,3; paremini TRÜd +2,9 ja TPedI-d +3,0.

TRK-sse vastuvõetud, võrreldes teiste kõrgemate koolidega tunnevad oma õppeasutust kõige paremini (+86,4).

Iseloomustades kõrgemate koolide tundmist sisseastujate hulgas ilmneb, et hästi tuntakse oma õppeasutust, Tartu Riik-

likku Ülikooli ja äärmisel juhul ka mingit kolmandat, oma erialasele suunitlusele suhteliselt lähedasemat õppeasutust. Selliseid õppeasutusi, nagu EPA, ERKI ja TRK tunneb valdav osa noori halvasti. Efektiivse propaganda abil on sellise olukorra likvideerimine ilmselt vajalik samm külalase konkursi loomiseks, seda eriti EPA suhtes. Noorte objektiivseid plaane tuleb kujundada nii, et tagataks senisest suurem huvi põllumajanduslike elukutsete vastu. Veelgi enam - siin esitatud materjalid osutavad ilmekalt, et positiivset suhtumist põllumajanduslikesse elukutsetesse tuleks kujundada veelgi laiemas ulatuses.

Järgnevalt vaatleksime sissesaanute soost tulenevaid erinevusi kõrgemate koolide tundmises.

Tabel 4

Soolised erinevused kõrgemate koolide
tundmises

Õppeasutus	Naised	Mehed
TRÜ	+42,1	+32,1
TPI	+19,7	+34,5
TPedI	+ 7,0	-20,2
EPA	-22,7	- 0,9
ERKI	-28,4	-50,0
TRK	-44,7	-58,4

TRÜ-d tuntakse hästi nii noormeeste kui ka tütarlaste hulgas, kuigi tütarlaste informeeritus on suhteliselt parem. See võib olla tingitud kooli profiilist, samuti ka tütarlaste ülekaalust vastuvõetud kontingendi hulgas.

Vastupidine on olukord TPI suhtes, mida noormeeste hulgas tuntakse paremini. Antud olukorra tingib TPI insener-tehniline suundumus, mis noormeestele on mitmeti sobivam kui tütarlastele. Kõige suuremad erinevused hinnangutes on TPedI suhtes. Noormehed, kes ilmselt ei sea endale eesmärgiks pedagoogi kutse omandamist, huvituvad nimetatud õppeasutusest ka vähem. Ei ole mingiks uudiseks, et vabariigi õpetajaskond on feminiseerunud, mil-

lega on ilmselt seotud ka valdavalt tütarlaste orientatsioon ja väga head teadmised TPedI kohta. EPA põllumajanduslik kallak on seni enamasti noormehi ligi meelitanud, millest ka nende parem informeeritus sellest õppeasutusest.

§ 3. Informeeritus kõrgemate koolide elu eri külgedest

Informatsioon õppeasutuse kohta omab teatud kindla sisu. Ankeedi abil püüti välja selgitada, mil määral noored tunnevad kõrgemate koolide elu ja õppetöö korraldust, mis võivad mõjutada valikut ühe või teise õppeasutuse kasuks.

Teades seda, mida noored peavad oluliseks kõrgema kooli valikul, on võimalik ka täpsemalt määratleda kõrgemaid kooli tutvustava propaganda sisu.

Tabel 4

Informeeritus kõrgemate koolide elust

	Kõik vasta- jad	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
Õppetöö korraldus	+ 3,0	+ 8,0	+ 4,6	- 7,9	-14,4	+14,7	+54,5
Teadusliku töö tase	-31,4	-17,0	-20,8	-34,2	-59,4	-63,2	-27,3
Ühiskondlike organisatsioonide tegevus	-24,5	-22,5	-13,4	-35,3	-36,9	-53,0	-52,3
Sportivõimalused	+19,5	-23,7	+27,0	+27,7	+12,4	-47,0	-40,9
Üliõpilaste elu-olu korraldus	+16,0	+13,4	+21,5	+15,9	+12,0	+ 2,9	+18,1
Üliõpilaste traditsioonid	- 8,5	-16,9	+ 8,9	-16,3	-8,0	-14,7	-20,5

Vastsed üliõpilased arvavad hästi tundvat vastava õppeasutuse sportivõimalusi (+19,5) ja üliõpilaste elu-olu (+16,0).

Positiivseks tuleb ka lugeda informatsiooni omamist kõrgema kooli õppetöö korralduse kohta (+3,0).

Värskete üliõpilaste arvamusse, et nad tunnevad hästi üliõpilaste elu-olu ja kõrgema kooli õppetöö korraldust, tuleb aga suhtuda teatud reservatsiooniga. Tihti peale tuleb palju vaeva näha, et esimestele kursustele kõrgema kooli spetsiifika selgeks teha. Võtab aega ka kohanemine üliõpilaseluga.

Kõrgemate koolide teaduslikust tööst ei teata esialgu veel midagi (-31,4), mis aga tegelikult peaks olema kõrgema kooli tundmise oluliseks sisuliseks kriteeriumiks. Sama võib öelda ka ühiskondlike organisatsioonide nagu komsomoli ja ametiühingu tegevuse tundmise kohta (-24,5). Halb on ettekujutus üliõpilastraditsioonidest (-8,5). Siin on kõrgemad koolid ka ise teatud määral süüdi.

Järgnevalt analüüsitakse olukorda üksikute kõrgemate koolide kaupa.

TPI Õppetöö korralduse, spordivõimaluste ja üliõpilaste elu tundmisel on teadmised positiivsed (+8,0; +23,7; +13,4). Halvasti tuntakse aga üliõpilastraditsioone (-16,9), mis võib olla tingitud kahest asjaolust:

- a) puuduvad instituuti tervikuna hõlmavad traditsioonid;
- b) sellised traditsioonid on olemas, kuid pole midagi tehtud nende tutvustamiseks. Kitsamat ringkonda ühendavate traditsioonidega tutvuvad noored alles tegeliku üliõpilaselu jooksul.

TRÜ Õppetöö korraldust põhiliselt tuntakse (+4,6). Halvasti tuntakse teadusliku töö taset (-20,8). Ilmselt on siin ÜTÜ-l veel kasutamata võimalusi oma tegevuse tutvustamiseks.

Ühiskondlike organisatsioonide tegevusest on suhteliselt parem ettekujutus TRÜ-sse pääsenud noortel, võrrelduna teiste õppeasutuste vastava näitajaga. See on ilmselt TRÜ komsomolikomitee ja tema poolt juhitava töö, eriti rahvusvaheliste suhete ringi (RSR) teene: komsomoliaktivistid ja RSR-i lektorid esinevad ju sageli ka väljaspool ülikooli.

TRÜ-l on ilmselt kordaminekuid üliõpilastraditsioonide

tutvustamisel, mis ilmneb ka sisseastujate vastavaist hinnanguist. Üliõpilaselu tundmises näitavad TRU-sse pääsenud samuti paremaid teadmisi kui teiste õppeasutuste vastsed üliõpilased.

EPA on üks kahest õppeasutusest (teine TPedI), kus sisse-
saanutel puudub ettekujutus õppetöö korraldusest. Jääb mulje, et õppeasutust tuntakse eelkõige kui aktiivse sportimise võimaldajat (+27,7, kõrgeim vastav näitaja üldse). Hästi arvatakse tundvat ka üliõpilaste igapäevast elu-olu. Nimetatud õppeasutusel on ilmselt ulatuslikult reserve oma kooli erinevate aspektide tutvustamiseks potentsiaalsetele üliõpilastele.

Ka Tallinna Pedagoogilisse Instituuti vastuvõetud noortel puudub ettekujutus sellest, kuidas hakkab kulgema õppetöö (-14,4), mis raskendab lülitumist kooli ellu. Eespool nimetatud õppeasutustega võrreldes tuntakse siin tunduvalt halvemini sportimisvõimalusi, kuigi TPedI valmistab ette ka kehalise kasvatuses õpetajaid ja treenereid.

Ülejäänud näitajad iseloomustavad sissesaa-nute teadmisi tagasihoidlikumalt, võrreldes kõigi hinnangutega ERKI ja TRK üliõpilased tunnevad väga hästi õppetöö korraldust ja üliõpilaste elu-olu, teistest kõrgema kooli elusfääridest ei tea aga praktiliselt midagi.

Selline olukord, kus vastuvõetud noortel puudub ettekujutus enamikust kõrgema kooli elusfääridest, pole ilmselt normaalne, eriti kui silmas pidada, kui vajalik on noorte kiire lülitumine kõrgema kooli ellu tulemusriikka kasvatustöö huvides. See seab õppeasutuste ette mõõdapärase-matu vajaduse senisest mitmekülgsemalt ja erinevate informatsiooniallikate abi kasutades luua sisseastujaile sisukam ettekujutus kõrgemate koolide kohta.

Ka soost tulenevad olulised erinevused kõrgemate koolide tundmises.

Tütarlaste ja noormeeste teadmised kõrgema kooli teadusliku töö taseme, spordivõimaluste ja üliõpilastraditsioonide tundmisel, erinevad märgatavalt. Noormehed hin-

davad kõrgemalt oma teadmisi kahes esimeses sfääris, tütarlapsed kolmandas, s.t. üliõpilastraditsioonide alal.

Tabel 6

Soost tulenevad erinevused kõrgemate koolide elu tundmisel

	Naised	Mehed
Õppetöö korraldus	+ 1,8	+ 5,9
Teadusliku töö tase	-37,4	-13,6
Ühiskondlike organisatsioonide tegevus	-22,2	-28,2
Spordivõimalused	+11,7	+30,0
Üliõpilaste elu-olu	+18,2	+13,7
Üliõpilastraditsioonid	+ 1,3	-19,8

§ 4. Kõrgemate koolide prestiiž

Prestiiž kujuneb teatud kriteeriumide alusel, kus olulist osa etendab ühe või teise kõrgema kooli konkreetne tegevus.

Prestiiži kujunemise tähtsaimaks sisuliseks aluseks peakski tegelikult olema kõrgemate koolide põhifunktsiooni täitmise - erialase ettevalmistamise tase. On aga rida korvaltegereid, mis sugugi ei iseloomusta antud kooli profiili, teadusliku töö taset, erialade rahvamajanduslikku tähtsust jt. olulisi näitajaid, kuid mis prestiiži kujunemisel etendavad tähtsat osa. Nagu eespool osutati ka kõrgemate koolide hindamisel, on märkimisväärse koha saanud näiteks sportimisvõimalused.

Tabelis 7 esitatakse kõrgemate koolide prestiiž vastuvõetud noorte seas .

Kunstialase suunitlusega õppeasutusi väärtustab noorte silmis juba kunstiinimeste kõrge prestiiž ühiskonnas.

TRÜ kõrge prestiiži kujunemisel on muude tegurite kõrval teatud tähtsus ka tema osal eesti rahvusliku kultuuri aren-

guloos, samuti sellel, et tihti nähakse TRÜ-d eelkõige kõrget ühiskondlikku prestiiži omavate elukutsede omandamise kohana.

Tabel 7¹

Kõrgemate õppeasutuste prestiiž

Õppeasutus	Kõik vastajad	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
TPI	4,45	4,50	4,45	4,47	4,38	4,23	4,40
TRÜ	4,78	4,67	4,84	4,74	4,78	4,58	4,85
EPA	3,29	3,16	3,31	3,00	3,08	2,97	3,39
TPedI	3,49	3,51	3,40	3,49	3,79	3,19	3,69
ERKI	4,12	4,05	4,12	3,84	4,35	4,69	4,47
TRK	4,00	3,91	4,03	3,83	4,11	4,39	4,52

Kõige madalama prestiižiga on EPA ja TPedI. Üheks põhjuseks on kindlasti noorte vähene informeeritus õppeasutuste kohta. Sugugi tähtsusetu pole õppeasutuste prestiiži kujunemisele ka neis õpitavate erialade ebapopulaarsus (vt. ptk. 4 tabel 7).

Kõrgemate koolide ja neis õpitavate erialade prestiiž kujundab sageli ka konkursitingimusi. Õppeasutuse prestiiži tõstmiseks saavad kõrgemad koolid palju ära teha ise - kasvõi oma elu eri külgede senisest parema tutvustamisega. Kui võrd iga kõrgema kooli kui ka seal omandatavate erialade prestiiž noorte silmis sõltub ümbritsevas sotsiaalses keskkonnas kujunenud hinnangutest, tuleb tähelepanu pöörata ka laiemale ühiskondliku arvamuse kujundamisele.

Kokkuvõtteks märkigem, et vastsete üliõpilaste informeeritus vabariigi kõrgematest koolidest on ebaühtlane ja ilmselt mitteküllaldane, millele viitavad nii vastuvõetute endi hinnangud kui ka reaalselt kujunenud olukord kõrgemates

¹ Hinnati 4-pallise skaala alusel:
5.- hinnatakse väga; 4 - hinnatakse; 3- suhtutakse ükskoikselt; 2- suhtutakse halvustavalt;

koolides.

Toome allpool mõned meie materjalide analüüsile toetuvad järeldused-soovitused, mis puudutavad kõrgemate koolide tutvustamise sisulisi, vormilisi ja funktsionaalseid külgi.

Üks tähtsamaid nõudeid ükskõik millise kõrgema kooli tutvustamisel on igakülgsuse nõue. On vajalik osutada tähelepanu just neile momentidele, mis oleksid seotud sisuliste külgedega ja peaksid määrama ühe või teise kõrgema kooli või eriala valiku. Sel viisil saavutatakse esialgu ehk küll veidi väiksem arvuline efekt, kuid eesmärgiks ei ole ju lõpuks kõrgemate koolide vastuvõtuplaanide täitmine omaette, vaid noorte leidmine, kes on kindlalt otsustanud mingi eriala kasuks ning kellel on ka püüd saada hästi ettevalmistatud spetsialistiks. Oluline on ka aja valik, millal hakata tutvustama kõrgemaid kooli. Praegu on nii, et kampaania - eriti ajakirjanduses - kulmineerub kevadel, kui on käes keskkooli lõpueksamid ja algamas avalduste vastuvõtt kõrgematesse koolidesse. Näiliselt on sel ajal vajadus vastava informatsiooni järele kõige suurem. Ometi peaks kutsevaliku teadlik suunamine, mille olulisemaid komponente on, nagu nägime, kõrgemate koolide tutvustamine, algama hoopis varem. Tarvilik oleks ühtlustada informatsiooni esitamist nii ajaliselt kui sisuliselt.

Mis puutub kõrgemate koolide kohta käiva informatsiooni hankimise konkreetsetesse vormidesse, siis rõhutatagu neist vahetute kontaktide tähtsust kõrgema kooli esindajatega, samuti ajakirjanduse, raadio ja televisiooni võimaluste mitmekülgsemat kasutamist. Vajalik on kõiki asjaomaseid kõrgema kooli allasutusi hõlmava programmi koostamine, mis määraks kindlaks kõrgemat kooli tutvustava propaganda sisu ja vormid.

Kõrgema kooli ja seal omandatavate erialade tutvustamise efektiivsus sõltub sellest, mil määral õnnestub seda tööd diferentseerida, arvestades kõrgema kooli ja iga eriala omapära.

4. INFORMEERITUS ERIALADEST JA NENDE PRESTIIŽ NING MEELDIVUS

§ 1. Informeeritus erialast.

Olulist osa teatud eriala eelistamisel noorte poolt etendab informeeritus erialade kohta. Tabelis 1 on toodud kõrgematesse koolidesse vastuvõetud üliõpilaste hinnangud eri informatsiooniallikate kohta valitud erialast teadmiste saamise seisukohalt.

Tabel 1
Informatsiooniallikate osa eriala tutvustamisel

Informatsiooni- allikad	Kõik vas- taja	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
Ajakirjandus	+2,2	-3,9	+10,2	+1,1	+1,3	+4,4	-22,8
Kõrgemate koo- lide ajalehed	-40,7	-38,9	-40,6	-30,6	-44,3	-79,4	-50,0
Radio	-30,1	-32,9	-28,9	-22,7	-33,2	-48,5	-13,6
Televisioon	-30,1	-29,5	-32,8	-24,1	-30,2	-48,5	-15,9
Erialane kirjandus	+10,1	+0,2	+21,1	+2,9	+11,0	+8,8	+13,6
Vanemad	-28,1	-29,5	-41,4	-14,0	-20,1	-17,6	-15,9
Antud eriala inimesed	+11,0	-1,6	+15,4	+12,6	+23,9	+2,9	+43,2
Õpetajad	+22,8	-39,5	-16,0	-27,0	-5,0	-39,7	+36,3
Huvialaringid või klubid	-42,0	-32,7	-42,4	-45,0	-14,2	-51,5	-34,1
Töö sellel või lähedasel eri- alal	-26,2	-36,4	-35,5	-7,9	-12,0	-19,1	+29,5

Vastajate hinnanguid mõõdeti 3-pallise intensiivsusskaala "päris palju", "veidi", "üldse mitte" abil. Tabeli koostamisel on arvestatud intensiivsusskaala äärmiste näitajate vahet, mistõttu vastused saame kas positiivse või negatiivse märgiga, vastavalt sellele, kas ülekaalus on positiivne või negatiivne hinnang.

Ajakirjandus on väga häid võimalusi pakuv, eelkõige kontaktivõimaluste poolest laiaade noortehulkadega. Küsitlute seas on ülekaalus need noored, kes on ajakirjanduse vahendusel saanud rohkesti informatsiooni (+2,2). On aga ilmne, et ajakirjanduse võimalused selles suhtes pole veel kaugeltki ammendatud, sest on kõrgemaid koole, mida tuntakse sootuks vähe. Ilmselt rahuldab saadav informatsioon eelkõige humanitaar-, põllumajanduslikele, kunsti- ja pedagoogilistele erialadele astuda soovijaid. Samal ajal väga vähe oma erialade kohta on teada saanud tulevased muusikud (-22,8) ja inseneritehnilistele erialadele astuda soovijad (-3,9).

Kõrgemate koolide ajalehed ei oma elukutsete tutvustamisel noortele praktiliselt mingit tähtsust. TPedI-1, ERKI-1 ja TRK-1 puuduvad oma ajalehed hoopis. Kõrgemate koolide ajalehed annavad eelkõige kogu õppeasutuse kohta käivat üldist informatsiooni, konkreetseid erialasid puudutatakse suhteliselt vähe.

Raadio ja televisiooni osa elukutsete tutvustamisel on seni veel väike, mistõttu neid kui informatsiooniallikaid on hinnatud negatiivselt. Nende kaudu antav informatsioon on noorte arvates täiesti ebapiisav. Erandi moodustab Tallinna Riikliku Konservatooriumi üliõpilaskond, kes on võrreldes teistega suhteliselt paremini informeeritud. See tundub olevat loomulik, sest parimat informatsiooni oma tulevase elukutse kohta saab ikkagi valitava ala esindajaid tundma õppides. Just vastavate erialadega seotult pakuvad raadio ja televisioon kõige rohkem.

Ka Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse sissesaanud on antud kanalite kaudu saanud paremat informatsiooni kui teised. Viimasel ajal on põllumajanduslikest erialadest ja nende omandamise võimalustest palju juttu olnud, mis ongi sissesaanuil aidanud orienteeruda ühe või teise eriala valikul.

E r i a l a n e k i r j a n d u s pakub kahtlemata palju võimalusi tutvumiseks tulevase erialaga, aidates selgusele jõuda eelkõige eriala s i s u l i s e külje suhtes. TRÜ, TRK ja TPedI üliõpilaskond on antud allika kaudu saanud palju head informatsiooni. Kõige enam on erialane kirjandus elukutse valikul abistanud TPI üliõpilasi.

V a n e m a d , kellel on küll kõige vahetum kontakt oma lapsega, ei etenda elukutse valikul informatsiooniallikana märkimisväärtset osa. Suudavad nad ju anda kompetentselt nõu oma eriala või sellele lähedaste alade piirides ja sedagi juhtudel, kui vanemate eriala on seotud kõrgema haridusega. Kõige rohkem on vanemate nõuannete järgi talitanud EPA-sse vastuvõetud. Vaid veidi vähemaks hindavad vanemalt saadavat kunstiinstituuti ja konservatooriumi astujad.

A n t u d e r i a l a i n i m e s t e l t on saadud suhteliselt kõige rohkem vajalikku informatsiooni. See on ka täiesti loomulik, sest vastava elukutse inimesed on võimelised oma tööst kõige üksikasjalikuma pildi andma ja teavad seda, mis noort selle elukutsega seoses võiks huvitada. Kõige rohkem on erialainimestelt saadud teadmisi kasutanud TRK-sse vastuvõetud. Kui arvestada seda, et 68,2% antud õppeasutusse astujaist olid kesk-eriõppeasutuste, nimelt muusikakoolide lõpetajad, on see täiesti arusaadav.

Õ p e t a j a t e abi kutsevaliku protsessis on ankeedivastuste järgi väike. See on ilmselt seletatav õpetajate käsutuses oleva informatsiooni ebapiisavusega. Olu-

korra parandamiseks oleks mõeldav elukutseid üksikasjalikult tutvustava käsiraamatu väljaandmine, mis kergendaks ka õpetajate tööd. Kõige rohkem abi eriala valikul on andnud õpetajad Tallinna Riiklikku Konservatooriumi vastuvõetutele. See on ka loomulik, kuna muusikaalane ettevalmistus algab tihti juba lapsepõlves ja toob kaasa tihedad kontaktid vastava ala õpetajatega, kes ise on ka kõrgema õppeasutuse lõpetanud. Mõtlemapanev on TPedI sissesaanute negatiivne hinnang. Juba kool ise peaks üheteistkümnelt aastalt jooksul looma küllaldase ettekujutuse õpetaja elukutsest.

Huvi alaringid või -klubi ei oma eriala tutvustamise seisukohalt olulist tähtsust. Põhjused võivad olla siin mitmesugused: kas antud huvi-alaringid on tavalise klassitunni jätkuks, mistõttu midagi uut juurde ei saa, või loodud ringid ei kõida abiturienti ja neist ei võetagi osa. Siit kerkivad probleemid, mis kuuluvad eelkõige keskkoolipedagoogika valdkonda ja nõuavad enam tähelepanu kooli õppe- ja kasvatus-töös.

Töö sellel või lähedasel erialal. Igal kutsetööl on teatud sisu ja tingimused, milles toimub tööprotsess. Töötingimused ja -ise-loom määravad eelkõige töö mõju inimesele. Vastavat tööd tehes saabki nooruk praktilise ettekujutuse oma tulevasest erialast. Töö antud või lähedasel erialal peaks korvama need puudujäägid, mis teiste informatsiooniallikate puhul esinevad.

Sissesaanute negatiivne hinnang tuleneb eelkõige sellest, et enamik noortest olid värsked keskkoolilõpetajad, kel töökogemused veel puudusid. On aga ka selge, et kõigil aladel ei saagi töötada, omamata vastavat eriharidust.

Järgnevalt analüüsime soost tulenevaid erinevusi (vt. tabel 2) üksikute informatsiooniallikate hindamisel.

Tabel 2

Soost tulenevad erinevused eriala tutvustavate informatsioonallikate hindamisel

Informatsioonallikad	Maised	Mehed
Ajakirjandus	+2,5	+2,0
Kõrgema kooli ajalehed	-41,4	-39,9
Raadio	-29,5	-31,3
Televisioon	-30,8	-30,0
Erialane kirjandus	+5,6	+16,1
Vanemad	-26,6	-32,7
Antud eriala inimesed	+16,3	+5,0
Õpetajad	-20,2	-24,2
Huvialaringid või -klubid	-43,7	-41,2
Töö sellel või lähedasel erialal	-28,2	-23,3

Olulisi erinevusi on märgata oma eriala inimestelt ja erialasest kirjandusest saadava informatsiooni osas. Noormeeste huvi erialase kirjanduse vastu on märgatavalt suurem kui tütarlastel. Samal ajal on tütarlapsed saanud rohkem informatsiooni spetsialistidelt. Sama tendents säilib ka õpetajatelt ja vanematelt saadavate teadmiste suhtes, mida tütarlapsed oma tulevase elukutse valikul rohkem arvestavad.

Noormehed seevastu annavad suuremat kaalu teadmistele, mida nad on saanud vahetus tööprotsessis. See lubab väita, et poistel on juba eelnevalt suhteliselt parem ettekujutus oma konkreetsest erialasest tööst. On nad ju ka enam kui tütarlapsed orienteerunud kõrgemas koolis põhiliselt eriala omandamisele.¹ Ilmnenud erinevused tulenevad teatud määral sugupoolte psüühilisest eripärast. Ka muude noorsooga seotud probleemide uurimisel on selgunud, et tütarlastele selles vanuses, kuhu kuulub enamik

¹ Selle kohta vt. lähemalt käesoleva kogumiku 6. peatükis § 3.

meie poolt anketeerituist, omab üldse suuremat tähendust teiste inimestega vahetute kontaktide kaudu saadav mõju-
tus - meie poolt käsitletava probleemi puhul vanemad,
eriala inimesed, õpetajad.

Kelnevates tabelites anti vastuvõetute hinnanguid intensiivsusskaala alusel. Tabel 3 on koostatud valiku-
skaala alusel, kus vastaja pidi määrama ainult ühe, kõi-
ge tähtsama informatsiooniallika, mis tihti osutub üsna
tinglikuks, kui võrd võrdselt tähtsust võib omada mitu al-
likat. Teavud pildi eri informatsiooniallikate tähtsusest
siiski saame.

Tabel 3

Hinnangud kõige tähtsamale informatsiooniallikale
(%-des)

Informatsiooni- allikad	Kõik vas- tajad	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
Ajakirjandus	8,4	9,7	7,4	11,1	5,3	10,3	0,0
Kõrgemate koo- lide ajalehed	2,9	4,5	2,9	1,4	2,6	0,0	0,0
Raadio	1,0	0,5	0,8	1,8	1,8	1,5	0,0
Televisioon	1,5	2,6	0,9	1,8	0,9	0,0	0,0
Erialane kirjandus	13,5	16,4	16,0	7,2	6,6	19,1	6,8
Vanemad	5,8	6,8	6,3	6,1	1,8	8,8	2,3
Antud eriala inimesed	20,2	20,2	18,9	19,8	22,6	16,2	29,5
Õpetajad	5,6	3,5	7,1	2,1	8,4	2,8	25,0
Huvialaringid ja -klubid	4,0	2,9	5,3	0,3	8,4	1,5	2,3
Töö sellel või lähedasel eri- alal	14,1	11,8	11,8	20,1	15,9	14,7	22,7
Ei vastanud	22,9	21,1	24,4	28,1	25,7	25,0	11,4

20,2% sissesaanuist peab kõige tähtsamaks vastava
eriala inimestelt saadud informatsiooni. Teisel kohal

tähtsuse poolest on töö sellel või lähedasel erialal (14,1%). 13,5% vastuvõetuid peab väga oluliseks erialasest kirjandusest saadud teadmisi. Teistest kõrgemalt on hinnatud nimetatud kanalite osatähtsust TRK-see vastuvõetute poolt (vastavalt 29,5% ja 22,7%). Ajakirjanduse, raadio, televisiooni ja kõrgemate koolide ajalehtede osa informatsiooniallikana on väga väike.

Ka KPA üliõpilased on teistest tunduvalt rohkem tead-
misi saanud erialasel või sellele lähedasel tööl. Siin mui-
dugi tuleb arvestada seda asjaolu - nagu eespoolgi märkisi-
me -, et mitte kõik elukutsed ei võimalda keskkoolilõpetajail
varasemat töötamist valitaval alal, millega on seletav
selle informatsiooniallika tunduvalt väiksem tähtsus.

Kui vaadelda soost tulenevaid erinevusi valikuskala
alusel (tabel 4), siis ilmneb, et noormehed on hinnanud
kõige tähtsamaks tulevase elukutse valikul erialase kir-
janduse ja vastava eriala inimesed (vastavalt 18,6% ja
18,6% vastajaist). Tütarlapsed on jällegi antud eriala
inimesed tõstnud tähtsusele esikohale (21,5%) ja erialane
kirjandus on neil alles kolmandal kohal (9,9%).

Tabel 4

Soost tulenevad erinevused kõige tähtsama informatsiooni-
allika hindamisel (%-des)

Informatsiooniallikad	Maised	Mehed
Ajakirjandus	8,2	8,5
Kõrgema kooli ajalehed	3,2	2,7
Raadio	0,8	0,9
Televisioon	1,5	1,6
Erialane kirjandus	9,9	18,6
Vanemad	5,9	5,7
Antud eriala inimesed	21,5	18,6
Õpetajad	6,7	4,1
Huvialaringid ja klubid	4,4	3,6
Töö sellel või lähedasel erialal	15,2	12,7
Ei vastanud	23,8	22,7

Eeltoodud andmetest selgub seega, et informatsiooni-kanalite võimalused pole kaugeltki ammendatud. Eriti käib see raadio, televisiooni ja ajakirjanduse kohta. Suureks abiks õpilastele ja õpetajatele ning nende kaudu ka kõrgemale koolile oleks võimaluste leidmine keskkooli vanemate klasside õpilastele süstemaatiliste teadmiste andmiseks kõrgemates koolides omandatavatest erialadest. Sellist informatsiooni tuleks muidugi anda koos kõrgemate koolide õppetöö ja elukorralduse üldise tutvustamisega ning ühel või teisel erialal töötamise perspektiivide selgitamisega. Vajalikud oleksid ka teadmised selle kohta, milliseid omadusi eeldab üks või teine ala ja millistest asjaoludest üldse tuleks lähtuda kutsevalikul.

Me ei hakanud käesolevas paragrahvis toodud andmete puhul esitama mingeid kaalutlusi, mida tuleks olukorra muutmiseks ette võtta iga üksiku informatsioonikanali või ka kõrgema kooli suhtes. Toodud andmed peaksid andma igas kõrgemas koolis vastavate küsimustega tegelevatele töötajatele aluse olukorra analüüsiks oma ja oma õppeasutuse erialal.

§ 2. Enesehinnang eriala tundmises.

Tulevase eriala valik omab noore elus kesksel kohta, määrates paljuski kogu hilisema elutee. Informatsiooni hulk ja noore huvi valitava eriala vastu peegeldub hinnangus sellele, mil määral noor arvab tundvat nõudeid, mida valitud eriala esitab.

Tabelis 5 on toodud andmed eri kõrgematesse koolidesse vastuvõetud üliõpilaste sellise enesehinnangu kohta.

Nende arv, kes arvavad, et tunnevad tulevase eriala nõudeid hästi või isegi väga hästi, moodustab 20,5% vastajate üldarvust. Üle kahe viiendiku kõrgematesse koolidesse vastuvõetulist (42,5%) arvab, et tunneb oma erialanõudeid enam-vähem, 35,8% on neid, kes tunnevad oma tulevast

ala ebamääraselt või ei tea sellest esialgu midagi. Need andmed näitavad, et enamikul meie kõrgematesse koolidesse vastuvõetud noortest pole nende endi arvates päris küllaldaselt ettekujutust tulevasest erialast. Järelikult on kutsevalikul aluseks olnud mitte eriala hea tundmine, mis võimaldaks realselt kaaluda läbi oma huve ja hinnata oma võimeid, vaid mingid muud asjaolud. Selline olukord võib valmistada raskusi kõrgema kooli õppe- ja kasvatustöös, aga ka tõsisel pettumusi ja lootuste kokkuvarisemistki.

Tabel 5
Hinnangud valitud eriala tundmisele (%-des)

Hinnang	Kõik vas- tajad	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
Tean väga hästi	4,4	6,3	3,9	5,0	2,2	0,0	0,0
Tean küllalt hästi	16,1	23,3	13,4	16,5	8,4	14,7	2,3
Tean enam-vähem	42,5	44,9	38,1	51,8	41,6	41,2	25,0
Tean ebapiisavalt	30,4	21,8	36,4	20,8	40,3	35,3	54,5
Esialgu ei tea	5,4	3,3	7,1	3,6	4,8	8,8	18,2
Ei vastanud	1,1	0,3	1,0	2,1	2,7	0,0	0,0

Eri kõrgematesse koolidesse vastuvõetute enesehinnangute võrdlemisel näeme, et lahkuminekid on märgatavad.

Nii on TPI-sse vastuvõetute seas suhteliselt rohkem neid, kes arvavad oma eriala hästi või väga hästi tundvat (kokku 29,6%). Suhteliselt suur on tulevasest erialast rohkem teadmisi omavate noorte protsent ka EPA-s (21,5%). Üldse TPI ja EPA vastsete üliõpilaste seas on kõige väiksem oma alast mitteküllaldaselt teadmisi omavate protsent. Kummaski nimetatud õppeasutuses on neid umbes neljandik, samal ajal kui teistes kõrgemates koolides hindavad ligemale pooled vastuvõetuid oma informeeritust erialast mitteküllaldaseks. Konservatooriumis ula-

tub nende arv aga ligi kolme neljandikuni. Viimane arv paneb eriti mõtlema. Nagu nägime käesoleva peatüki tabelit 1 analüüsid, paistab konservatooriumi vastuvõetute kontingent silma just informatsiooniallikate sellise kasutamise, mis peaksid andma parima ülevaate tulevasest erialast (oma eriala esindajad, õpetajad). Ilmselt on ka siin küsimus nende saadava informatsiooni sisus. Teistest tunduvalt halvemini tunnevad eriala nõudeid ka TPedI-sse sisseastunud, kus informeeritud üliõpilased moodustavad vaid 1/10, samal ajal kui mitteküllaldast informatsiooni omavad peaaegu pooled vastuvõetud.

Nimetatud õppeasutuse juhtkonnal oleks ilmselt vajalik leida võimalusi neis õpetatavate erialade senisest mitmekülgsamaks tutvumiseks, mis avaksid ka elukutse sisulisi külgi kui peamist eriala tundmisel.

Kui vaadelda tütarlaste ja noormeeste hinnanguid eraldi, siis ilmneb, et olulisi lahkuminekuid omavahel ei ole, mistõttu me neid siinkohal eraldi välja ei too.

Nagu vastuvõetud kontingendi analüüs näitas, on ülekaalus noored, kellel puudub oma erialast selgepiirilise ettekujutus või on see küllaltki ebamäärane. Antud olukord tingib vajaduse aktiveerida elukutseid tutvustavat propagandat, luua võimalusi heakvaliteedilise informatsiooni kättesaamiseks laiadele noortehulkadele.

§ 3. Erialal töötamise võimaluste tundmine.

Töötamise võimaluste tundmine pärast eriala omandamist - see on olulisemaid näitajaid, mis iseloomustab noore huvi sügavust valitava ala vastu, tema informeeritust eriala sisulistest aspektidest. Mida kindlamini on kinnistunud noores soov omandada teatud eriala, seda põhjalikumalt on ta tutvunud selle poolt pakutavate võimalustega.

Kutsealade ja töökohtade teadmist ja tundmist vastuvõetud üliõpilaste hulgas näitab tabel 6.

Tabel 6

Võimalike töökohtade teadmine valitud erialal (%-des)

	Kõik vas- tajad	TPI	TRÜ	EPA	TPEdi	KKKI	TRK
Ei ühtegi	24,6	28,4	18,1	29,4	14,6	30,9	68,2
Üks töökoht (eriala)	32,7	42,2	25,9	25,5	35,4	39,7	15,9
Kaks töökohta	25,2	17,2	24,2	44,9	29,2	19,1	15,9
Kolm töökohta	10,3	7,7	17,2	0,0	13,3	8,8	0,0
Rohkem kui kolm töökohta	5,1	3,5	14,5	0,0	7,5	1,5	0,0

Kolmandik vastuvõetulist teab nimetada vaid ühe töö-
koha ja kutseala, kus ja kellena on võimalik töötada pä-
rast kõrgema hariduse omandamist vastaval alal. Kui siia
lisada veel mitte ühtki konkreetset töötamisvõimalust
teadvate noorte hulk (meie tabelis on need antud koos an-
keedi vastavale küsimusele vastamata jätnud noorte arvu-
ga), siis näeme, et eriala nii olulise külje tundmine on
mitteküllaldane väga suure hulga noorte seas.

Töökohtade mittetundmise taga võib peituda nii mitte-
küllaldane informeeritus kui ka teatud kitsas erialane
suunitlus. Nimelt on vestlused sisseastujatega näidanud,
et küllalt sageli nähakse erialase perspektiivina tööd
vaid ühel kitsal alal, mis sisseastuja arvates pakub min-
geid erilisi võimalusi või tundub eriti huvitavana. Tava-
liselt kujutatakse sellise ainumõeldava tegevusalana ette
tööd teadlasena, ajakirjanikuna vms.

1/3 vastuvõetulist on osanud nimetada vähemalt kaks
kutseala ja töökohta. Seda võib pidada enam-vähem piisa-
vaks tulevase eriala tundmisel.

§ 4. Erialade prestiiž.

Aja jooksul on elukutsed läbi teinud suure muutuse, väljendades ühiskondliku arengu paljude protsesside tulemusi. Teaduslik-tehniline progress ja temaga seotud kutsealane tööjaotus viib paljude vanade elukutsete kadumisele ja uute tekkimisele. Aja jooksul on muutunud ja muutub edaspidigi ühiskondlik suhtumine erinevatesse elukutsetesse, millega kaasneb elukutse ühiskondliku prestiiži suhtumine. Elukutse prestiiž kätkeb elukutse populaarsust, tema levikut ühiskonnas, ühiskondlikku tähtsust ja teisi tegureid, kujutab endast kahesuguste protsesside - objektiivsete ja subjektiivsete - resultaati. Muutused suhtumises elukutsetesse, nende prestiiži tõus või langus on tingitud muutustest, mis toimuvad ühe või teise elukutse töö sisus ja iseloomus. Elukutse prestiiž, ühiskonna suhtumine temasse sõltub samuti väärtuste ja väärtusorientatsioonide süsteemist, mis antud ühiskonnas domineerib. Prestiiž sõltub ilmselt ka sellest, milline on hinnatava elukutse ajaline ja arvuline levik ühiskonnas, millised on hindaja kontaktid antud eriala esindajatega jne.

Ankeedis esitati 30 elukutset, mis on Eesti NSV-s levinud ja enamasti omandatavad kõrgemas koolis.

Hinnanguid mõõdeti 5-pallise skaala abil:

- 5 - hinnatakse väga
- 4 - hinnatakse
- 3 - suhtutakse ükskõikselt
- 2 - suhtutakse halvustavalt
- 1 - suhtutakse irooniliselt

Elukutsete prestiiž on esitatud tabelis 7. Analüüsi hõlbustamiseks grupeerime enamiku elukutseid vastavalt töö iseloomule ja sisule: humanitaaralad, reaalaralad, insener-tehnilised alad, põllumajanduslikud alad, traditsioonilised intelligentsi alad, elukutsed, mis kõrgemat haridust ei nõua.

Tabel 7

Hinnangud erialade prestiižile

Jrk. Eriala, elukutse	Keskmine	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
1. Teadlane	4,73	4,71	4,75	4,58	4,81	4,55	4,76
2. Arst	4,65	4,58	4,71	4,60	4,69	4,56	4,69
3. Loominguline intelligents	4,46	4,38	4,53	4,30	4,52	4,44	4,65
4. Füüsik	4,34	4,44	4,32	4,14	4,27	2,32	4,33
5. Elektroonikainsener	4,27	4,35	4,26	4,18	4,19	4,07	4,23
6. Jurist	4,19	4,19	4,20	4,06	4,30	4,13	4,14
7. Matemaatik	4,18	4,36	4,12	3,99	4,05	4,15	4,26
8. Keemik	4,18	4,17	4,23	4,05	4,18	3,95	4,26
9. Psühholoog	4,16	4,06	4,23	3,89	4,32	4,42	4,40
10. Keemiainsener	4,10	4,14	4,00	4,08	4,05	3,78	4,11
11. Energeetikainsener	4,04	4,04	4,05	3,98	4,01	3,92	4,07
12. Ehitusinsener	3,98	4,07	3,91	3,95	3,93	3,90	3,99
13. Treener	3,92	3,92	3,89	3,94	4,02	3,73	3,88
14. Filoloog	3,84	3,78	3,89	3,63	3,99	3,98	4,02
15. Masinaehitusinsener	3,88	4,04	3,81	3,90	3,71	3,67	3,76
16. Majandusteadlane	3,83	3,90	3,82	3,76	3,79	3,64	3,71
17. Humanitaarala õpetaja	3,77	3,64	3,83	3,65	3,96	3,76	3,88
18. Reaalainete ja loodusteaduste õpetaja	3,75	3,70	3,82	3,68	3,75	3,70	3,66
19. Agronoom	3,61	3,52	3,60	3,88	3,55	3,52	3,57
20. Mehhanisaator	3,61	3,64	3,51	3,89	3,49	3,36	3,59
21. Õkonomist	3,58	3,71	3,50	3,59	3,49	3,29	3,49
22. Alglklasside õpetaja	3,54	3,48	3,54	3,37	3,82	3,52	3,64
23. Komsomolitöötaja	3,41	3,51	3,38	3,42	3,44	2,60	3,16
24. Zootehnik	3,39	3,32	3,38	3,51	3,42	3,32	3,52
25. Autojuht	3,35	3,41	3,29	3,44	3,29	3,18	3,40
26. Maaparandaja	3,35	3,48	3,51	3,73	3,51	3,26	3,45
27. Ehitustööline	3,31	3,37	3,26	3,35	3,29	3,09	3,28
28. Raamatupidaja	3,14	3,17	3,07	3,23	3,17	2,90	3,19
29. Müüja	3,12	3,12	3,09	3,19	3,11	2,92	3,26
30. Põllutööline	2,91	2,92	2,91	2,83	2,97	2,85	3,21

Kui reastada elukutsed prestiiži järgi (nii nad ongi esitatud tabelis 7), siis näeme, et kõige kõrgemat prestiiži ühiskonnas omavad traditsioonilised intelligentsi elukutsed: teadlane, arst, loominguline intelligent, jurist. Kui eraldada elukutsed, millele antud hinnang on kõrge või väga kõrge (tabelis vähemalt 4), siis neid on kokku üksteist. Nende üheteistkümne elukutse hulgas on võrdsest esindatud reaalarvade (füüsika, matemaatika, keemia) ja insener-tehnoloogiliste alade (elektroonikainsener, mehaanikainsener, energeetikainsener) elukutsed, kuigi reaalarvade prestiiž on suhteliselt kõrgem. Ainukese humanitaaralade elukutsena on antud grupis esindatud psühholoogi eriala (4,10). Psühholoogide ettevalmistamine päevases õppevormis on alles täiesti uus nähtus meie kõrgemates koolides. Konkursis antud erialale on küllaltki suur, mis tunnistab noorte suurt huvi selle elukutse vastu. Paljus on see huvi veel puhtabstraktne, iga uue suurt perspektiivi lubava alaga kaasnev. Ilmselt on eriala aktuaalsusest tulenev efekt avaldanud teatud mõju ka prestiiži kujunemisele. Esitatud 11 elukutse hulgas ei ole ühtegi põllumajanduslikku eriala. Kui vaadelda erialade pingerida prestiiži alusel, siis näeme, et põllumajanduslikud alad on asetatud viimase kümne hulka. Antud elukutsetesse suhtutakse ükskõikselt või isegi halvustavalt. Kõige madalama prestiižiga on alad, mis tema teostajale ei paku näiliselt mingit loomingulisust, vaid on seotud kas raske füüsilise tööga (põllutööline, ehitustööline) või sisseastujate arvates kuiva paberliku asjaajamisega (raamatupidaja).

Palju olulisemat tähtsust omavad kahtlemata vastuvõetute hinnangud vastavas õppeasutuses õpitavale erialale. Suhtumine erialasse on aluseks professionaalse moraaliga kujunemisele, mida tuleb arvestada kõrgema kooli kasvatus-^{õpp}töös.

TPI vastsed üliõpilased suhtuvad seal õpitavatesse

erialadesse positiivselt, s.t. hindavad neid keskmisest kõrgemalt, mis peaks olema heaks aluseks ka vastavastavavalise professionaalse moraali kujunemisele.

TRÜ-s õpitavaid erialasid on esindatud kõige enam, mis on tingitud juba õppeasutuse laialt profiilist - valmistada ette humanitaarala ja reaalala spetsialiste. Võrreldes keskmisega on arsti prestiiž 0,6 palli kõrgem. Füüsiku ja matemaatiku prestiiž on vastavalt 0,02 ja 0,06 palli keskmisest madalam. Ka majandusteadlase ja ökonomisti prestiiž on vastavalt 0,01 ja 0,08 palli madalam. Antud elukutsetes nähakse ilmselt bürokraatlikku asjaajamist. Teatud mõju on siin kindlasti avaldanud ka majandusteaduste teisejärgalisus või isegi ignoreerimine teatud ajani. Kuigi viimastel aastatel majandusreformi tingimustes on majandusteaduste osa järsult tõusnud, ei ole see veel muutnud laiemat üldsuse suhtumist antud elukutseesse, mida kajastavad ka hinnangud. Keskmisest madalama prestiižiga on samuti treeneri ja raamatupidaja elukutse.

EPA-sse vastuvõetud üliõpilased hindavad kõiki põlumajanduslikke elukutseid keskmisest kõrgemalt, mis on positiivne näitaja professionaalse moraali kujunemiseks. Õpitavatest erialadest on majandusteadlase prestiiž ainukesena keskmisest (0,07 palli) madalam. Madal prestiiž johtub juba varem nimetatud põhjustest.

TPedI. Pedagoogiliste erialade (esindatud oli kolm) prestiiž on üldse madalam noorte hulgas. Nimetatud õppeasutusse vastuvõetud on aga hinnanud õpetajakutset keskmisest märksa kõrgemalt, seda just humanitaarala (0,19 palli) ja algklasside õpetaja (0,28 palli) suhtes. Ka treeneri ja filoloogi eriala on hinnatud kõrgemalt.

ERKI-sse sissesaanute suhtumine kõigisse elukutsetesse, välja arvatud psühholoog ja filoloog, mida hinnati vastavalt 0,26 ja 0,14 palli kõrgemalt keskmisest, on rõhutatult negatiivne, tundub, et isegi halvustav. Siin-

juures on huvitav märkida, et isegi loomingulise intelligentsi elukutset, mille esindajad nad ise on, hinnati 0,02 palli keskmisest madalamalt.

TRK-s õpitavatest elukutsetest on ankeedis esitatud ainult üks (loominguline intelligents), mille prestiiž keskmisega võrreldes on 0,19 palli kõrgem.

Järgnevalt vaatleme soost tulenevaid erinevusi elukutsete prestiiži hindamisel. Tütarlaste ja noormeeste hinnangud on esitatud tabelis 8. Teatud elukutsete osas on lahkuminekul hinnangutes üsnagi märgatavad.

Nii on traditsiooniliste intelligentsi elukutseid esindavate erialade (teadlane, arst, loominguline intelligents, jurist) prestiiž tütarlaste hulgas kõrgem. Antud erialadel nagu kogu kõrgema hariduse struktuuris üldse, on ülekaalus naised, mistõttu selles valdkonnas on tänapäeval väga raske tõmmata selgepiirilist vahet nn. naiste ja meeste elukutsete vahel. Paljud alad, mis varem kuulusid ainult meestele, on nüüd muutunud peaaegu et täielikult naiste aladeks.

Inžener-tehnilised alad, mis nõuavad tugevamat füüsilist ettevalmistust, on säilitanud oma kõrgema prestiiži just noormeeste silmis (välja arvatud keemia- ja energetikainseneri elukutse).

Kõik õpetaja erialad, mis ankeedis olid esitatud, on tütarlaste poolt tunduvalt kõrgemalt hinnatud. See on tingitud kujunenud olukorrast, kus õpetajaskond on suuresl määral feminiseerunud, mis ei jäta oma mõju avaldamata õpetaja prestiižile, eriti noormeeste silmis.

Põllumajanduslikest elukutsetest hindavad noormehed kõrgemalt neid, mis on seotud põllunduse ja maaparandusega.

Elukutsete prestiiži erinevus tütarlaste ja noormeeste seas on teatud vastavuses meeste ja naiste osavõtuga erialasest tööst. Elukutseid, kus valitseb seni veel suhteline sooline tasakaal, on hinnatud enam-vähem võrdselt (näit. matemaatik, füüsik jne.).

Tabel 8

Soost tulenevad erinevused hinnangutes erialade
prestiizile

Jrk. Eriala, elukutse	Naised	Mehed
1. Teadlane	4,78	4,61
2. Arst	4,70	4,57
3. Loominguline intelligents	4,51	4,25
4. Füüsik	4,31	4,35
5. Elektroonikainsener	4,20	4,31
6. Jurist	4,30	4,06
7. Matemaatik	4,15	4,15
8. Keemik	4,21	4,03
9. Põhholoog	4,27	4,02
10. Keemiaainsener	4,14	3,97
11. Energeetikainsener	4,07	3,99
12. Ehitusainsener	3,97	4,01
13. Treener	4,00	3,92
14. Filoloog	4,03	3,64
15. Masinaehitusainsener	3,80	3,94
16. Majandusteadlane	3,85	3,80
17. Humanitaarala õpetaja	3,87	3,63
18. Reaalainete ja loodusteaduste õpetaja	3,82	3,64
19. Agronoom	3,59	3,63
20. Mehhanisaator	3,57	3,70
21. Ökonomist	3,64	3,50
22. Alghklasside õpetaja	3,64	3,41
23. Komsomolitöötaja	3,52	3,40
24. Zootehnik	3,42	3,34
25. Autojuht	3,28	3,51
26. Maaparandaja	3,39	3,42
27. Ehitustööline	3,30	3,32
28. Raamatupidaja	3,18	3,14
29. Müüja	3,17	3,12
30. Põllutööline	2,91	2,92

Nende erialade, mida kõrgemad keolid ette ei valmista, prestiiži, on oluliselt mõjutanud tehtava töö iseloom. Füüsiliselt enam pingutust nõudvad erialad on madalama prestiižiga tütarlaste hulgas (autojuht, ehitustööline). Ehitustöölise prestiiži suhtes on erinevus minimaalne. Kasutatud materjalist järeldub, et eriti kõrge prestiiž on nn. traditsioonilise intelligenti elukutsetel, millele kahtlemata on oma mõju avaldanud ajalooline traditsioon. Järgnevad elukutsed, mis esindavad reaalinete ja insener-tehnilise intelligenti alasid. Teaduslik-tehnilise revolutsiooniga seoses tõusis järsult reaalaralade osatähtsus ja prestiiž ühiskonnas, vastavalt nende aktuaalsuse ja vajalikkusega rahvamajandusele. Ühiskonnas hakkavad aga üha suuremat kaalu omama teatud humanitaaralad, mis väljendub ka noorte huvi kasvus vastavate alade vastu, kuigi nende prestiiž võrreldes reaalaraladega on madalam.

Võrreldes nimetatutega on põllumajanduslike elukutsete prestiiž tunduvalt madalam, mis sugugi ei ole kooskõlas põllumajanduslike kutsealade kõrgest palgast tuleneva seisundiga, samuti nende objektiivse tähtsusega.

Kõige madalam prestiiž on elukutsetel, mis pole seotud kõrgema haridusega.

§ 5. Erialade meeldivus

Eriala meeldivuse või mittemeeldivuse kujundavad kutsetöö asisu, töötingimused, -rütm jne. Vastavalt tingimustele, millistesse töötegija kui antud eriala esindaja on asetatud, kujuneb ka antud eriala meeldivus, mis ei tarvitse olla (ega olegi) vastavuses eriala prestiižiga.

Mitte ainult töö iseloom ei kujunda eriala meeldivust, vaid väga paljus ka need kõrvaltegurid, mis inimest teatud keskkonnas ümbritsevad. Sageli võivad just need (töökaaslased läbisaamine juhtkonnaga jne.) saada määravaks, et antud elukutse muutub inimesele meeldivaks või talumatult väljakannatamatuks. Nii nagu eriala prestiiž,

Tabel 9

Hinnangud erialade meeldivusele

Jrk. Eriala, slukutse	Kesk- mine	TPI	TRÜ	RPA	TPedI	ERKI	TRK
1. Teadlane	3,82	3,91	3,95	3,61	3,52	3,49	3,69
2. Loominguline intel- ligents	3,78	3,58	3,79	3,40	4,08	4,92	4,92
3. Pühhooleog	3,76	3,54	3,93	3,36	4,09	3,97	4,16
4. Matemaatik	3,41	3,78	3,35	3,21	3,94	3,12	3,25
5. Jurist	3,40	3,36	3,39	3,33	3,57	3,35	3,46
6. Keemik	3,40	3,46	3,47	3,40	3,17	2,98	3,18
7. Elektroonikainsener	3,35	3,78	3,20	3,23	2,91	2,88	3,23
8. Füüsik	3,32	3,69	3,23	3,16	2,85	3,05	3,37
9. Filoloog	3,29	3,05	3,46	2,93	3,64	3,74	3,53
10. Treener	3,26	3,22	3,24	3,29	3,47	2,92	3,16
11. Arst	3,25	2,94	3,58	3,14	3,20	3,07	3,39
12. Keemiainsener	3,25	3,42	3,23	3,24	3,03	2,62	3,06
13. Ehitusinsener	3,22	3,56	3,00	3,24	2,94	3,17	2,97
14. Majandusteadlane	3,21	3,47	3,16	3,28	2,82	2,62	2,83
15. Autojuht	3,15	3,26	3,04	3,46	2,81	2,74	2,82
16. Energeetikainsener	3,05	3,39	2,89	3,08	2,70	2,54	2,93
17. Masinasehitusinsener	3,03	3,44	2,77	3,15	2,64	2,55	2,85
18. Humanitaarala õpetaja	3,00	2,68	3,15	2,81	3,62	2,92	3,27
19. Reaalainete ja loo- dusteaduste õpetaja	2,96	2,84	3,06	3,00	3,04	2,57	2,74
20. Õkonomist	2,96	3,25	2,80	3,13	2,60	2,19	2,62
21. Mehhanisaator	2,81	2,88	2,65	3,39	2,44	2,50	2,88
22. Maaparandaja	2,78	2,75	2,65	3,43	2,52	2,37	2,79
23. Agronoom	2,78	2,59	2,71	3,61	2,55	2,47	2,72
24. Komsomolitöötaja	2,73	2,75	2,73	2,85	2,78	2,07	2,37
25. Alghklasside õpetaja	2,59	2,28	2,66	2,43	3,27	2,52	2,90
26. Zootehnik	2,58	2,44	2,54	3,01	2,49	2,53	2,60
27. Ehitustööline	2,48	2,62	2,40	2,60	2,24	2,22	2,53
28. Raamatupidaja	2,41	2,45	2,34	2,59	2,35	1,95	2,37
29. Müüja	2,30	2,26	2,25	2,38	2,46	1,97	2,30
30. Põllutööline	2,23	2,18	2,19	2,46	2,11	2,28	2,37

etendab ka eriala meeldivas olulist osa kutsevaliku protsessis.

Erialade meeldivuse hindamine toimus samuti 5-pallilises süsteemis.¹ Tulemused on esitatud tabelis 9.

Erialade prestiižiga (tabel 7) võrreldes on meeldivust hinnatud tunduvalt ühtlasemalt. Kui erinevus kõige kõrgema ja kõige madalama prestiižiga elukutsete vahel oli 1,82 palli, siis kõige meeldivama ja vähem meeldivama eriala vahel 1,59 palli. Meeldivust on üldse hinnatud madalamalt kui prestiiži. Ilmselt avaldas teatud mõju ka intensiivsusskaala verbaalne vorm. Tingimustes, kus on kindlalt otsustatud mingi eriala kasuks, on enamik ülejäänud erialasid vastaja jaoks vähemolulised ja hinnatud seetõttu madalamalt, sest neid ei tahetud omandada. Prestiiži järgi kujunenud elukutsete pingerida meeldivuse järgi kujunenuga võrreldes on märgata olulisi nihkeid. Eriti suur on erinevus arsti elukutse prestiiži ja meeldivuse vahel. Kui arsti elukutse huumanne sisu ja ühiskondlik tähendus on taganud talle väga kõrge prestiiži ühiskonnas, siis oma töö iseloomu, närvipinge, sagedaste ootamatuste tõttu on ta raske ja ebamugav. Kõige rohkem antud elukutset omandada soovijaid on TRÜ-s, mis on ka täiesti loomulik, sest siin on võimalik arstiks õppida.

Loomingulise intelligentsi elukutse (kunstnik, muusik) omandamise soov on tugevamini väljendatud ERKI, TRK ja TPedI sisseseaanute hulgas. Samuti on insener-tehnilised alad, mida valmistab ette Tallinna Polütehniline Instituut, vastavasse õppeasutusse astujate poolt kõrgemalt hinnatud.

Reaalalade (matemaatik, füüsik) meeldivus on TRÜ-sse vastuvõetute hulgas keskmisest madalam. Kuigi TRÜ valmistab ette spetsialiste ka nendel aladel, on suhtumine neisse tunduvalt ükskõiksem.

¹ 5-tahaksin väga omandada; 4-tahaksin omandada; 3-suhtun ükskõiksel; 2-ei tahaks omandada; 1-mingil juhul ei tahaks omandada

Tabel 10

Soost tulenevad erinevused elukutsete meeldivuse
hindamisel

Jrk. Eriala, elukutse	Naised	Mehed
1. Teadlane	3,65	4,03
2. Loominguline intelligents	3,90	3,63
3. Psühholoog	3,89	3,56
4. Matemaatik	3,31	3,54
5. Jurist	3,40	3,39
6. Keemik	3,43	3,35
7. Elektroonikainsener	3,06	3,69
8. Füüsik	3,04	3,68
9. Filoloog	3,51	3,02
10. Treener	3,21	3,31
11. Arst	3,42	3,01
12. Keemiainsener	3,20	3,28
13. Ehitusinsener	3,05	3,42
14. Majandusteadlane	3,18	3,23
15. Autojuht	2,96	3,37
16. Energeetikainsener	2,81	3,34
17. Masinaehitusinsener	2,73	3,40
18. Humanitaarala õpetaja	3,18	2,77
19. Reaalainete ja loodusteaduste õpetaja	3,05	2,84
20. Ökonomist	2,98	2,92
21. Mehhanisaator	2,53	3,15
22. Maaparandaja	2,56	3,03
23. Agronoom	2,72	2,83
24. Komsomolitöötaja	2,80	2,63
25. Algklasside õpetaja	2,87	2,22
26. Zootehnik	2,55	2,59
27. Ehitustööline	2,31	2,68
28. Raamatupidaja	2,41	2,39
29. Müüja	2,38	2,18
30. Põllutööline	2,14	2,32

Õpetajakutse, mis ankeedis oli esindatud mitme eriala näol, on soovitatav just neis õppeasutustes, kus neid alasid on võimalik õppida. Soov omandada humanitaar- ja reaalala õpetaja kutse on tunduvalt tugevam TRÜ ja TPedI üliõpilastel. Alghklasside õpetaja eriala on kõrgemalt hinnatud TPedI üliõpilaste poolt, samal ajal kui vastuvõetute enamik suhtub antud erialasse ükskõikselt või ei taheta seda omandada.

Põllumajanduslikud elukutsed, mis olid esindatud töetehniku, maaparandaja, mehhanisaatori ja agronoomi erialadega, on EPA-sse vastuvõetud üliõpilaste poolt hinnatud keskmisest kõrgemalt.

Krandidi grupi moodustavad elukutsed, mis kõrgemat haridust ei nõua ja mis sageli üldse ei vaja mingit erialast ettevalmistust (põllutööline). Samal ajal on nimetatud elukutsed ühiskonnas väga laisalt levinud. Vastuvõetute kontingent tervikuna antud elukutseid omandada ei soovi, mis on ka loomulik, kui sihiks on seatud ikkagi kõrgem haridus. Krandidi moodustab siin autojuhi kutse, mis oma meeldivusega konkureerib paljude kõrgemat haridust nõudvate elukutsetega. Antud elukutsetesse suhtuvad tehnilise (TPI) ja põllumajandusliku (EPA) kallakuga kõrgemad koolid palju tunnustavamalt kui teised õppeasutused.

Tabelis 10 esitame erialade meeldivuse soolisest struktuurist lähtudes. Olulisi erinevusi võib märgata nn. naiste ja meeste erialade meeldivuses (nagu prestiižigi puhul). Pedagoogilised erialad on tütarlaste poolt eelistatunud. Reaalaineid (füüsik, matemaatik) soovivad meelsamini omandada noormehed. Ka insener-tehnilised erialad meeldivad noormeestele enam. See on mõistetav, sest antud töö oma füüsilise pinge tõttu on tütarlastele vastuvõetamatum.

Seega on ühiskondlikus teadvuses kujunenud küllaltki suur erinevus erialade prestiižile ja meeldivusele, mida tuleks arvestada erialasid tutvustavas propagandatöös.

5. SISSEASTUJATE ORIENTEERITUS ERINEVATELE TEGEVUSALADELE

1. Sissejuhatus

Kõrgemas koolis õppimise käigus peab kujunema oma ala hästi tundev spetsialist. Selle eesmärgi saavutamine nõuab õppeprotsessi kaasaegset korraldust ja üliõpilastele edasiantavate teadmiste ning oskuste kõrget taset. Üknes sellest aga ei piisa. Isegi olukorras, kus inimene on sunnitud tegema teatud tööd, sõltuvad tulemused tema enda suhtumisest. Just see asjaolu sundis Ameerika tööstureid pöörduma sotsioloogide poole meie sajandi 20. aastail. Töövilkakust oli võimalik tõsta vaid sel juhul, kui töölised ise huvituksid oma tegevusest. Ka õppeplaan ei garanteeri veel üliõpilase osavõttu õppetööst, veel vähem aga kõige pakutava omandamist. Kutseorientatsiooni abil on vaja saavutada, et eriala omandamine kujuneks noorele väärtuseks. Ainult siis kasutab ta kõiki neid võimalusi, mida kõrgemas koolis luuakse eriala omandamiseks.

Veelgi tähtsam on noore enda valikute osatähtsus vaba aja sisustamisel. Tegevus vabal ajal kujundab nagu töögi noore isiksust. Kuna teaduse kõrguste ründamine nõuab erialaga tegelemist ka vabal ajal, siis on väga tähtis suunata noore tegevust tervikuna. Ilmne on, et noorte teatud tegevust on vaja soodustada, kuna teiste tegevuste osatähtsust vähendada. Erinevate tegevusalade eelistamine on aga tingitud enamikul juhtudel noore suhtumisest ühte või teise tegevusse. See suhtumine võib tugineda meeldivusele või

isegi väärtusorientatsioonile. Õppetöösse ja erialasse tõsise suhtumise kujundamiseks on vaja tunda neid võimalikke nii- või teistsugust käitumist tingivaid tegureid. Eesmärkide seadmine kasvatustöös peab tulenema aga konkreetse olukorra tundmisest.

Sisseastujate küsitluse käigus püüti uurida erinevate tegevusalade osatähtsust noorte senises elus. Artikli esimeses osas püüaksimegi peatuda senistel tegevusaladel. Teises osas analüüsime ka üliõpilaskandidaatide kavatsusi pühenduda kõrgemas koolis ühele või teisele tegevusalale. Lõpuks jälgime selliste suhtumiste aluseks olla võivaid väärtusorientatsioone. Kujundades kindlaid orientatsioone, saab tõsta õppimise ja tulevase kutsetegevuse tähtsust üliõpilase jaoks. Orienteerides noori kutsetegevusele (õppimisele), parandame ka tulevase spetsialisti ettevalmistuse taset. Ühtlasi aitab see noorel sihipärasemalt suunata oma elu ja saavutada rahuldust pakkuvaid tulemusi tulevasel erialal.

2. Abiturientide senine tegevus

Tegevuses omandab inimene eelnevate põlvete teadmised ja kogemused ning ühtlasi avaldab ta ka oma olemust tegevuse kaudu. Kõrgemas koolis nagu haridussüsteemis tervikuna on põhirõhk asetatud just noore isiksuse kujundamisele. Isiksuse sihipärasel arendamisel on vaja saavutada, et noorte tegevuses domineeriks eriala omandamisega seotud suunad. Eelduseks sellisele suunamisele on teadmised noore senise tegevusstruktuuri kohta. Püüdsime sisseastujatelt saada vastust nende seniste tegevusalade kohta. Neile esitati hindamiseks kaheksa tegevusvarianti, mis haarasid endasse kindlaid ühetüübilisi tegevusi.¹ Vastajad hindasid esitatud variante neljapallise skaala alusel ("üsnagi palju", "keskmiselt", "veidi olen", "üldse ei tegelnud"). Hinnang "üsnagi palju" näitab antud tegevuse suurt osakaalu noorte senises

¹ Loetelu ei ole täielik ning tehtavad järeldused on seotud uuritud tegevustega.

tegevuses ning võib eeldada noorte aktiivsust selles tegevussfääris.

2.1. Analüüsiksime algul kõigi vastajate poolt antud hinnanguid selles järjekorras, kuidas noored reastasid vastavaid tegevusi.² Tabelis 1 on toodud kõigi vastajate hinnangud esitatud vastusevariantidele.

Tabel 1³

Vastajate hinnang seniste tegevusalade kohta

Kui palju olete seni saanud pühendada....	Ünagi palju	Keskmiselt	Veidi olen	Üldse ei tegeelnud	Ei vastanud
...lemmikharrastustele	45,4	38,3	10,2	1,6	3,5
...omaette mõtisklustele elu üle	37,6	31,4	24,7	2,9	3,3
.. spordile	28,8	33,2	29,3	7,1	1,5
...ühisele sõprade ringile	26,4	48,6	19,7	2,2	3,0
...erialale, mida tulete oppima	23,4	31,8	27,9	14,5	2,3
...ühiskondlikele tegevustele	16,3	40,8	33,9	6,3	2,6
...oma sümpaatiale	13,7	34,2	32,4	15,3	4,4
...noortele inimestele omastele ühistele olemistele-ettevõtmistele, kus saab end veidi lüüa	12,8	43,7	27,4	3,7	12,4

2.1.1. Kõige enam levinud tegevusalaks sisseastujate hulgas on lemmikharrastus. Seisneb see siis matkamises, spordis, raamatute lugemises või muus, seda me toodud andmete

² Tuleb arvestada, et üks ja seesama tegevus võib olla noore hinnangu aluseks mitmel juhul.

³ Antud ja kõigis järgnevatel tabelites on andmed esitatud protsentides.

põhjal määrata ei saa. Nooruses on väga mitmeid eriharrastusi, milledest paljud on mõõduva iseloomuga, kuid nii mõnestki võib välja kujuneda erialane huvi.

Ligemale pooled vastajaist (46,4%) on üsnagi palju aega pühendanud eriharrastusele, kusjuures nende hulk, kellel lemmiktegevus puudub, pole nimetamisväärne (1,6%). Arvestades, et neid, kes erialale on pühendanud üsnagi palju aega, on poole vähem, võib kindlalt öelda, et lemmikharrastused omavad olulist osa ka edaspidi noorte jaoks. Enamikul ei lange tulevane eriala kokku lemmikharrastusega. Seega tõhusaks kasvatustööks on vaja selgitada lemmikharrastuste sisu ja püüda kasvatustööd teha nende kaudu. Kutseorientatsiooni kaudu aga oleks vaja saavutada, et lemmikharrastus ei varjutas tulevase eriala omandamist. Üliõpilase vaba aja sisustamist eriharrastustega tuleks aga igati stimuleerida.

2.1.2. Omaette mõtisklused elu üle on selles eas kahtlemata positiivseks näitajaks, kui see ei ole seotud unistuse laskumisega, mis viib reaalse tegelikkuse asemel ebareaalse maailma loomisele, kus kõik reaalne muutub ebareaalseks ja vastupidi. On ütlematagi selge, et selline unistustes hõljumine, enda kangelasena kujutamine, oma võimete ebareaalne ületamine ei suuda elutegelikkust muuta. Sellisel juhul võib elu tunduda igava koormana, mida peab paratamatult kannama. Nii mõnigi ligi kolmandikust vastajaist võib olla sidunud oma mõtisklused ideaalse maailmaga, kuid enamik on vaieldamatult püüdnud lahendada elutegelikkuse poolt püstitatud probleeme. Seega küllalt suur osa noori võtab anda ees seisvaid probleeme tõsiselt ning vajab eelkõige teadmisi asjatundlike otsuste vastuvõtmiseks. Suuremad probleemid kerkivad üles nende neljandiku sisseastujatega, kes vaid veidi on siiani pühendanud aega oma eluprobleemidele.

2.1.3. Üle neljandiku noortest on üsna palju aega pühendanud spordile, kuna aga juba üle kolmandiku noortest on vaid veidi tegelnud spordiga. Arvestades spordi ja kehakultuuri kui füüsilise tegevus põhivormi osatähtsust üliõpilaste igakülgseel harmoonilisel arenemisel, tekitavad sellised näi-

tajad tõsisaid probleeme. Loomulikult võib osa noorte senine vähene sportimine olla tingitud kesistest võimalustest. Enamikku mittesportijaist ei ole aga ilmselt see tegevus eriti veedelnud. Lähtudes füüsilise arengu (nii tervislikust kui ka esteetilisest aspektist) probleemidest, on hädavajalik tõsta kehakultuuri osatähtsust nende noorte tegevuses. Selle eelduseks on eelkõige massispordi arendamine kõrgemates koolides. Ühtlasi on selge, et suurele osale (ligi neljandikule) üliõpilastest võib olla sport põhiliseks tegevuseks vabal ajal. Nende huvi rahuldamine nõuab küllalt heade spordibaaside olemasolu.

2.1.4. Alates kolmeteistkümnendast eluaastast kujunevad noortel välja sõprade grupid. Osale noortest kujuneb tegevus ühes sõpradega küllalt oluliseks eriti vabal ajal. Selle tegevuse sisu võib olla erinev: ühelt poolt ühised treeningud, lemmiktegevused, matkamine jne.; teisalt aga niisama ringilonkimine, alkoholi kuritarvitamine, kaardimäng, oleskelmine jne. Antud uurimuse käigus ei selgitatud sõpruskonna tegevuse sisu. Edasise kasvatuse seisukohalt on see aga küllalt oluline. Kulutab ju üle neljandiku sisseastujaist üsnagi palju aega ühisele tegevusele sõpradega ja vaid viiendiku vastajate ajabüджетist moodustab see väikese osa.

Kuna suur grupp tulevasi üliõpilasi on küllalt mõjutatavad sõpradest, mis osalt võib avalduda negatiivsel kujul, siis on vaja suunata väikeste gruppide tegevust nii ühiselamutes kui ka teistes vaba aja veetmise kohtades, et ära hoida ebasoovitavaid tagajärgi (nõrk õppeedukus ja väljalangenus).

2.1.5. Tulevane eriala on alles viiendal kohal sisseastujate senises tegevuses. Ligi 15% neist ei ole üldse sellega tegelnud, üle neljandiku on seda veidi teinud. Säärane olukord on ka loomulik, kuna vähestel kõrgemas koolis õpitavatel erialadel on võimalik eelnevalt töötada ja ka nendega tutvumine on seotud raskustega. Muusikakoolis või eriklassis õppimine võimaldab lähemalt tundma õppida tulevast eriala. Töö sanitarina aga ei anna veel terviklikku pilti arsti elukutsest. Ligi neljandik sisseastujaist leiab, et on üsnagi palju aega pühendanud erialale, mida hakkab õppima.

Kõrgemasse kooli astumisega olukord muutub. Võimalus tulevast eriala omandada luuakse kõigile. Seega eriala omandamine peaks muutuma domineerivaks üliõpilase tegevuses. Võib aga kindlalt öelda teiste uurimistulemuste põhjal, et see iseenesest ei juhtu. Vajalik on esimese kursuse üliõpilase põhjalik kutseorientatsioon.

2.1.6. Ühiskondlikust tegevusest on osa võtnud valdav enamik sisseastujaist, kuid üle 40% on seda teinud ainult veidi. Vaid 16,3% on kasutanud olemasolevaid võimalusi ühiskondlikuks tegevuseks ning üsnagi palju aega pühendanud ühiskondlikule tegevusele. Arvestades asjaolu, et kõrgema haridusega spetsialistil tuleb kutsetegevuses suur osa ajast pühendada inimestevaheliste suhete korraldamisele (sealhulgas ka juhtimistegevusele), on ilmselt vaja tõsta kõrgemas õppeasutuses ühiskondliku tegevuse osakaalu teiste tegevuste hulgas. Just ühiskondliku tegevuse kaudu on kõrgema haridusega spetsialistil võimalik omandada nii vajalikke kogemusi inimestega suhtlemiseks ning nende juhtimiseks. Enne kõrgemat kooli omandavad neid kogemusi siiski vaid pooled sisseastujatest, nagu näitas küsitlus.

2.1.7. Keskkooli lõpuaastatel tekivad neidudel ja noor meestel vastastikused sümpaatiad ja sagenevad ühised ki-
noskäimised ning jalutuskäigud. Nagu näitab küsitlus, kulub vähemalt 13,7 %-l sisseastujaist selleks üsnagi palju aega. Üliõpilasiga arvestades võib kindlalt öelda, et selle tegevuse osatähtsus neil aastail kasvab. Kerkib neil aastail ju noorte ette juba küsimus oma perekonna loomisest. Kõrgema kooli kasvatustöö seisukohalt on oluline luua tingimused niisuguseks ajaveetmiseks.

2.1.8. Viimasel kohal esitatud tegevusvariantide seas on noortele omased ühised olemised, kus saab end veidi lõdvestada. On selge, et antud iga on seotud meelelahutusega. Seetõttu on ka loomulik, et kõik vastajad on mingil määral pühendanud aega taoliste ettevõtmistele. Vaid 12,8% sisseastujate juures võib see olla põhiliseks tegevuseks vabal ajal. Need "lõbusale elule" pühendunud noc-

red moodustavadki enamuse väljalangenuist. See ei tähenda, et oleks tarvis vähendada antud tegevuse osakaalu üliõpilasaastail. Vajalik on ära hoida olukord, kus mõne noore ajabüджетis omandab see liialt suure osakaalu. Sellisel juhul on olemas oht, et noor ei tule toime põhitegevuse - õppimisega, kuna selleks jääb liiga vähe aega.

2.2. Suured on mõningatel juhtudel soost tulenevad erinevused vastustes. Erinevusi ei ole neidude ja noormeeste vastustes lemmikharrastustele pühendatud aja suhtes. Eeldada võib aga, et nende harrastuste sisu on erinevalt soost küllaltki isesugune. Omaette mõtisklused hõivavad neidudel aga märgatavalt enam aega ning on karta, et nad viibivad enam illusioonide küttes. Mõtisklused võivad ju üle minna ka unistamiseks. Seega ei tohi arvata, nagu näitaks antud vahe neidude poolt oma reaalse elu probleemidele enama tähelepanu pööramist, sest mõtisklused võivad olla erinevad. Noormehed on kolmandiku võrra enam aega pühendanud spordile. Spordi osatähtsuse tõstmine neidude tegevuses on pakilisem ülesanne kõrgema kooli kasvatustöös kui noormeeste füüsilise arengu suunamine. Ka väikese grupiga ühiselt tegeusemisele pühendavad neidud enam aega kui noormehed. Samasuunaline on ka erinevus ühiskondlikule tegevusele pühendatud aja suhtes. Neidud on tegelenud sellega ligi poole rohkem. Need andmed näitavad neidude juures üksteisega suhtlemise tunduvalt suuremat osatähtsust. Nagu näitas keskkoolilõpetajate küsitlemine, on selle aluseks eelkõige soov leida endale sõber. Seetõttu tuleb kriitilisemalt suhtuda neidude vastustesse oma sümpaatiaga veedetud aja suhtes. Eespool toodud sooviga võivad olla seotud ka mõtisklused elu üle. Kõik need erinevused peegeldavad ajalooliselt kujunenud perekonna suuremat tähtsust naisele. Seda eripära ilmselt tuleb arvestada ka edaspidises kasvatustöös. Ainult mitte nii, nagu seda tehakse keskkoolis, kus ühiskondlikus tegevuses rakendatakse märgatavalt enam tütarhapse. Seetõttu ongi kerkinud kõrgema kooli ette probleem, kuidas lülitada ühiskondlikku tegevusse enam noormehi. Vaid 10,7 %

Tabel 2

Kui palju olete saanud pühenduda erinevatele tegevusliikidele

Kui palju olete seni saanud pühenduda...	Üsnagi palju		Keskmisselt		Veidi olen		Üldse mitte		Ei vastanud	
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M
...lemmikharrastusele	46,2	47,6	37,8	38,9	10,5	9,5	1,6	1,5	3,9	2,5
...omaette mõtisklustele elu üle	41,9	33,3	31,5	31,2	21,7	27,8	1,9	4,4	3,0	3,4
...spordile	22,9	36,1	30,0	37,8	35,9	21,4	10,0	3,2	1,2	1,4
...ühisele sõprade ringile	29,9	21,7	47,0	51,6	18,6	20,8	1,7	2,9	2,8	3,0
...erialale, mida tulete õppima	24,5	23,1	30,8	33,9	26,8	28,9	16,5	11,6	1,4	2,4
...oma sümpaatiale	12,3	15,5	34,1	34,8	32,6	32,3	16,1	14,0	4,9	3,5
...ühiskondlikule tegevusele	20,5	10,7	43,9	38,1	28,8	40,4	4,9	7,7	2,0	3,0
...noortele inimestele omastele ühistele olemistele-ettevõtmistele, kus saab end veidi lõdvestada.	13,1	12,9	42,8	44,5	25,6	29,5	4,5	2,7	14,0	10,6

noormeestest on pühendanud seni küllaltki palju aega ühiskondlikule tegevusele. Ilma tegevuseta aga ei saa omandada vastavaid oskusi.

Nagu näeme, on neidude ja noormeeste ajabüdzetis ühe või teise tegevuse erikaal erinev. Seda saab arvestada kasvatus-
töö diferentseerimisel kõrgemate koolide tasemel.⁴ Veelgi suuremad on aga erinevused, mis tulenevad valitud erialast.

2.3.1. Lemmikharrastuse osakaal senises tegevuses on ootuspäraselt suurim (58,8% kulutas sellele üsnagi palju aega) ERKI-sse sisseastujate seas. Senine lemmikharrastus on neile saanud paljuski tulevase eriala valiku aluseks.

Konservatooriumi sissesaanutel eriharrastuse koha hõivaski tulevane eriala. Kolm neljandikku neist pühendus erialale, mis loomulikult jättis kasinalt aega teisteks huvideks (vaid 27,3% on sellele palju aega kulutanud).

Teistesse kõrgematesse koolidesse õppima asunutel on eriharrastuse ja tulevase eriala kattumine vähem tõenäoline. Teistest vähem on lemmikharrastusele aega kulutanud EPA-sse ja TPI-sse õppima asujad.

2.3.2. Omaette mõtisklused võivad olla paljuski seotud eriala spetsiifikaga. Seega on arusaadav kunstihuviliste noorte niivõrd ulatuslik pühendumine antud tegevusele (47,1% vastajatest on selleks kulutanud üsnagi palju aega).

Teatud mõju erinevate tegevusalade hindamisele, nagu juba märkisime, avaldas ka vastava õppeasutuse sooline struktuur. Mõtisklemine elu üle oli rohkem omane tütarlastele (vt. tabel 2). Sellest ka ilmselt antud tegevuse väiksem osakaal TPI-sse ja EPA-sse õppima asujatel.

2.3.3. Spordiga on senises elus kõige enam tegelenud TPedI-sse ja TRU-sse sisseastujad (vastavalt 34,1% ja 30,3%). Selline orienteeritus on küllaltki ootuspärane, kuna vastavates õppeasutustes toimub kehakultuurialase kaadri ettevalmistamine.

⁴Vt. neidude ja noormeeste osakaalu erinevatesse kõrgematesse koolidesse sisseastujate seas käesolevas kogumikus lk.

Tabel 3

Kui palju olete seni saanud pühenduda lemmik-
harrastusele

	Üsnagi palju	Kesk- miselt	Veidi olen	Üldse ei teginud	Ei vastanud
TPI	43,7	41,1	11,7	1,9	1,6
TPedI	51,3	29,2	8,8	1,8	8,8
ERKI	58,8	32,4	4,4	1,5	2,9
TRK	27,3	38,6	22,7	2,3	9,1
TRÜ	49,4	39,8	8,4	1,3	1,1
EPA	41,0	37,4	11,9	1,4	8,3

Tabel 4

Kui palju olete seni saanud pühenduda oma-
ette mätisklustele elu üle

	Üsnagi palju	Kesk- miselt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vas- tanud
TPI	31,0	38,6	24,7	4,4	1,4
TPedI	40,3	29,2	22,6	1,9	7,1
ERKI	47,1	29,4	17,6	0,0	5,9
TRK	36,4	34,1	22,7	0,0	6,8
TRÜ	44,2	30,6	22,1	1,9	1,1
EPA	33,5	21,2	32,7	4,7	7,9

Tulevastel muusikutel ja kunstnikel on sport senises elus tagasihoidlikku osa etendanud. Ilmselt on siin tegemist kujuneva hoiakuga, kus sporditegemist ja vastavat kutsetööd pole harjutud ühendama. Seega on neis kõrgemates koolides võrdlemisi tõsiseks probleemiks kehakultuurialase töö edendamine.

Tabel 5

Kui palju olete seni saanud pühenduda
spordile

	Üsnagi palju	Keskmi- selt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vas- tanud
TPI	28,2	37,3	26,7	7,0	0,9
TPedI	34,1	27,4	27,9	6,6	4,0
ERKI	17,6	33,8	35,3	11,8	1,5
TRK	18,2	31,8	38,6	9,1	2,3
TRÜ	30,3	28,9	31,9	8,2	0,6
EPA	27,7	39,6	26,6	3,6	2,5

2.3.4. Sõpradega ühiseks tegevuseks kulunud aja hinda-
misel on erinevused küllaltki suured. Kõige vähem oma se-
nises elus on sõprade ringi lülitunud olnud tulevased muu-
sikud, mis on ka mõneti mõistetav, kui arvestada, et nad
on enam pühendunud erialale.

Vastupidine on olukord tulevaste pedagoogide juures,
kelle senises elus on sõbrad olulist osa etendanud (29,2%
hindab seda väga tähtsaks). Võime kergesti kontakte leida
ja luua on pedagoogilises töös hädavajalik, mistõttu vas-
tavate eeldustega noorte astumine pedagoogilistele eriala-
dele on igati soovitatav. Lähtudes TPedI-sse ja TRÜ-sse as-
tujate soolisest koosseisust on alust arvata, et erinevu-
sed tulenevad ka neidude suuremast osakaalust vastajate
hulgas. Mõneti üllatav on, et sõprade ühine tegevus on
nii keskse koha omandanud TPI-sse sisseastunud noorte
hulgas. See nõuab TPI-s toimivas kasvatustöös tunduvalt
suurema rõhu asetamist selle tegevuse suunamisele ja kont-
rollimisele.

Tabel 6

Kui palju olete seni saanud pühenduda
ühisele sõprade ringile

	Üsnagi palju	Keskmi- selt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vasta- nud
TPI	31,4	48,9	16,4	1,7	1,6
TPedI	29,2	45,1	17,7	2,2	5,8
ERKI	19,1	47,1	29,4	2,9	1,5
TRK	9,1	61,4	18,2	4,5	6,8
TRÜ	26,6	50,3	20,5	1,9	0,6
EPA	18,3	46,0	23,7	2,5	9,0

2.3.5. Võimalused kokkupuuteks oma tulevase erialaga on olnud kahtlemata erinevad kõrgematesse koolidesse vastuvõetutel, mistõttu osavõtt sellest ei ole kaugeltki ühesugune. Nii on kolmel neljandikul muusikutest see võtnud palju aega, millega on ka mõneti seletatav tagasihoidlik osavõtt teistest tegevusaladest. Ka tulevased pedagoogid on oma erialal märksa rohkem ette valmistatud kui teised (töö pioneeri-juhtidena jne.). Kaugeltki kõik erialad ei ava nii häid võimalusi eelnevaks kokkupuuteks nendega.

Seevastu tulevaste põllumeeste ja inseneride hulgas on küllalt suur osa neid, kes mingil kombel ei ole oma tulevase erialaga kokkupuutes olnud (vastavalt 19% ja 18,7% vastuvõetulist).

Üllatab ka, et ERKI-sse õppima astujate seas on palju noori, kes ei ole tegelnud tulevase erialaga (omati on see lihtsamalt realiseeritav kui TPI-sse sisseastujatel). Neis kõrgemates koolides on eriti aktuaalne kutseorientatsioon.

2.3.6. Noorte hinnangutes ühiskondlikust tegevusest osa võtu kohta kajastub nende huvi selle töö vastu, mida tuleb kahtlemata arvestada õppe-kasvatustöö korraldamisel kõrgemas koolis. Rohkem kui teised on vastava tegevusega olnud seotud TPedI-sse ja TRÜ-sse astujad (vastavalt 23,4% ja 18,2% noortest on pühendanud sellele üsna palju aega), mis hõlbustab nende kaasatõmbamist kõrgema kooli ühiskondlikku tegevusse.

Tabel 7

Kui palju olete seni saanud pühenduda
erialale, mida tulete õppima

	Üsnagi palju	Keskmi- selt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vas- tanud
TPI	13,4	32,1	33,8	19,0	1,7
TPedI	42,5	27,9	16,8	8,0	4,9
ERKI	27,9	22,1	39,7	8,8	1,5
TRK	75,0	22,7	2,3	0,0	0,0
TRÜ	26,0	36,0	24,0	12,9	1,0
KPA	14,0	27,3	35,0	18,7	5,0

Nimetatud tegevussfääri eelistamine säilib ka õppimi-
sel kõrgemas koolis, seda eriti TRÜ-sse vastuvõetute
osas (vt. tabel 17).

Teistest tunduvalt väiksem on olnud tulevaste muusikute
ja kunstnike hõivatus ühiskondlikust tegevusest (üle
11% ei ole üldse tegelema). Siin on ilmselt tegemist ka
teatud erilise hoiaku kujunemisega: maksimaalne tähele-
panu oma kutsele ja vähene tähelepanu muule, eriti ühis-
kondlik-poliitilisele tegevusele. Siit järeldub, et nen-
des õppeasutustes on suhteliselt aktuaalsem antud tegevus-
se osatähtsuse tõstmine, kuivõrd kunstnik on alati ka
ühiskonnategelane. Teistest kõrgematest koolidest on see
aktuaalsem EPA-s ja TPI-s, eriti kuna siit tulevad ju
tulevased tootmisjuhid. Neile on vastav kogemus edu-
kaks kutsetegevuseks hädavajalik.

2.3.7. Oma väljaavalitud sümboolsele ja enam aega
pühendanud ERKI-sse ja TPedI-sse astunud noored.

ERKI üliõpilaskonda iseloomustab võrreldes teistega
suhteliselt kõrgem vanuseline struktuur ja juba perekon-
na loonute hulk, samal ajal kui TPedI-sse astujatel neid
erisusi ei esine. Siit järeldus, et sinna astub enam pe-

Tabel 8

Kui palju olete seni saanud pühenduda
ühiskondlikule tegevusele

	Üsnagi palju	Keskmi- selt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vas- tanud
TPI	15,3	40,6	36,4	6,3	1,4
TPedI	23,4	38,5	29,6	3,5	4,9
ERKI	7,3	42,6	38,2	11,8	0,0
TRK	4,5	18,2	39,1	11,4	6,8
TRÜ	18,2	42,2	31,9	6,6	1,0
EPA	12,9	42,8	32,3	5,8	6,1

rekonna loomisele orienteeritud noori (tütarlapsi on TPedI-sse astujate seas märgatavalt rohkem kui teistes- se kõrgematesse koolidesse astujate hulgas). Seega on antud kõrgemas koolis nende probleemidega seotud küsimus- te lahendamine aktuaalsem kui mujal.

Tabel 9

Kui palju olete seni saanud pühenduda
oma sümpaatiale

	Üsnagi palju	Keskmi- selt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vas- tanud
TPI	14,5	35,5	34,1	13,0	3,0
TPedI	17,3	35,4	23,0	16,4	8,0
ERKI	17,6	35,3	32,4	11,8	2,9
TRK	6,9	38,6	38,6	11,4	4,5
TRÜ	12,7	35,0	32,9	17,3	2,1
EPA	11,2	28,1	34,9	16,5	9,3

2.3.8. Noortele inimestele omastest meelelahutuslikku laadi üritustest on võrdsest rahuldusest leidnud kõikidesse kõrgematesse õppeasutustesse astujad. Mõningal määral erinevad siin EPA-sse vastuvõetute hinnangud, kellel võib-olla on ka vähem võimalusi olnud vastavatest üritustest osa võtta. Siin on tegemist rohkem kui teiste õppeasutuste puhul maalt pärinevate noortega.

Tabel 10

Kui palju olete seni saanud pühenduda noortele inimestele omastele ühistele olemistele-ettevõtmistele, kus saab end veidi lõdvestada

	Üsnagi palju	Keskmiselt	Veidi olen	Üldse ei tegelnud	Ei vastanud
TPI	13,1	40,1	22,0	2,3	22,6
TPedI	14,2	41,2	29,2	3,5	11,9
ERKI	10,3	54,4	32,3	2,9	0,0
TRK	9,1	52,2	29,5	0,0	9,1
TRÜ	14,5	48,1	28,1	5,0	4,4
EPA	9,0	38,5	34,2	4,7	13,7

Seega erinevatesse kõrgematesse koolidesse õppima asujate senine tegevus on küllaltki erinev ning vajab arvestamist kõrgema kooli kasvatustöös. On selge, et senine praktika leiab järgimist ka kõrgemas koolis, kuigi kõrgema kooli situatsioon ja vanuse muutumine korrigeerib kindlasti erinevate tegevuste proportsioone. Stiihiliselt toimivatele teguritele ei saa aga üksnes loota, vajalik on kõrgema kooli ühiskondlik-poliitilise situatsiooni kujundamine, arvestades vastuvõetud üliõpilaskontingendi senist tegevust.

3. Kavatsetav tegevusalade struktuur

Senised huvialad annavad ligilähedase ettekujutuse noorte tegevusest enne kõrgemat kooli. Loomulik on, et kõrgemasse kooli astudes kavatsevad noored pühenduda teatud tegevustele, mis ei pea alati kokku langema senise tegevusega. On aga selge, et kasvatustöös tuleb arvestada ka sellega, mida noored ise tahavad teha. Sellepärast lülitatigi ankeeti küsimus; milliseid võimalusi pakub üliõpilaselu.

Selle kaudu saame sisseastujatepoolse prognoosi tegevusalade kohta kõrgemas koolis. Hinnangud anti 3-pallise intensiivsuskala alusel: "seda igal juhul", "teatud määral", "seda küll mitte".

3.1. Tabelis 11 on toodud kõigi sisseastujate vastused. Analüüsime neidki järjestuses, millesse esitatud variandid seati vastajate poolt.

Hinnangud üliõpilaselu erinevate
külgede tundmisele

Tabel 11

Üliõpilaselu võimal- dab...	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vas- tanud
...tõsiselt töötada oma teadmiste ja oskuste täiendamisel	78,5	17,5	1,7	2,2
...täielikult pühenduda erialale	68,7	25,8	3,2	2,2
...lülituda aktiivselt kultuuriellu	53,9	41,8	1,8	2,3
...leida sõprade ringi	48,5	42,2	2,7	6,6
...aktiivselt ühiskond- lik-politilisest elust osa võtta	38,4	56,3	3,4	1,8
...senisest tõsisemalt pühenduda monele erihar- rustusele	40,7	47,9	8,9	2,4
...veeta vabalt ja lõbu- salt elu parimad aastad	27,2	55,9	14,5	2,4
...leida ustava ja ar- mastava elukaaslase	15,2	63,5	17,6	3,7

Vastavalt uutele tingimustele, milledesse sisseastuja satub kõrgemas koolis, tema plaanid ja huvialad kas püsivad või asenduvad uutega. Nagu ilmneb tabelist 11, kavatsevad noored kõrgemas koolis eelkõige pühenduda enesearendamisele, oma teadmiste ja oskuste pidevale täiendamisele. Kolme neljandiku vastajate arvates ongi see üliõpilaselu üks peamisi funktsioone. Lähedane sellele tegevusele on võimalus täielikult pühenduda erialale, mis võrreldes enesetäiendamisega üldse on konkreetsem. Osa sisseastujaid ei seo enesetäiendamist ilmselt erialaga. Täiesti ootuspärane on, et esiplaanile tõsteti just need kaks tegevusala, sest on ju üliõpilasaastad eelkõige eriala omandamise aeg. Võrreldes seniste tegevusalade struktuuriga, kus erialaga tegelemine etendas väikest osa, nähakse üliõpilaselus enam sellele tegevusele pühendumise võimalust.

Kahtlemata on üliõpilasaastad peale eriala omandamise ka üldise kultuuritaseme tõstmise aeg. Veidi üle poole vastajaist tahavad lülituda aktiivselt kultuuriellu (53,9%).

Sõprade osa tulevases üliõpilaselus on ligemale pooltele vastuvõetutest olulise tähtsusega. 2,7% vastajate arvates üliõpilaselu selleks võimalusi ei loo. Nagu hinnangutes senisele tegevusele, on ka siin sõprade osa tähtsusest neljandal kohal, kusjuures nende hulk, kes sõpradega ühisest tegevusest ei huvitu, on jäänud peaaegu samaks (2,2% - 2,7%).

Kui enne ülikooli kõige rohkem huvituti lemmikharrastustest, siis kavatsetavate tegevuste hulgas pole lemmikharrastus enam niivõrd rõhutatult tähtis, kuigi sellega tegelejate hulk on jäänud enam-vähem samaks (vastavalt 46,4% ja 40,7%). 8,9% vastajaist leiab, et üliõpilaselu eriharrastustega tegelemiseks siiski võimalusi ei loo. Ilmselt on paljudel eriharrastuse baasil välja kujunenud eriala. Uued harrastused pole veel tekkinud ja seetõttu ei saa ka öelda, kuidas kõrgem kool neid viljelda võimaldab.

Võimalust ühiskondlikust elust osa võtta hindab väga tähtsaks 38,4% vastajaist, mis on arvestatav asjaolu kõr-

gema kooli komsomolitöö korraldamisel.

Küllaltki levinud on arvamus, et üliõpilaselu võimaldab lõbusalt aega veeta. Selline arusaam võib olla aluseks ka vastavale suunitlusele tegevuses. On aga arusaadav, et vaba ja lõbus ajaveetmine ei võimalda saavutada edu eriala omandamisel. Elukaaslase leidmise ja oma perekonna loomise võimalust on hinnanud suhteliselt vähe vastajaid.

3.2. Tabelis 12 on toodud noormeeste ja neidude hinnangud üliõpilaselu erinevate tahkude kohta. Andmed näitavad, et soost tulenevad olulised erinevused vastajate hinnangutes vaid kolme vastusevariandi suhtes. Tütarlastel on kavatsus ka edaspidi märgatavalt rohkem pühenduda tegevusele, mis on seotud inimestevaheliste suhetega. Ilmselt on antud erinevus küllaltki püsiva iseloomuga ning seda on otstarbekas kasutada kõrgema kooli kasvatustöö diferentseerimisel. Teatud määral võib neidude huvi kultuurielu vastu olla seotud seltskondliku tegevusega.

3.3. Järgnevates tabelites esitame sissesaaanute hinnangud üliõpilaselu võimaluste kohta kõrgemate koolide kaupa, mis kahtlemata omab olulist tähtsust edukaks kasvatustööks vastavas õppeasutuses.

3.3.1. Soov töötada tõsiselt oma teadmiste ja oskuste täiendamisel kattub mõningal määral täielikult erialasele tegevusele pühendumise sooviga, olles viimasest abstraksem. Antud tegevuse niivõrd suur rõhutamine väljendab sisestujate soovi teha endast intelligentseid inimesi, harrata laiuti mitmeid teadmisi, olla eluga kursis, mis iseeneest on hinnatav nähtus noorte juures, kuid seejuures ei tohiks siiski unustada peamist: oma eriala omandamist.

Nii on enesetäiendamine üldse vastuvõetavam TRÜ (82,4%) ja TPI (79,6%) vastsetele üliõpilastele, kelle arvates üliõpilaselu seda igal juhul võimaldab. See on ka ainuke tegevusala, kus erinevate kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste hinnangud on nii ühtlaselt kõrged. Siiski on kutseorientatsioon sellest aspektist aktuaalsem TPI-s ja TRÜ-s.

Soost tulenevad erinevused
hinnangutes üliõpilaselu erinevate külgede tundmisele

Tabel 12

Üliõpilaselu võimaldab...	Seda igal juhul		Teatud määral		Ei võimalda		Ei vastanud	
	N	M	N	M	N	M	N	M
...tõsiselt töötada oma teadmiste ja oskuste täiendamisel	78,5	79,5	18,4	16,6	1,5	2,0	1,6	1,9
...täielikult puhenduda erialale	67,7	70,9	27,5	23,8	3,0	3,4	1,8	1,9
...lülituda aktiivselt kultuuriellu	59,3	48,9	37,6	46,6	1,1	2,7	2,0	1,9
...leida sõprade ringi	50,9	46,5	40,5	44,6	2,3	2,5	6,3	6,3
...senisest tõsisemalt puhenduda monele eriharrastusele	42,3	39,6	46,8	49,9	8,5	8,7	2,4	1,9
...aktiivselt ühiskondlik-politiilisest elust osa võtta	41,2	34,9	54,9	58,9	2,3	4,6	1,6	1,5
...veeta vabalt ja lõbusalt elu parimad aastad	28,1	26,1	55,9	56,9	14,0	14,7	2,0	2,2
...leida ustava ja armastava elukaaslase	13,4	16,9	63,8	63,7	18,8	16,3	4,0	3,0

Tabel 13

Üliõpilaselu võimaldab tõsiselt töötada oma
teadmiste ja oskuste täiendamisel

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vastanud
TPI	79,6	18,9	0,7	0,7
TPedI	72,6	21,2	0,9	5,3
ERKI	74,9	19,1	2,9	2,9
TRK	72,6	21,2	0,8	5,3
TRÜ	82,4	14,0	2,7	0,8
EPA	73,7	20,5	0,5	5,4

3.3.2. Soov tulevased üliõpilasaastad pühendada eriala omandamisele on kõige reljeefsemalt välja kujunenud TRK-sse astunudel (90,9%). Nimetatud kontingendi puhul on see üsnagi loomulik, kuivõrd arusaam oma erialast on neil kõige kindla-
mini välja kujunenud, tänu pidevale kokkupuutele tulevase kutsetööga. On ilmne, et orientatsioon erialale ei ole nen-
del omandatud mitte verbaalsel tasemel, vaid on muutunud väärtussüsteemi osaks.

ERKI üliõpilased suhtuvad erialasesse enesetäiendamisse teis-
tega võrreldes veidi pessimistlikumalt (60,3%), nähes kõr-
gemas koolis avarat võimalust enesetäiendamiseks üldse.

Nende hulk, kes üliõpilaselus ei näe võimalust erialale pühendada, ei ole suur (ERKI-s 5,9%, TRÜ-s 4,5%), kuid tin-
gib mõninga vajaduse vastavate õppeasutuste pedagoogilises
tegevuses pöörata suuremat tähelepanu erialasse suhtumise
kujundamisele.

3.3.3. Üliõpilasaastad on kahtlemata sobivad üldkultuu-
riliseks enesetäiendamiseks. Sõltuvalt kõrgemast koolist ja
õpitava eriala spetsiifikast on võimalused enesearendamiseks
erinevad, taotlevad aga kõik ühist eesmärki: igakülgset ja
harmooniliselt arenenud isiksuse kujundamist.

Tabel 14

Üliõpilaselu võimaldab täielikult pühenduda
erialale

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vas- tanud
TPI	69,5	27,5	1,9	1,0
TPedI	65,0	28,8	2,2	3,9
ERKI	60,3	32,3	5,9	1,5
TRK	90,9	6,8	0,0	2,3
TRÜ	69,7	24,5	4,5	1,2
EPA	69,4	23,4	1,8	5,4

Loomulikult on erialasid, mis võrreldes teistega juba oma spetsiifika tõttu võimaldavad palju ulatualikumalt lülituda kultuuriellu. Nii on muusikul juba oma erialase ettevalmistuse tõttu osavõtt kultuurielust palju lihtsam kui näiteks elektroonikainseneril või veterinaararstidel.

Tallinna Riikliku Konservatooriumi üliõpilastest 70,4% näeb tulevases üliõpilaselus väga häid võimalusi kaasalöömiseks kultuuripöllul, samal ajal kui TPI ja EPA üliõpilased hindavad seda võimalust sootuks tagasihoidlikumalt (vastavalt 48,9% ja 52,5%).

Tabel 15

Üliõpilaselu võimaldab lülituda aktiivselt kultuuri-
ellu

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vas- tanud
TPI	48,9	47,6	2,1	1,4
TPedI	62,8	32,3	1,8	3,1
ERKI	61,8	32,3	1,5	4,4
TRK	70,4	29,5	0,0	0,0
TRÜ	54,9	41,3	2,2	1,4
EPA	52,5	41,7	1,1	4,7

3.3.4. Üldtuntud on inimese vajadus sotsiaalse tunnustuse järele, mis väljendub ka soovis tegutseda koos sõpradega. Oma ühiseid mõtte- ja tegevusskaalasid, leida oma tegevusele tunnustust sõprade ringis pakub kahtlemata inimesele suurt rahuldust.

Üliõpilaselu oma ajalise kestvusega loob selleks küllaldaselt võimalusi. Soov omada sõpru tulevases üliõpilaselus, võrreldes vastava huviga enne ülikooli, avaldub tunduvalt tugevamini TRK-sse vastuvõetute hulgas (vrd. tabel 5), kuid sama tendentsi võib märgata ka teistesse kõrgematesse koolidesse vastuvõetute hinnangutes.

Beldatavasti on hea kursusekollektiivi kujundamine seotud erinevat laadi raskustega, milles sugugi tähtsusetut osa ei etenda noorte soov korrigeerida oma käitumist kaastõuetele vastavalt. Kõige vähem on sellise suunitlusega noori EPA-sse (35,9%) ja ERKI-sse vastuvõetute hulgas. Siin on ilmselt kõige suuremaid raskusi ühtsete kollektiivide loomisega (tabel 16).

Tabel 16

Üliõpilaselu võimaldab leida sõprade ringi

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei võimalda	Ei vastanud
TPI	52,6	41,8	2,6	2,9
TPedI	45,6	37,1	4,8	12,4
ERKI	42,6	41,1	2,9	13,2
TRK	54,5	36,4	0,0	9,1
TRÜ	51,9	43,2	2,4	2,4
EPA	35,9	44,6	2,5	16,9

3.3.5. Teatavasti on kõrgema kooli ülesandeks valmistada mitte üksnes hea erialase ettevalmistusega spetsialisti, vaid ka inimesi, kes hästi orienteeruvad kaasaja keerulises ühiskondlik-poliitilises situatsioonis ning võtavad aktiivselt osa ühiskondlik-poliitilisest elust. Ettevalmistus selleks algab juba üldhariduse omandamisel ja peaks teatud küpsuse saavutama kõrgemas koolis, mis aga vahel jääb taha-

plaanile erialase ettevalmistuse käigus.

Nende noorte hulk, kes igal juhul tahavad aktiivselt ühiskondlik-poliitilisest elust osa võtta, on kõige väiksem TRK-sse ja ERKI-sse astunute hulgas (vastavalt 11,4% ja 20,6%). Üks kümnendik TRK-sse astunutest leiab koguni, et üliõpilaseluks selleks mingeid võimalusi ei avane.

TRÜ komsomolikomitee võib aga arvestada aktiivse kaasalöömise ja tegevusega vastavas tegevussfääris (46,4%). Võrreldes hinnangutega senisele ühiskondlikule tegevusele on TRÜ-sse astunutel kõige enam välja kujunenud soov aktiivselt ühiskondlik-poliitilisse tegevusse lülituda üliõpilasaastail (võrdle tabel 7).

Tabel 17

Üliõpilaselu võimaldab aktiivselt ühiskondlik-poliitilisest elust osa võtta

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei võimalda	Ei vastanud
TPI	36,1	60,1	3,3	0,5
TPedI	34,9	58,8	3,5	2,6
ERKI	20,6	72,0	4,4	2,9
TRK	11,4	77,8	9,1	2,3
TRÜ	46,4	49,3	3,1	1,1
EPA	38,5	52,9	3,2	5,4

3.3.6. Orientatsioon lemmikharrastusele etendas sisseastujate senises elus küllaltki olulist osa, võrreldes tabelit 3 tabeliga 18, märkame kavatsust vähem pühenduda eriharrastusele. Selline nähtus on seletatav asjaoluga, et paljudele noortest on ilmselt lemmikharrastus kujunenud nende poolt valitud elukutseks, mistõttu soov mõnda uut eriharrastust leida on momendiks tahaplaanile tõrjutud. Eriharrastuse muutumine elukutseks on kõige märgatavam kunstiinstituuti astunutel, kus mingist uuest eriharrastusest mittehuvitatute hulk on kõige suurem (24,9%).

Huvitav on märkida, et TRK-sse astunute osas on mingist eriharrastustest huvitunute hulk jäänud samaks, võrreldes

selle huviga enne kõrgemat kooli (27,3%). Kõige enam soovivad eriharrastusselle pühenduda TPedI-sse ja TRÜ-sse õppima asujad. See tähendab, et neis kõrgemates koolides tuleb eriti arvestada eriharrastuste osatähtsust üliõpilaste tegevuses.

Tabel 18

Üliõpilaselu võimaldab senisest tõsisemalt pühenduda mõnele eriharrastusselle

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei võimalda	Ei vastanud
TPI	37,9	52,9	8,7	0,3
TPedI	46,9	39,8	9,3	3,9
ERKI	27,9	39,7	24,9	7,3
TRK	27,4	47,7	13,6	11,4
TRÜ	44,5	47,1	7,1	1,3
EPA	38,8	48,2	7,2	5,7

3.3.7. Kahtlemata pakub üliõpilaselu häid võimalusi lõbusaks ajaveetmiseks neile, kelle eesmärgiks ei ole mitte tugeva erialase ettevalmistusega spetsialistiks saada, vaid omandada sotsiaalne positsioon diplomi näol.

Vastsed üliõpilased on olukorda küllaltki kainelt hinnanud, leides, et üliõpilasaastad on eelkõige eriala omandamise ja kultuurilis-poliitilise silmaringi avardamise aeg. Vaid üks kolmandik kõikidesse õppeasutustesse vastuvõetutest soovib üliõpilasaastaid veeta lõbusalt. TRÜ-sse astunud on selle aspekti veel enam tahaplaanile asetanud. Antud tegevusala hindamisel on kõige ühtlasem nende hulk, kes on teatud mõttes neutraalsel seisukohal (kõigis õppeasutustes võidi üle poole). See on tõsine ja arvestatav asjaolu, kuna neist võivad saada "sõprade" kaasabil lõbusasse ellu sukeldujad, eriti arvestades sõprade osatähtsust noorte käitumise määramisel (tabel 19).

Tabel 19

Üliõpilaselu võimaldab veeta vabalt ja lõbusalt
elu parimad aastad

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vasta- nud
TPI	31,2	53,6	13,6	1,6
TPedI	29,2	53,9	12,4	4,4
ERKI	30,9	54,4	10,3	4,4
TRK	27,3	52,3	11,4	9,1
TRÜ	22,9	59,8	16,3	0,1
EPA	26,9	55,4	13,3	4,3

3.3.8. Püüd oma perekonna loomisele on tegevusalade hindamise pingereas viimasel kohal ja seda põhjendatult, kuna ülikoolis õppimise aastad, mis füsioloogiliselt oleksid küll abiellumiseks kõige sobivamad, ei ole seda materiaalse kindlustatuse mõttes. Perekonna loomine asetub tahaplaanile, kui huvitatakse tõsiselt erialast ja tahetakse antud alal teaduslikku tööd teha. On ilmne, et kõrgemas koolis õppimise käigus nimetatud probleemi osatähtsus kasvab.

Seega noored, hinnates tulevase üliõpilaselu võimalusi, ei omistanud suurt tähtsust võimalusele leida elukaaslast. Säärane tagasihoidlikkus hinnangutes võib olla tingitud ka asjaolust, et orientatsioon perekonnale ei leia ühiskondlikku heakskiitu.

Seetõttu noored pahatihti varjavad taolist orientatsiooni iseendagi eest, rääkimata selle avalikust tunnistamisest. Kõige enam kavatsevad otsida tulevast elukaaslast TRK-sse õppima asuvad noored, kuna TRÜ-sse astub taolisi noori kõige vähem.

Nagu esitatud materjalist nähtub, kavatsevad noored üliõpilasaastail väga palju. Lihtne aritmeetika näitab, et iga vastaja mõtleb igal juhul osa võtta 3,7 esitatud tegevusest. Loomulikult kõik need soovid tegelikkuses ei realiseeru. Tõenäoline on, et realiseeruvad püüdlused, mis on püsivama

iseloomuga, millega tegeldi juba keskkooliaastail ja mida kavataetakse jätkata ka kõrgemas koolis. Selle aluseks on noorel teatud püsiva väärtuste süsteemi kujunemine, mis tingib ühe või teise tegevusvaldkonna eelistamise. Selliseid väärtusorientatsioone ehk eluorientatsioone vaatlemegi järgnevalt.

Tabel 20

Üliõpilaselu võimaldab leida ustava ja armastava
elukaaslase

	Seda igal juhul	Teatud määral	Ei või- malda	Ei vasta- nud
TPI	16,2	58,7	22,5	2,6
TPedI	15,5	63,3	15,0	6,2
ERKI	17,6	61,8	13,2	7,3
TRK	22,7	56,8	11,4	9,1
TRÜ	12,4	69,9	15,8	1,8
EPA	17,9	61,1	15,1	5,7

4. Eluorientatsioonid

Väärtused moodustavad indiviidi psüühikas ühtse struktuuri, mille piires võib eristada suhteliselt püsivaid väärtusgrupe. Need grupid moodustuvad ühe tsentraalse väärtuse ümber ning on sellest sõltuvad. Üksikud väärtused võivad muutuda, aga grupp tervikuna on püsiv ning väga aeglaselt muutuv. Niisuguseid väärtussüsteeme nimetatakse väärtusorientatsioonideks. Viimased on üheks inimese aktiivsust tingivaks teguriks. Inimene püüab realiseerida või teist orientatsioonidest tulenevat eesmärki.

Väärtusorientatsioonid on inimese käitumise aluseks väga erinevates eluvaldkondades. Seejuures osa orientatsioon on üldisema iseloomuga kui teised. Nii võib inimene olla orienteeritud puhtale ja korralikule elukeskkonnale. Tao-

line orientatsioon tingib inimese vastava tegevuse oma ümb-
ruse kujundamisel, kuid ei määra ära tema käitumist klassi-
voitluse situatsioonis, töö jne. Samal ajal sotsialismi
kujunemine inimese poliitilise orientatsiooni keskseks vää-
ruseks tingib oma elutegevuse vastava korraldamise tundu-
valt laiemas ulatuses.

Indiviidil võib kujuneda kindel ühtne väärtuste süsteem,
mis tingib teatud tegevusvaldkonna eelistamise. Selles elu-
tegevuse sfääris tunneb ta väljenduvat oma olemuslikke jõu-
de ning tunnetab ennast isiksusena. Ta leiab selles tegevu-
ses täit rahuldust. Valikuvabaduse tingimustes eelistab ini-
mene tegutseda antud eluvaldkonnas.

Olukorras, kus inimene võib valida erinevate tegevuste
vahel, on määrav tema enda suhtumine nendesse. Ka kodanliku
ühiskonna tingimustes on praegu üheks olulisemaks töövilja-
kuse tõstmise vahendiks kutsetegevuse muutmine inimesele ra-
huldust pakkuvaks tegevussfääriks. Sotsialismi tingimustes
on inimese orientatsiooni kujundamine äärmiselt oluline, kui-
võrd käitumise vabadusaste on märgatavalt suurenenud.

Orienteerumine mingile tegevusvaldkonnale toob endaga
kaasa vastava käitumise. Taolist üldisema iseloomuga orien-
tatsiooni võib nimetada eluorientatsiooniks. Määrab ju
orientatsioon teatud tegevusele inimese olemuse, tegeliku
elukäigu ja ka selle, millise jälje ta endast jätab. All-
pool analüüsimegi enam levinud eluorientatsioone, kusjuu-
res toome ära ka sisseastujate eeldatavad orientatsioonid.
Juba asjaolu, et 28% sisseastujaist loobus vastamisest, vii-
tab kahele võimalusele. Esiteks puudujääkidele mõõtmisteh-
nikas. Teiseks asjaolule, et mõõdeti nähtust, mida reaalselt
ei eksisteeri. Mõlemad asjaolud tulevad ilmselt arvesse.
Mõõtmine toimus ühe valikuskaala alusel ja andis ilmselt
ligikaudse resultaadi. Samuti on tõenäoline, et selles
eas kindlaid eluorientatsioone ei ole veel välja kujunenud.
Kui võrd uurimuse üheks eesmärgiks ongi taoliste orientatsi-
oonide väljakujunemise jälgimine, siis teadlikult arvestati
sellega.

Seetõttu püüame allpool põhitähelepanu pöörata erinevate

orientatsioonide kirjeldamisele, mitte niivõrd uurimistulemuste analüüsile. Need toome ära kui ligikaudsed. Kõigi sisseastujate eeldatav orientatsioon on ära toodud tabelis 21. Vastajatel paluti esitatud tegevuste seast valida üks, millega neil meeldib kõige enam tegelda. Analüüsiksime vastuseid nende orientatsioonide ühiskondliku tähtsuse järjekorras.

Tabel 21

Kõige meeldivam tegevusala

Kas olete seni kõige rohkem aega pühendanud...	Kõik vastajad	Naised	Mehed
...spordile	23,1	17,8	29,9
...lemmikharrastusele	20,1	21,6	18,8
...erialale, mida tulete oppima	10,3	11,5	8,8
...ühisele sõprade ringile	6,9	7,9	5,2
...omaette mõtisklustele elu üle	6,3	7,9	4,6
...ühiskondlikule tegevusele	2,6	3,5	1,2
...noortele inimestele omastele ühistele olemistele-ettevõtmistele	2,5	3,0	2,0
...oma sümpaatiale	2,0	1,1	3,1
Ei vastanud	26,1	25,7	26,2

4.1.1. Orientatsioon kutsealasele tööle on vaieldamatult üks levinum orientatsioon.⁵ Kutsetegevus on sellisel juhul inimesele kõige enam rahuldust pakkuv

⁵ Vt. antud orientatsiooniga seotud probleeme: Социальные проблемы труда и производства, Москва-Варшава, 1969; А.Г.Здравомыслов, В.А.Ядов, Отношение к труду и ценностные ориентации личности. Социология в СССР, М., т.2, 1965, lk. 189-208. E.Ginzberg and ass., Occupational choice, N.Y. and London, 1966. T.Caplow, The Sociology of work, Minneapolis, 1954; F.Herzberg, The Motivation to Work, N.Y., 1962.

tegevus ja tunnetab oma isiksust kõige enam avalduvat viimase kaudu.

Orientatsioon kutsetööle võib tuleneda sellest, et soovitatav on tegevus ise või selle tööga kaasnev hüvitus (kaulusus, au, positsioon jne.). Aluseks võivad olla siiski kaht liiki väärtused - töö olemus ja sisu või kutsetöö eest antavad hüvitused. Vabariigi keskkoolilõpetajate ja abiturientide seas teostatud uurimused näitavad, et see orientatsioon on tihedalt seotud järgmiste elukutseväärustega: eneseväljendamine kutsetöös, enesetäiendamine, rahvamajandusele kasu toomine jne. Üldiselt on kutsetööle orienteeritud noored meelestatud altruistlikult ning seostavad endi elu ühiskonna, rahva huvidega. Ühiskonna poolt töö eest antav hüvitus (palk, positsioon, kindlustatus jne.) omab nende silmis vähest tähtsust. Kutsetegevust elus kõige tähtsamaks tegevuseks pidavaid noori oli keskkoolilõpetajate seas 72%. Kuna nad aga reaalselt ei olnud kutsetööd teinud, siis tuleb eeldada, et vastav arusaam on omandatud kasvatus töö mõjul. Siin on tegemist antud orientatsiooni omandamisega verbaalsel tasemel. Tegevus tulevasel kutsealal peab selle muutma noore väärtussüsteemi osaks. Orientatsioon kutsetegevusele saab üldreeglina olla internaliseeritud vaid nende noorte poolt, kes väga noorelt on seotud vastava tegevusega. Nii on see näiteks tulevaste muusikutega. Seda kinnitavad andmed abiturientide kohta, kellel määratleti tegelik orientatsioon.

Kui konservatooriumi sisseastujaist orienteerus kutsetegevusele üle poolte, siis teistesse kõrgematesse koolidesse astujaist vaid 10,3%. Seega tegelik orienteeritus kutsetööle on noorte seas palju väiksem kui verbaalselt väljendatav. Seejuures on neid siiani rahuldust saanud tulevasele elukutsele aluseks olevast tegevusest enam kui noormehed. On ilmselt, et edaspidi suureneb kutsetegevusele orienteeritud noorte hulk, kuid mitte kõiki ei saa suunata eneseväljendusele kutsetöö kaudu.

Võimalused kutsetegevusele orienteerumiseks on piiratud ning lähemas tulevikus igal juhul märgatavalt ei avar-

du. Tähendab antud orientatsiooni ainsaks sotsiaalselt vastuvõetavaks eluorientatsiooniks lugemine ning kasvatus-
töös noortel taolise lähenemise kujundamine ei ole õigustatud. Sellise kasvatuspoliitikaga loome ise sotsiaalse konflikti, orienteerides noored eesmärgile, mis ei ole sellisel kujul realiseeritav. See tähendab aga isiklikke tragöödiad, mis tervikuna moodustavad sotsiaalse probleemi. Kui MSV Liidus tervikuna ligikaudu 20% vastavaealistest pääseb kõrgemasse kooli, aga sinna on orienteeritud 90%, siis leiab see tragöödia aset üle miljoni noore juures. Niisiis on taoliste illusioonide loomine sotsiaalselt ohtlik. Suur osa noorest põlvkonnast võib lugeda endale ebaõnneks enamlevinud kutsealadel töötamist. Selle tulemuseks on aga vastav töösse- ja ellusuhtumine. Taolise resultaadi ärahoidmiseks tuleks maandada noorte illusioonid. Ka meie ühiskonnas ei ole sugugi kõigil võimalust tegelda tööga, mis talle on naudinguks. See võimalus on vaid töökatel, kes näitavad, et nad suudavad ühiskonnale enam anda. Ühtlasi ei tohiks tööle orienteerudes luua noortel illusioone, nagu oleks töö seotud ainult naudinguga, uue avastamisega, enesetäien-
damisega jne. Tööle orienteerumist võib seostada töökaaslaste tunnustusega, eneseväärikusega, südametunnistusega, kodurajooni või -linna tulevikuga jne.

Samuti on vaja kujundada noortel ka teisi orientatsioonid, mis tagaksid nende sotsiaalselt aktiivse käitumise ka siis, kui kutsetegevus ei kujune rahuldust pakkuvaks.

Nii võib see olla ka noore spetsialisti kutsetööga, kui-
gi põhimõtteliselt peaks kutsetöö võimaldama rahuldust.

Eriti raske on suunata noort õppimise kaudu tulevasele kutsetegevusele. Selleks on vajalik põhjalik kutseorientatsioon õppetöö käigus. Juba esimesel kursusel oleks vajalik loengukursus õpitava eriala osast ja kohast ühiskonnas, ülevaade eriala rakendusest (võimalikest kutsealadest) ühiskonnas, eriala omandamisest õppetöö käigus (iga distsipliini funktsioon tulevase spetsialisti kujundamisel), õppetöö organisatsioonist erialal, oma aja ja elutegevuse planeerimisest uutes tingimustes jne. Ainult taolise suunamise re-

sultaadina kasvab abstraktne diplomi nimel õppimine sihipäraseks orientatsiooniks õppimisele kui tulevase kutsetegevuse vormile.

4.1.2. Orientatsioon perekonnale. Kodanlike autorite andmeil on kapitalistlikus ühiskonnas enam levinud orientatsioon perekonnale. See on ka loomulik, sest kodanlik ühiskond ei loo küllaldasi võimalusi enda ühiskonnaliikmete orienteerumiseks tööle. Vaeeldamatult omab orientatsioon perekonnale laia alust ka meie ühiskonnas ning on üheks levinumaks. Selle orientatsiooni sisuks on abikaasade või laste ja vanemate vahelised suhted, mis tekivad ühise tegevuse käigus⁶. Perekonnaring pakub inimesele sellisel juhul enam rahuldust ning siin tunneb ta avalduvat oma inimlikku elemust. Seejuures võib antud orientatsioon olla seotud erinevate väärtustega. Inimesele võib tähtis olla enese jäädvustamine laste kaudu, abikaasade vaheline armastus, kodutunne, emotsionaalne elu jne.

Vaadeldav orientatsioon saab alguse sümpaatiaga veedetud ajast, ning juba 13% keskkoolilõpetajaist pidas perekonnasuhteid enda jaoks tulevases elus peamisteks. Osa tütarlapsi aga varjas seda orientatsiooni, kui võrd ühiskondlikult ei ole see orientatsioon leidnud küllaldast heakskiitu. Sama võib arvata ka sisseastujate kohta, kelledest oma sümpaatiaga ühisest ajaveetmisest leidis rahuldust 2% (noormehed 3,1%) Ometi on orientatsioon perekonnale seotud emaarrestusega ja peaks levima enam neidude seas. Perekonnale orienteerumise enamat levikut naiste seas märgib enamik selle probleemi uurijaid. Perekonnale orientee-

⁶ Orientatsioon perekonnale ja ka järgnevad orientatsioonid omandavad järjest suuremat tähtsust, kui võrd suureneb töövälise aja osakaal inimese elus. Seetõttu omandab töövälise vaba aja tegevus suurema sotsiaalse tähtsuse. Ka seda tegevust on vaja planeerida ja suunata riiklikult, nii vastavateks tegevusteks tingimuste loomisega kui ka vastavate orientatsioonide formeerimise kaudu. Seni on uuritud aga vaid vaba aja formaalset struktuuri

rujate seas domineerivad isiklikud huvid ühiskondlike vajaduste ees. Ka elukutse valikul lähtutakse enam hüvitus- test, mida kutsetöö annab, kui seda teevad elukutsele orien- teerujad. Täiskasvanud elanikkonna seas on antud orientatsi- oon enam levinud kui noorte seas.

On levinud arusaam, et perekonnasuhted on isiklik elu ja jäävad seetõttu väljapoole ametiasutuse tegevust. Tõepoolest, iga konkreetse perekonna elu on isiklik küsimus ning väljast- poolt tulev moraliseerimine siin vaevalt midagi muudab. Pere- konnaelu tervikuna, orientatsioon perekonnale peab aga kuulu- ta sotsiaalse planeerimise sfääri. Perekonna kaudu toimub järeltuleva põlvkonna taastootmine (ka sotsiaalne). Seetõt- tu on arusaamatu vahel esinev arvamus, mis peab noori ema- sid ühiskondlikele organisatsioonidele "kadunud hingedeks". Noore ema ainsaks komsomoliülesandeks on ju lapse kasvata- mine ja komsomol peaks teda selle juures vastavate tingimus- te loomisega abistama.

Paraku on vaadeldava orientatsiooni kujunemine ja selle- ga seotud küsimuste lahendamine kõrgemas koolis kulgenud isevoolu teed. Orientatsioon perekonnale on meie ühiskonnas loomulik ning selle realiseerimiseks tuleb luua vastavad tingimused. Vajalik on perekonnaorientatsiooni formeerimi- ne ja ka sellest tulenevate probleemide lahendamine kõrge- mas koolis.

4.1.3. Orientatsioon sõprade ringile. Üldtuntud on ini- mese vajadus sotsiaalse tunnustuse järele. Selle baasil võib kujuneda orientatsioon sõprade ringile (väikesele grupile). Iga inimene kuulub mingisse väiksesse gruppi, kus ta aru- tab kõigkõimalikke küsimusi ja tegutseb. Osa inimestel ku- juneb tegutsemine selles ringis põhiliseks rahulduse allia- kaks ja eneseteostuse sfääriks. Põhimõtteliselt on ükskõik, milline on tegevuse väline vorm: ühised treeningud, jalu- tuskäigud, koosviibimised, musitseerimine, diskuteerimine vms. Täolise orientatsiooni juures on olemas oht, et te- gevuse sisuks võib kujuneda ühiskondlikult mõttetu või ise- gi ehtlik tegevus. Kõik võib alata ühiselamutoas olelemi-

sest ja kaardimängust, mis sõprade tunnustuse võitmiseks läheb üle vägijookide pruukimisele ning millest kaugel ei ole ka ühiskonnaohtlik käitumine.

Põhimõtteliselt ei ole nimetatud orientatsioonis midagi halba, kuid selline noor on harilikult väga suuresti sõltuv teistest ja võib seetõttu kergesti alluda niisugaste sõprade mõjule, kes pingutust nõudva tegevuse (vaimsete ja füüsiliste võimete arendamine, tahtejõu kasvatamine jne.) asemel pakuvad kaardimängu, suitsetamist, viinavõtmist ja ringilonkimist. Kõik see on aga juba inimese arengu seisumise tunnus ja edaspidi enese pingutamine mingi eesmärgi saavutamiseks on juba väga raske.

7% vastajatest orienteerub ühisele sõprade ringile, kuid on alust arvata, et see orientatsioon hiljem omandab suurema leviku kujunedes üheks enam levinuks. Seejuures on neid enam orienteeritud ühisele tegevusele väikesel grupiga. Sõprade ringile orienteeruvaid noori iseloomustab keskkonna tunnustuse suur tähendus nende käitumises. Kutsetegevuse juures on suur tähtsus elukutse prestiižil kaaslaste silmis ning altruistlikel motiividel. Antud orientatsioon võib olla seotud erinevate väärtustega - kaaslaste tunnustus, enesehinnang, sotsiaalse kontakti olemasolu jne.. Olenevalt nendest väärtustest võib antud orientatsioon omandada kas ühiskondlikult positiivse suunitluse või kujuneda isegi ühiskonnaohtlikuks.

Üliõpilaselu loob väga head tingimused sellise orientatsiooni kujunemiseks ning realiseerimiseks. Elab ju enamik üliõpilasi ühiselamus. Tavaliselt just siin tekivad väikesed grupid ja nende mõju kandub tihti ka auditooriumi. Seejuures on olemas küllalt suur oht, et sõpruskonna tegevuseks ei saa seminaride ettevalmistamine või erialane täiendamine, vaid hoopis lobisemise (klatši) saatel olelemine, kaardimäng vms. Taolist tegevust ei saa ära keelata. Keeld ei tee veel olematuks tegevust, millele on kandepind olemas. Tuleb mõelda sellise käitumise positiivsele ületamisele, ning seetõttu tuleb teadlikult planeerida ühiskond-

likult ebasoovitava käitumise likvideerimist, mitte aga lihtsalt "moraliseerida".

Tuleb luua tingimused väikeste gruppide selliseks kokkutulekuks, kus nende tegevus alluks ühiskondlikule kontrollile. Võib näiteks ühiselamu toakollektiive sihipäraselt formeerida sotsiaalselt ebasoovitava käitumise ärahoidmiseks.

Loomulikult ei pruugi orientatsioon sõpradele alati olla seotud ühiskondlikult ebasoovitava tegevusega. Vastupidi, enamikul juhtudel on ta seotud kehakultuuriga, kultuurilis-klubilise tegevusega, isetegevusega, matkamisega jne. Selliseks tegevuseks kõrgema kooli piires tuleb luua tingimused. Orientatsioon sõpradele tuleks arvestada juba õppetöö korraldamisel ja luua üliõpilastele tingimused väikeste gruppide tekkimiseks kursusekollektiivi piires. Veelgi avaramad on võimalused hõivata ühesuguse suunitlusega üliõpilasi vaba aja tegevuse kaudu. Väga tõhusaks vahendiks on näiteks kehakultuur (pallimängud, suusatamine, matkamine jne.)

4.1.4. Orientatsioon eriharrastusele. Sisseastujate seas oli kõige enam levinud orientatsioon mingile eriharrastusele.⁷ Spordile orienteerus 23,1% vastajatest ning mõnele muule eriharrastusele viiendik abiturientidest. Seejuures orienteerus neidudest spordile 17,8%, noormeestest 30%. See on kõige suurem soost tulenev erinevus orientatsioonides. Teistele eriharrastustele orienteerub 20,1% vastajaist ja nende seas on kerges ülekaalus neid. Vanemas eas vaadeldava orientatsiooni osakaal väheneb tunduvalt. Osal noortest kujuneb sellise suunitluse baasil välja orientatsioon elukutsele. Paljud kirjanikud, ajakirjanikud, näitle-

⁷ Antud orientatsiooni levikust meie ühiskonnas annavad mingil määral ülevaate vaba aja kohta läbi viidud uuringused. Vt. В.Грушин, Свободное время.Актуальные проблемы, М., 1987.

jad, treenerid on alustanud eriharrastusest, mis on üle kasvanud kutsetegevuseks.

Eriharrastusele (sport, isetegevuse, kunsti, kirjanduse, tehnika vastu huvi tundmine) ja sõprade ringile orienteerumise erisus seisneb mitte tegevuse vormis, vaid tema sisus. Näiteks isetegevus. Ühel juhul veetleb tegevus (isetegevus) ise, teisel juhul aga sõpradega koos tegutsemine, kuigi selle vormiks võib ka olla isetegevus. Seejuures võib antud orientatsioon olla seotud väga erinevate väärtustega. Sport võib omada tähendust kui tunnustuse, enesehinnangu, kuulsuse, au võitmise vorm. Samal ajal võib tema väärtus seisneda hoopis esteetilisest naudingus, eneseteostuses, mida ta pakub. Kalapüük võib olla seotud looduse nautimise, tegevusest endast saadava rahulduse või hoopis saagiga. Antud orientatsiooni võivad kuuluda väga erinevad väärtused, mis annavad talle suure individuaalsuse.

Isiksuse igakülgse harmoonilise arenemise huvides on, et noorel oleks aktiivne huviala. Kontsert, kino, spordivõistlus, televiisor, raamat - kõik see on tegevus, kus üliõpilane ise jääb passiivseks. Arvestades kõrgema kooli situatsiooni, on olemas oht, et osa üliõpilasi muutub vabal ajal ainult tarbijaks. On loomulik, et taoline suund ei soodusta isiksuse arengut ega eneseväljendamist. Mitte üksnes füüsiline, vaid ka vaimne tegevus on nendel puhkudel sageli piiratud. Seetõttu tuleb pearõhk asetada eelkõige huvialadele, mille käigus inimene vaimselt või füüsiliselt aktiivselt tegutseb. Suurepäraseks eeskujuks on siin kasvõi rahvamatkad, mis mitte üksnes ei taasta füüsilist vormi, vaid viivad ka urbaniseerumise tulemusena loodusest eraldunud linlase tagasi loodusesse.

Üliõpilase füüsiline tegevus on eriti piiratud, mistõttu kõrgemas koolis on vajalik soodustada just selle kallakuga eriharrastusi. Kasvatuspoliitika peab arvestama seejuures kahte aspekti. Ühelt poolt on vajalik luua materaalne baas vaba aja sisustamiseks erinevate tegevustega. On vaja ehitada staadione, klubisid jne., luua vastavaid organisatsioone kooli piires. Väär on aga ettekujutus,

et materiaalne baas iseenesest kutsub esile noorte huvi vastava tegevuse vastu. Selleks, et üliõpilased hakkaksid tegelema kehakultuuri, matkamise, isetegevuse vm. aladega, on vaja kujundada vastavaid orientatsioone. Vähestele muutub huviala eluorientatsiooniks, kuid orientatsioon mingile kindlale tegevusele vabal ajal tekib enamikul üliõpilastel. Sihipärase suunamiseta, stiihiliselt võivad kujuneda ebasoovitavad orientatsioonid ning vastav tegevus vabal ajal.

4.1.5. Orientatsioon ühiskondlikule tegevusele. Orientatsioon ühiskondlikule tegevusele (2,6% vastajaist) on ühiskonnas äärmiselt vajalik. Tinglikult võiks teda samastada professionaalse tegevusega, kui ühiskondlikku tegevust vaadelda kutsetööna. Nõukogude, partei-, ametiühing- ja komsomolitöötaja juures see nii ongi. Orientatsiooni ühiskondlikule tegevusele tuleb eristada võimuahnusest ja karjerismist. Täiesti loomulik on karjerismi ja võimuahnuse eitamine avaliku arvamuse poolt meie ühiskonnas. Orientatsioon ühiskondlikust tegevusest tulenevale seisundile (võimule) on sotsialismile orgaaniliselt vastuvõetamatu ja leiab ühiskondliku arvamuse poolt taunimist. Väär on aga selle orientatsiooni taandamine ainuüksi soovile saada võimu või positsiooni. Orientatsioon ühiskondliku tegevuse sisule (ühiskonnas või mõnes väiksemas sotsiaalses rühmituses inimestevaheliste suhete reguleerimisele) on äärmiselt soovitatav. Väga hea on, kui ühiskonna juhtimise küsimusi lahendaksid inimesed, kellele ühiskondlik tegevus oleks eneseteostuse vormiks.

Väär on taandada karjerism ühiskonna juhtimise pinnale. Karjääri võib teha nii kirjanduses, teaduses kui ka mujal. Kui aga inimene püüab oma võimeid täielikumalt rakendada ja tegelda vastutavama, loomingulisema tööga, olgu see siis kunstialal või ühiskonna juhtimisel, siis ei ole tegemist karjerismiga. Seega orientatsioon ühiskondlikule tegevusele võib olla seotud erinevate väärtustega ja sellest olenevalt peab olema diferentseeritud ka suhtumine sellesse

orientatsiooni. Kahjuks avalik arvamus mõnikord sellist vahet ei tee.

Sellega võib seletada ka asjaolu, et osa noori ei ole huvitatud ühiskondlikust tegevusest. Tõsisemaks probleemiks on antud tegevuse enda sisu ühes või teises kõrgemas koolis. Loomulikult teeb sisseastujate niivõrd vähene orienteeritus ühiskondlikule tegevusele raskeks vastava-suunalise töö. Kuid sellest tuleneb ka vajadus just siin kasvatustööd tõhustada.

4.1.6. Orientatsioon müüdile. Omaette mõtisklustest võib kasvada välja orientatsioon müütilisele maailmale. Orientatsioon müüdile on üks ohtlikumaid, mis ühiskonna arenguga võib kaasneda ning mida kodanlik propaganda teadlikult kultiveerib. Kaasaja maailmas on väljapaistvate tagajärgede saavutamine seotud enesepiiramise ja tahtepingutusega. Olla priimabaleriin tähendab eelkõige ranget dieeti ja igapäevast kurnavat treeningut. Väljapaistvad sportlikud tagajärjed on võimalikud vaid eneseületamise tulemusena. Ka teaduse alistamiseks tuleb end piirata ja ennast ületada. Seega väljapaistvate tulemusteni jõudmine nõuab suurt pingutust. Midagi sarnast võib aga saavutada ka lihtsamalt, luues enesele müütilise maailma. Piisab televiisorist ja kinost, et saada materjali sellise maailma loomiseks, kus kõik ebareaalne muutub reaalseks ning kõik reaalne ebareaalseks. Resultaadiks võib olla, et noor suunab kogu oma aktiivsuse sellesse müütilisse "ilmaesse" maailma, kuna tegelik elu kujuneb millekski koormavaks, igavaks, paratamatuseks. Taolises illusoorse maailmas ei saa elada igavesti, kuid selge on ka lühiajalise müüdi kütkes viibimise kahjulikkus. Oma võimetuse "mõtteline" ületamine ei paranda inimese tegelikku elu. Seda mõistsid inimesed juba väga vanal ajal ning müütiliselt ja religiooselt maailmakäsitluselt jõudis inimkond tegelikkuse teaduslikule tunnetamisele. Pöördumine müüdi või religiooni poole isiklikus elus ei saa olla edukam. Väljapaistvate tulemuste saavutamise raskus loob aga aluse taolise orientat-

siooni levikuks. Sisseastujate hulgas on kalduvus sellisele ellusuhtumisele ligi 6,3% hulgas. Seejuures neidude seas on illusioonide kütkes viibimine sagedasem. Vaadeldav orientatsioon on üks enamlevinud ühiskondlikult vastuvõetamatuid orientatsioonide noorte seas.

Kõrgemas koolis aitab taolist illusioonide kütkes viibimist purustada situatsioon ise, mis nõuab igapäevast tegeusemist ja elutegelikkusest tulenevate probleemide lahendamist. See aga ei vähenda niisuguse orientatsiooni vastase võitlese tähtsust.

4.1.7. Orientatsioon eneserahuldusele (ohjeldamatu lõbutsemise, alkoholi, seksuaalelu jm. kaudu saadav rahuldus). 2,5% sisseastujate juures on alust arvata, et nad on taoliselt orienteeritud. On pikemata selge, et sellise suunitluse vastu tuleb võidelda. Paraku aga tunneme nimetatud orientatsiooni liiga halvasti, et sellel pikemalt peatuda.

4.2. Tabel 22 näitab suuri erinevusi sisseastujate hinnanguis.

Tabel 22

Hinnangud erinevatele tegevusaladele

Kui palju olete seni saanud pühenduda...	TPI	TRÜ	EPA	TPedI	ERKI	TRK
...spordile	24,7	21,8	28,4	25,6	7,3	6,8
...lemmikharrastusele	19,7	20,8	17,3	19,5	29,4	13,6
...erialale, mida telete õppima	6,4	10,8	6,1	14,1	17,6	52,3
...ühisele sõprade ringile	7,5	7,7	4,7	6,6	5,9	2,3
...omaette mõtisklustele elu üle	4,7	7,6	6,1	5,7	11,8	2,3
...ühiskondlikule tegevusele	2,6	2,4	2,8	3,9	1,5	0,0
...noortele omastele ühistele olemistele-ettevõtmistele	3,8	2,6	0,7	2,2	2,9	0,0
...oma sümpaatiale	2,1	2,9	0,7	0,4	1,5	2,2
Ei vastanud	28,4	23,4	33,1	21,7	22,1	20,5

Nii astus TPI-sse rohkem kui teistesse õppeasutustesse noori, kes olid seni orienteeritud ühisele sõprade ringile ja noortele jünimestele omastele ettevõtmistele, kuna elukutsele ja müüdile orienteeritud noored eelistasid enam teisi õppeasutusi. TRÜ-sse siirdusid üldiselt noored, kelle orientatsioonid on ligilähedased kõigi sisseastujate omadele. EPA-sse õppima asunute vastused on kõige individuaalsemad. Seda õppeasutust eelistavad spordile orienteeruvad noored, kuna elukutsele, teistele eriharrastustele, sõpradele sümpaatiale ja noortele omastele ettevõtmistele orienteerunud noored siirduvad suhteliselt enam teistesse kõrgematesse koolidesse. TPedI-sse astub enam elukutsele ja ühiskondlikule tegevusele orienteeritud noori, kuna sümpaatiale orienteeritud eelistavad enam teisi õppeasutusi.

ERKI-sse sisseastujad hindavad suhteliselt enam eriharrastusi, erialast tegevust ja omaette mõtisklemist, kuna spordile orienteeritud on nende seas vähem. Üle poolte TRK-sse õppima asujatest on orienteeritud elukutsele, loomulikult on seetõttu sisseastujate seas vähem ka teistele tegevustele orienteeritud noori. Seega on kasvatustöö seisukohalt antud kontingent kõige kergemini suunatav. Teistes kõrgemates koolides on aga pedagoogilised probleemid keerulisemad.

Kõrgema kooli kasvatustöö diferentseerimisel ja suunamisel on eluorientatsioonide ja seniste ning kavatsetavate tegevusalade struktuuri arvestamine hädavajalik. Selle alusel saab perspektiivsemalt suunata kõrgema kooli õppeprotsessi ja ühiskondlik-poliitilist situatsiooni tervikuna, stimuleerides ühiskondlikult vajalike orientatsioonide kujunemist. Edasised uurimused peavad andma täpsema aluse selleks tööks.

6. VÄÄRTUSTE OSA KUTSEVALIKU PROTSSESSIS

Viimasel ajal on unesti päevakorda tõusnud küsimus kutsevalikust inimese võimete (annete) alusel. Loosung "iga inimene õigel kohal" on küllalt vana. Klassikaliselt formuleeris sellise printsiibi juba Platon oma ideaalse linnariigi mudelis. Inimese sünnipärastest eeldustest lähtudes tuleks Platoni järgi kõik elanikud jagada kolme gruppi: filosoofid, talupojad ja käsitöölised. Tegelikuses taandus see printsiip aga sotsiaalse päritolu või rahvusliku kuuluvuse pinnale. Olid orjad ja vabad, kodanikud ja barbarid. Ajaloo välitel on toimunud inimese kui kõrgema väärtuse väljakujunemine ning sotsialismi ajal muutub inimese igakülgne harmooniline areng ühiskonnategevuse eesmärgiks. Väheneb välise sunni osa inimese käitumise suunamisel ja suureneb inimese enda soovide osatähtsus tegutsemisel. Seda silmas pidades ei ole võimalik püstitada loosungit, et inimesed tuleks jaotada erinevate kutsealade vahel lähtudes ainult võimetest. Inimesed ise ei lähtu elukutse valikul kunagi ainult oma võimetest.¹ Inimese käitumist reguleerib võrratult keerulisem mehhanism.

¹ Vaata elukutse valiku motiivide kohta: Социальные проблемы труда и производства, Москва-Варшава, 1969, lk. 18-165; E. G i n z b e r g a.o., Occupational choice, N.Y. and London, 1966.

Enamikus neid mehhanisme käsitletavates uurimustes lähtutakse üksikute isiksuse aspektidest ja kirjeldatakse inimest sellest küljest.² Niisugune lähene mine on vajalik isiksuse teatud külje uurimiseks (vää r oleks muidugi taandada kogu isiksuse struktuur ühele uuritavale küljele). Käesolevas artiklis me vaatleme inimest elukutse valiku subjektina. Seega abstraheerume teadlikult tervest reast isiksuse omadustest ja käsitleme ainult neid, mis juhivad tema käitumist elukutset valides.

Seejuures tuleb märkida, et sugugi mitte kõik isiksuse käitumise regulaatorid ei esine kutsevaliku kriteeriumidena. Nii on vaeeldamatu tahtejõu osa elukutse valimise protsessis. Tugeva tahtega inimene reaaliseerib oma valiku, kuna nõrga tahtejõuga inimene võib sellega mitte toime tulla. Järelikult tahtejõud mõjutab oluliselt elukutse valikut. Kuid valiku kriteeriumiks ta ei ole: ta ei sisalda ju endas eesmärki, mille nimel valik teostatakse.

Samuti võib esineda olukordi, kus inimene ise ei tunneta erinevaid valiku võimalusi. Teadlikku valikut tegelikult ei toimugi. Oletame, et noor tahab tegelda muusikaga ja on seda juba varasest lapsepõlvest teinud. Enesetäiendamine on ilmselt käitumise regulaatoriks, kuid mitte valiku kriteeriumiks, sest noor ei tunneta teisi valiku võimalusi ning teadlikku valikut tema ette ei kerki. Tavaliselt kutsevaliku situatsioonis aga

² Vt. ülevaadet mõningatest isiksuse teooriatest: И. С. К о н, Социология личности, М., 1967, lk. 6-100; Я. Ш е п а н с к и й, Элементарные понятия социологии, М., 1969, lk. 57-78; Д. А. Д е в а д а, Лекции по социологии, вып. II. Информационный бюллетень /Советской Социологической Ассоциации/, № 8 /21/, М., 1969, lk. 1-70.

eelistatakse teadlikult üht või teist valikuvarianti. Järelikult need inimese käitumise regulaatorid, mis tingivad ühe või teise valikuvariandi eelistamise, esinevad ka kutsevaliku kriteeriumidena. Vaid need psüühilise struktuuri elemendid, millesse on kätketud eesmärgid, mida inimene kavatses realiseerida antud valiku kaudu, on selle teostamise aluseks.

Noorele on kutsevalik väga tähtis ning ta püüab selle kaudu realiseerida seatud sihte. See välistab antud valiku juures vaid võimete arvestamise. Inimene ei hakka lihtsalt töötama, vaid tal on tööd tehes mingi kindel isiklik eesmärk, mis ongi valiku kriteeriumiks. Valiku kriteeriumidena võib esineda enamik inimese käitumise seesmisi regulaatoreid: vajadused, huvid, ideaalid, võimed, väärtusorientatsioonid jne. Need erinevad käitumise regulaatorid on nagu vormiks, mille kaudu võib avalduda üks või teine eesmärk. Seejuures ei ole vorm inertne sisu suhtes, vaid võib talle anda täiesti erineva tähenduse.

Nii võib materiaalne hüvitatus professionaalse tegevuse eest olla teatud elukutse valimise eesmärgiks. Esinedes kutsealade töö kaudu primaarsete vajaduste rahuldamise nõudena on ta vastandlik materiaalse hüvituse esinemisele väärtusena. Esimesel juhul on inimene sunnitud enda eksisteerimise kindlustamise paratamatusega nägema elukutses eelkõige materiaalist hüvitust. Teisel juhul on materiaalne hüvitus omaette eesmärgiks, millele inimene vabatahtlikult allutab kõik teised kutsealase tegevuse küljed. Seejuures ei ole valija ise kaugeltki alati teadlik neist tegelikest valikukriteeriumidest, mille alusel ta teostab valiku. Nii mõnigi tütarlaps hakkab tööle masinkirjutajana, asjaajajana, kontoriametnikuna jne. kindlas veendumuses, et antud kutseala annab talle enam võimalusi loominguks ja enese arendamiseks, võrreldes mõne põllumajanduse või tööstu-

sega seotud kutsealaga. Tegelikult on aga kodune miljõõ ja ümbritsev keskkond kujundanud "puhta", ilma füüsilise tegevuseta tõi omaette väärtuseks. Ise füüsilist tõi te- gemata ja temast eemal olles on kujunenud vastumeelsus vas- tava tegevuse suhtes ning sellest ka nende kutsealade eelis- tamine, mis ei ole füüsilise tegevusega seotud.

Tähendab, väga tähtis on jõuda arusaamisele neist te- gelikest põhjustest, mis tingivad ühe või teise kutseala eelistamise. Loob see ju võimaluse suunata teadlikult kon- kursi kujunemist (muutes antud ala stimuleerimist või püü- des esile tuua selle ala juures aspekte, mis on positiiv- selt hinnatavad noorte valikukriteeriumide alusel). See on aga võrdlemisi keeruline ülesanne, sest elukutsevalik rea- liseeritakse inimese mitmetahulise ja mitmekihilise sise- maailma erinevate lülide tervikliku toime tulemusena. Ot- sustuse õigsus oleneb aga teostaja tahtevabadusest.

Tahtevabadus tähendab kõige üldisemas mõttes inimese võimet iseseisvalt määrata oma käitumist, tegutseda oma äranägemise järgi, oma otsustuse alusel. Tavaliselt sega- takse tahtevabadus³ ära vaba tahtega. Vaba tahe tähendab sõltumatust välistest teguritest. Tahtevabadus aga sisal- dab peale sõltumatuse välistest teguritest ka seesmist va- badust, s.t. võimet juhtida teadlikult oma tahet (mitte võimalust). Seega inimene, kes vahetab pidevalt töökohti, omab vaba tahet, kuid tema tahtevabadus on ilmselt piira- tud. Lisaks sellele eeldab tahtevabadus võimet otsustada asjatundlikult. Mida vabam on inimese otsustus elukutse valimise suhtes, seda suurema paratamatusega on määratud selle otsustuse sisu. Asjatundmatust aga, mis näiliselt valib vabalt erinevate ja üksteisele vasturääkivate otsus- te vahel, tegelikult tõestab oma mittevabadust.

³ Vt. tahtevabadusest: Э.Фарман, Свобода личности и про- блемы морали. Автореферат кандидатской диссертации, М., 1962.

Olukorras, kus esmased vajadused on üha suuremas ulatuses rahuldatud, tõusevad noorte kutsevaliku kriteeriumidena esile väärtused. Nende regulaatorite kaudu ongi võimalik noore vaba eneseavaldusega saavutada võimetele vastava elukutse valimine. Elukõige nende valikukriteeriumide tundmine annab võimaluse reguleerida kutsevaliku protsessi ka kõrgemasse kooli astumisel. Arvestades kriteeriume, mille alusel noored valivad elukutset on võimalik teha ühe või teise eriala meeldivust. Teiselt poolt on taolise teadmise alusel võimalik teadlikult muuta neid kriteeriume ning kujundada nad ühiskonnale enam vastuvõtavaiks.

Et väärtused on põhilised kutsevaliku kriteeriumid sotsialistlikus ühiskonnas⁴, analüüsimegi allpool neid valiku kriteeriume.

Igapäevases kõnekeeles kasutatakse sõna "väärtus" kahes tähenduses: a) materiaalse hüve (asi, kaup jne.) tähenduses (sel juhul tähistatakse temaga hinnatavat eset); b) väljendama ühe või teise nähtuse tähtsust, tähendust inimestele (sellel asjal on väärtust). Teaduses aga piiritletakse antud mõistet rangemalt ja seejuures erinevate teaduste keeles omandab ta erineva tähenduse.⁵ Meile on tähtis vaadelda väärtusi elukutse valiku probleemi seisukohalt just valiku kriteeriumina, seega sotsioloogilisest aspektist.⁶ Väärtusena vaatleksime kultuuritähenduslikku etalonit soovitatavast ja kasulikust, mis on isiksuse sotsiaalse grupi, klassi jne. teadvuse (psüühika) struktuuri kuuluv käitumise regulaator.

⁴ Vt. A.Г.Здравомыслов, В.А.Ядов, Отношение к труду и ценностные ориентации личности. Социология в СССР, М., Г.П., 1985, lk. 189-208.

⁵ Vt. lähemalt väärtuse olemusest: Проблема ценности в философии, М., 1966; О.Г.Дробинский, Мир обиходных предметов, М., 1967; E.Loone, Marxism ja aksioloogia. Ajalooline materialism, Tln., 1970, lk.131-149.

⁶ Hea ülevaade USA-s levinud väärtuskontseptsioonidest tuuakse kogumikus: New Knowledge in Human Values, ed. by A.H.Maslow, N.Y., 1959. Põhiliselt on tegemist kolme koolkonnaga: "naturalistid", "humanistid" ja "ontologisaatorid". Vt. samuti: Value and the Man, ed. by Z.L.Hammer, N.Y., etc., 1966.

Sotsialiseerumise protsessi käigus omandab inimene teatud kultuuris tähendust omavad standardid, mille abil mingi kultuur või sotsiaalne ühtsus (klass, sotsiaalne grupp jt.) kindlustab oma liikmete soovitava käitumise. Niisugused standardid on kujunenud välja eelneva ajaloolise arengu jooksul. Nii oli pikka aega Ameerika kapitalistliku ühiskonna niisuguseks keskseks standardiks "self-made-man". See oli teatud kompleksne väärtus, millele kodanlik ühiskond orienteeris oma liikmeid. Siit ka vastav töösseisuhtumine, mille kujukaks näiteks oli Thomas Alva Edison. Kogu tema leiutaja- ja teadlasetegevus oli vaid kapitali kogumise kõrvalprodukt.

Erinevad kultuurid ja ühiskondlikud süsteemid orienteerivad oma liikmeid erinevatele väärtustele. Seejuures otsustav on sotsiaalse tegelikkuse mõju, mitte aga propaganda toime.⁷ Seetõttu ei ole ka väärtused alati nende kandja poolt tunnetatud. Inimene võib endale mitte aru anda tegelikust väärtusest, mille alusel ta eelistab üht elukutset teisele. Talle tundub, et valiku aluseks on hoopis muud kriteeriumid. Selline olukord oli ülaltoodud näites, kus noor eelistab kontoriametniku elukutset tegelikult "puhtuse" pärast, valijale endale aga tundub, et antud elukutse annab paremad võimalused oma isiksuse arendamiseks.

Noore tegelike väärtuste kindlaksmääramise raskus suureneb üha enam, kuna kaasajal omandatakse eelnev kultuuri-pärand järjest vähem aktiivse praktilise tegevuse kaudu. Suureneb jäljendamise ja õppimise osatähtsus sotsialiseerumise protsessis, kuid vahetu subjektiivse praktilise tegevuse kaudu saadud mõjustus kujundab isiksust sügavamalt.

⁷ Hästi tuli see välja näiteks erinevate maade üliõpilaste (afrikaanid, neegrid, inglased, indialased LAV-ist, uus-meremaalased, egiptlased, mehhiklased, prantslased, itaallased, sakslased, jaapanlased, ameeriklased, juudid) väärtuste uurimisel. Vähearenenud maade üliõpilased olid selgelt orienteeritud sotsiaal-poliitilistele väärtustele, kuna arenenud maade üliõpilased hindasid enam isikliku eluga seotud väärtusi. Vt. I.M.Gillespie, G.W.Allport, Youth's Outlook in the Future, Garden City, N.Y., 1955.

Väärtused, mis on omandatud väljaspool tegevust, võivad hilisema praktilise tegevuse käigus tugevasti muutuda, kuna nad enamikus ei internaliseeru isiksuse struktuuris. Väärtuste omandamisel võib rääkida erinevatest t a s e m e t e s t .

Esiteks. Võidakse omandada teatud märgisüsteem (sõna) selle mõtet tunnetamata. Nii on see paljude verbaalsel teel omandatavate väärtustega. Võtame kasvõi mõned keskkoolide lõpuklassid, kus terves koosseisus läksid lüpsjateks, põlvkondlasteks jne. Need õpilased olid ilmselt omandanud rahvamajandusele kasulikkuse mõiste kui märgisüsteemi (sõnalisel vormis), aga selle väärtuse mõttest ei olnud aru saanud. Ei ole ju võimalik, et klassi kõik õpilased olid suurimate eeldustega ainult selleks kindlaks tegevuseks. Seda hilisem elu näitaski. Valiti uus kutseala, kas siis sama väärtuse alusel (valiti ala, kus saadi oma võimeid enam rakendada) või uutest väärtustest lähtudes.

Teiseks. Väärtus omandatakse tema sisu lahti mõtestades. Seda omandamise taset samastatakse tihti täieliku internaliseerimisega. See ei tähenda alati, et antud sisu kehastub ka isiksuse psüühilises struktuuris. Tegelikult on noorel vaja veel aktiivset tegutsemist ja tahtepingutust, et need eesmärgid kujuneksid tema väärtussüsteemi osaks, s.t. psüühilise struktuuri lahutamatuks osaks.

Kui väärtused omandatakse isiksuse psüühilise struktuuri elemendina, kujunevad nad tõesti käitumise regulatooriteks.⁸ See on nende omandamise kolmandaks tasemeks.

Seega ilma praktilise tegevuseta on äärmiselt raske noorel endal selgusele jõuda, millised tema tegelikud väärtused on.

⁸ Piirdume siin kolme taseme eristamisega, kuigi detailsema analüüsiga võib välja tuua veel terve rea tasemeid.

Väärtuste omandamist iseloomustatakse mitte üknes sügavuse seisukohalt, vaid ka selle protsessi kvalitatiivse omapära aspektist.

a) Omandamise protsessis väärtused internaliseeritakse (omandatakse teatud sügavusel). Osa väärtusi on omandatud sügavamalt kui teised. Nii võib olla noorele tähtis, et elukutse võimaldaks talle oma isiksuse arendamist ja ka materiaalsel kindlustatust. Valiku situatsioonis, kus noorel tuleb valida, kummast väärtusest lähtudes toimida (üks elukutse pakub paremat materiaalsel kindlustatust, kuna teise puhul on enam võimalik ennast arendada), on määravaks nende internaliseerituse tase.

b) Omandamise protsessis väärtused integreeruvad (moodustavad ühtse terviku). See ei tähenda, et kaovad loogilised vastuolud erinevate väärtuste vahel, vaid seda, et väärtused mõjutavad üksteist. Seejuures on tendents vastuolude kõrvaldamisele. On selge, et noorel võib olla raske ühendada kahte järgitavat eesmärki: isiklikku kasu ja ühiskonnale kasu toomist. Niisugustel puhkudel mõlemad väärtused lähenevad, kusjuures üks jääb domineerima.

c) Omandamise protsessis väärtused individualiseeruvad. Kahel noorel võib olla väärtuseks loominguline tegevus. Ühele tähendab looming aga millegi uue loomist terve ühiskonna tarbeks, teisele aga ainult enda jaoks. Tihti ei suuda noored seetõttu üksteise käitumist mõista, kuna eeldavad, et kõik hindavad nähtusi ja asju ühesuguselt. Ei taibata, et väärtused on isikupärased.

See isikupära võib kaduda, kui noor korrigeerib oma väärtusi olenevalt grupi väärtustest. Küllalt sageli nii ongi. Tütarlapsena kahekesi olles on mõni noormees äärmiselt korrektne ja tagasihoidlik, sõpradega ühes tavaliselt viibides võib aga käituda tütarlaste suhtes väga üleolevalt ja agressiivselt. Siin mõjutavad teda juba sõprade arusaamad ja väärtused.

Milliseid funktsioone täidavad väärtused kui käitu-

mise regulaatorid inimese elus? Siin võib eristada kahte peamist suunda. Esiteks integreerivad väärtused isiksuse sotsiaalsesse keskkonda. Kultuuristandardite omandamise kaudu osutub võimalikuks inimese sotsiaalselt vastuvõetav käitumine. Sotsialiseerumise käigus omandab noor käitumisetalone, mis võimaldavad edukalt järgida ühiskonnas kehtivaid norme. Ühiskonnale omaste standardite mitteomandamine või sotsialistlikule ühiskonnale võõraste väärtuste omandamine viib inimese vastuollu ühiskonnaga. On selge, et inimene, kelle ülimaks väärtuseks on vaid rikastumine, läheb võrdlemisi ruttu konflikti meie ühiskonnaelu normidega. Ta ei saa oma eesmärgi realiseerida, kuna sotsialistlikus ühiskonnas on ühe inimese ekspluateerimine teise poolt kaotatud ja raha ei saa kujuneda kapitaliks. Tähendab, sellise väärtuse alusel käitumine on võimalik vaid piiratud ulatuses.

Teiseks on väärtustel selekteeriv, suunav funktsioon. Just seda väärtuste funktsiooni ongi edasises käsitluses silmas peetud. Väärtused tingivad teatud valikuvariandi eelistamise. Elukutsevaliku puhul on nad põhiliseks kriteeriumiks, sisaldades endas teatud eesmärgi, mida soovitakse saavutada antud valiku kaudu. Nii võidakse taotleda kutsealase tegevuse kaudu ühiskonna, sõprade või laiemal isikute ringi tunnustust. Siit ka neid nõudeid rahuldava elukutse eelistamine. On siiski väärtusi, mis sisaldavad endas vaid vahendit. Nii võib oma võimete kasutamine kutsealases tegevuses eesmärgi asemel olla hoopis vahendiks, mille kaudu realiseeritakse mõni teine väärtus. Selline väärtus on harilikult seoses mõne teisega, mis sisaldab endas eesmärgi.

Väärtuste alusel hinnatakse harilikult objektide, mis siis suuremal või vähemal määral on soovitatavad või kasulikud. Nii võib elukutse omada erinevat tähendust. Ta võib sisaldada endas mõne inimese jaoks loomingulist tegevust, võimalust enesetäiendamiseks jne. Võrreldes erinevaid

elukutseid mingi väärtuse alusel, anname neile h i n n a n g u . Selle hinnangu põhjal on soovitatav elukutse h ü - v e k s .⁹

Suur osa üksikisiku väärtusi on seotud erinevate eluperioodidega (pikema- või lühemaajalised) ja reguleerivad elutegevust erineva ulatusega. On selge, et tants või füüsilise täiuslikkus on väärtuseks suurele osale noortest . Need on aga lühiajalised väärtused, mida realiseeritakse vaid teatud ulatuses. Seega on nad kutsealase tegevuse või perekonnaga seotud väärtuste kõrval äärmiselt lühiajaliselt toimuvad. Mingid väärtused võivad olla kriteeriumideks vestluskaaslase, matkakaaslase või tantsupartneri valimisel, s.t. reguleerivad käitumist väga kitsas eluvaldkonnas. Vastandiks neile on väärtused, mis mõjutavad käitumist väga laialt, nagu näiteks eneseväärikus ja südametunnistus. Väärtused, millede alusel tavaliselt elukutset valitakse, kuuluvad pikaajaliselt toimivate ja suurt osa elutegevusest reguleerivate väärtuste hulka.¹⁰

V ä ä r t u s o r i e n t a t s i o o n¹¹ kujutab endast suhteliselt püsivat üldistatud ja sisemiselt organiseeritud ühtset väärtuste süsteemi, millele on omane struktuursus ja hierarhia. See aga ei tähenda, et väärtused tervikuna moodustavad väärtusorientatsiooni. Viimasega on tegemist siis, kui teatud grupp väärtusi on organiseerunud inimese psüühikas ühtseks üldistatud süsteemiks, mis terviklikult reguleerib inimese käitumist. Väga hästi võib niisugust orientatsiooni jälgida teatud osa spordihaigete juures. Kogu korvpalli- või jalgpallimatši jälgimine taandub

⁹ К.Маркс, Замечания на книгу А.Багнера "Учебник политической экономии". К.Маркс и Ф.Энгельс, Соч., т.19, М., 1961, лк.377.

¹⁰ Väärtused ei eksisteeri inimese psüühikas eraldi, vaid grupeeruvad väärtusorientatsioonideks.

¹¹ Kõnekeeles kasutatakse väärtusorientatsiooni tähistamiseks ka mõistet hoiak. Teaduslikus kirjanduses tähistatakse hoiakuga aga individuaal-psühholoogia valdkonda kuuluvat nähtust.

niisuguste inimeste jaoks oma väärtusorientatsioonile vastavate sündmuste (vastane viskas mööda, vastasmängija tegi vea jne.) puhul positiivsete emotsioonide ja vastandlike nähtuste puhul negatiivsete emotsioonide väljendamiseks. Väärtusorientatsioon mõjutab kõigi antud valdkonda reguleerivate väärtuste, normide ja teadmiste toimet. Nii võivad sellisel spordihaiigel olla omandatud kõik viisakusreeglid, samuti teadmised mängu reeglitest ja elementidest. Vastava orientatsiooni toimetel aga kaotavad oma mõjujõu nii üks kui ka teine.

Väärtusorientatsioonile¹² on omased peaaegu kõik väärtusele iseloomulikud tunnused. Ta on aga üksikust väärtusest tunduvalt tugevam käitumise regulaator. Kujukaks näiteks võib olla siin Eduard Sõrmus, kes oma professionaalse tegevuse allutas revolutsioonilisele võitlusele. On ilmne, et loomingu oli väga suureks väärtuseks Sõrmusele, kuid orientatsioon revolutsioonilisele tegevusele mõjutas käitumist suuremal määral kui eneseväljendamine viiulimängu kaudu. Oma loomingu allutas ta revolutsioonilisele tegevusele, mitte aga vastupidi.

Nii väärtused kui ka väärtusorientatsioonid omavad suurt tähtsust elukutse valimisel ja edasise kutsetegevuse hindamisel. Kõrgemas koolis annab üliõpilaste väärtuste tundmine õppejõudude käsutusse informatsiooni pedagoogilise töö tõhusustamiseks. Vaatleksimegi lähemalt põhilisi väärtusi, mis võivad olla kutsevaliku kriteeriumideks. Nimetame neid edaspidi elukutseväärtusteks. Tabelis nr.1 on ära toodud 1966.a. keskkoolilõpetajate ja 1969.a. ENSV kõrgematesse koolidesse

¹² Vt. väärtusorientatsioonist: Личность и ее ценностные ориентации, Информационный бюллетень № 4, № 25 /Советской Социологической Ассоциации/, М., 1969.

sisseastujate hinnangud.¹³ Vastajatele anti hindamiseks kaksteist erinevat arvamust elukutse kohta, milledest üheksa olid mõlemal vastajate grupil samad. Kõrvutades saadud andmeid, tuleb arvestada, et sisseastujatest üle ühe neljandiku moodustavad varasemate aastate lõpetajad. Nende vastused peaksid olema lähedasemad üliõpilaste vastustele. Ei ole nemad ju enam abiturientide eakaaslast. Elu tegelikkus on juba märgatavalt korrigeerinud esialgset pisut naiivset kompromissitut lähenemist.

Vastajatel tuli anda hinnang, kas esitatud nõue on neile väga tähtis, tähtis või ei ole seda.¹⁴ Edasi tuli aga määratleda esitatute hulgast enda jaoks kõige tähtsam. Selle nn. valikuskaala alusel püüti määrata väärtusorientatsiooni. Andmete tõlgendamisel tuleb arvestada, et olla kasulik teistele inimestele osutus ligi viiendikule sisseastujatest kõige tähtsamaks elukutseväärtuseks. On eeldust arvata, et ka keskkoolilõpetajate hulgast küllalt paljud oleksid arvatavasti eelistanud valikuskaala alusel seda väärtust. Seega on valikuskaalad kõrvutatavad vaid osaliselt. Järgnevalt analüüsimegi saadud tulemusi, lähtudes juba elukutseväärtuste suurematest gruppidest (ankeeteeritavatele esitati konkreetsed väärtushinnangud, mida

¹³ Võrdlevaid andmeid abiturientide kohta on esitatud juba tsiteeritud V.Šubkini, V.Vodzinskaja, N.Aitovi, L.Margolini jt. töös. Põhjalikult on uuritud väärtusi töölise juures ning nende uurimuste tulemused on esitatud eelkõige Leningradi Riikliku Ülikooli Komplekssete Sotsiaalsete Uurimuste Instituudi poolt välja antavates kogumikes Человек и общество, I - VII. Üksikuurimuste põhjal on aga publitseeritud järgmised monograafiad: Личность и труд, М., 1965; Человек и его работа, М., 1967. Tööde kogumikest on tähtsamad: Труд и развитие личности, Л., 1965; Молодежь и труд, М., 1970; Социальные проблемы труда и производства, Москва-Варшава, 1969.

¹⁴ Siinkohal ei käsitle me probleemi sellest, kui võrd adekvaatselt peegeldavad saadud vastused vastajate tegelikke väärtusi. 1966. ja 1969. aasta uurimistulemuste kõrvutamine näitab, et saadud andmed on stabiilsed ning omavahel korreleeruvad.

Tabel 1

Vastajate poolt antud väärtushinnangud

Eriala peab võimaldama		Kõige tähtsam	Väga tähtis	Keskmise tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
1. Luua ja olla originaalne	A ¹	16,9	53,5	33,3	7,7	5,5
	B	11,8	45,4	37,4	9,3	7,9
2. Kasutada oma võimeid	A	17,1	75	17,5	2,9	4,5
	B	18,1	77,6	17,2	1,2	4,0
3. Ennast täiendada ja silmarin- gi laiendada	A	39	88	9	0,3	2,5
	B	23,9	78,9	17,2	1	2,8
4. Olla kasulik rahvamajandu- sele	A	10,6	48,9	37,7	8,4	4,9
	B	5,5	41,4	39,1	11,2	8,3
5. Olla kasulik teistele in- mestele	A					
	B	18,7	62,7	29,4	3,3	4,6
6. Hästi teenida	A	4,5	28,8	58,6	9,3	3,3
	B	1,4	15,4	61,3	18,3	5,0
7. Olla sõprade ja tuttavate seas hinnatud	A	4,5	41,5	43,5	10,4	4,6
	B	0,9	24,4	44,1	25,5	5,9
8. Saavutada positsiooni ja pres- tiigi ühiskonnas	A	1,1	8,0	37,4	47,4	7,0
	B	0,9	9,1	41,5	42,1	7,3
9. Juhtida inimesi	A	0,4	9,6	27,9	55,9	6,5
	B	0,1	8	29,6	55	7,4
10. Kindlustada rahulik ja stabiil- ne tulevik	A	4,5	20,9	44,5	27,8	6,8
	B	1,7	12,6	40,5	40,3	5,7
11. Tegelda pigem asjadega kui inimestega	A	0,1	4,4	21,3	66,3	8,0
12. Teha puhast ja kindlate ajapiiridega tööd	A	0,8	13,8	38,9	41,7	5,5
	B	18,7	62,7	29,4	3,3	4,6

¹ A - 1966.a. vabariigi keskkoolilõpetajad

B - 1969.a. kõrgematesse koolidesse sisseastujad

võib ühendada suurematesse gruppidesse).

1. Vastajate poolt kõige kõrgema hinnangu osaliseks saanud kolm esimest vastusevarianti kuuluvad nn. eneseväljenduslike väärtuste hulka. Elukutse kujutab endast inimesele põhilist praktilise tegevuse vormi, mille kaudu ta on seotud ühiskonnaga. Inimest formeerivad oluliselt kutsesfääris kujunevad suhted. Ühtlasi avaldab ta end kui ühiskondlikku olendit kõige sügavamalt kutsealases tegevuses. Seega kutsetegevuse sisu erinevad aspektid võivad kujuneda inimesele hüvedeks. Nende baasil kujuneb vastav väärtus.

Ennast täiendada ja silmaringi laiendada. Väärtuseks kujuneb kutsealase tegevuse poolt võimaldatav eneserakendamine ja -täiendamine. Nimetame edaspidi seda vastusevarianti enesetäiendamise väärtuseks. Võimalus enese arendamiseks on edasipüüdvale noorele oluline, kuna ilma selleta ei saa olla eneseväljendamisest. Inimene võib arendada isiksuse erinevaid külgi - vaimne, esteetiline jne. enesetäiendamine. Eriti oluline on see väärtus õppimise ajal. Täiesti ootuspärane on seetõttu vastajate kõrge hinnang antud väärtusele. Sisseastujad on seejuures märgatavalt tagasihoidlikumalt hinnanud antud vastusevarianti võrreldes keskkoolilõpetajatega. Eriti suur on vastuste erinevus valikuskaala alusel. Orientatsioon enesetäiendamisele on tunduvalt suurem keskkoolilõpetajate seas.

Omaette probleemiks ongi ligi neljakümne protsendi lõpetajate poolt enesetäiendamise asetamine kutsevaliku põhikriteeriumiks. Keskkoolis on täiesti normaalne enese täiendamine ilma konkreetse eesmärgita. Üldhariduse omandamise järel ei ole aga abstraktne õppimine enam loomulik. Enesetäiendamine kutsevaliku põhikriteeriumina - eesmärgina omaette - võib väljenduda printsiibis: ükskõik milline kõrgem kool, peasi et omandada kõrgem haridus.¹⁵

¹⁵ Selline tendents ilmneb ka kodanlikes kõrgemates koolides, kuigi sunnimehhanism peaks seal kindlustama sihipärasema erihariduse valiku. Vt. R.S. Peters, Ethics and Education, London, 1967, lk.23-45.

Õppida ilma konkreetse praktilise sihita ei ole objektiivselt enam võimalik, kuna eriharidusega kaasneb ka teatud kutseala valimine. Hiljem tuleb asuda tööle vastaval kutsealal ning see võib määrata enesearendamise kaugeltki mitte soovitud suunas. Ühtlasi ei ole praegu kutsetöö põhifunktsiooniks kaugeltki enesetäiendamise võimaldamine, vaid rahvamajanduse rahuldamine. Reaalne olukord kutsetöös võib mitte võimaldada enesetäiendamist ja esile kutsuda pettumise elukutses, samuti ka enesetäiendamise kui väärtuse devalveerumise. See omakorda võib esile kutsuda üldise "väärtuste murdumise" ja isiksuse eesmärkide purunemise. Kutsetöoga ei seo noort enam mingid eneseväljenduslikud väärtused. Niisugust tragöödiat võib jälgida mõne noore juures pärast ebaõnnestunud kõrgemasse kooli pääsemise katset, kui tuleb asuda tööle. Ühekülgne arusaamine kutsevaliku eesmärkidest võib viia selleni, et ei osata õigesti hinnata reaalset elutegelikkust. Enesetäiendamine elukutse valimise põhikriteeriumina võimaldab aga realiseerimatute illusioonide tekkimist. Antud väärtus peaks omandama tagasihoidlikuma kooha noore väärtussüsteemis elukutse valiku protsessi alguseks. Abstraktse enesetäiendamise eesmärgi murdmine on tõsine pedagoogiline probleem töös esimeste kursustega.

Kasutada oma võimeid. E n e s e t e o s t u s on olnud üks suuremaid rõõme, mida töö on inimesele andnud. Tunnetada oma jõudu ja tunda rahuldust selle rakendamisest on sooviks eelkõige vaba töö puhul. Seega sotsialistlikus ühiskonnas võib see väärtus kujuneda omaette eesmärgiks, mille nimel sooritatakse kutsetööd. Võib arvata, et enamikule töömeestest on see küllalt oluliseks momentiks töö juures. Kolm neljandikku vastajatest peab seda nõuet "väga tähtsaks" elukutse valikul. 17-18 % anketeeritutest peab aga eneseteostust peamiseks kriteeriumiks kutse valimisel. Erinevusi keskkoolilõpetajate ja sisseastujate hinnangus praktiliselt ei ole.

Antud väärtus võib olla seotud ükskõik millise kutse-

alaga ja võimaldab individualiseerida valikut. Naudingut enese võimete kasutamisest võib tunda põllumees, pedagoog, maalikunstnik jne. Eneseteostuse püüd ei loo mingeid illusoorseid nõudeid kutsetööle ega piira ka püüdlusi professionaalses tegevuses. Tavaliselt ei ole eneseteostus aga kutsevaliku põhikriteeriumiks, vaid isiksuse väärtussüsteemi üheks lüliks. Seetõttu konfliktisituatsioonis, eriti kui ei ole eelnevat praktikat valitaval kutsealal (nagu aga mäletame, ei pidanud keskkoolilõpetajad seda eriti tähtsaks elukutse valimisel), võib antud kriteerium ka mitte mõjutada elukutse valikut. Ilma oma võimete rakendamisest mõnu tundmata on raske vastavat tööd teha. Eneseteostus peaks olema üheks valiku regulaatoriks, kuigi ei saa olla selle peamiseks kriteeriumiks.

Luu ja olla originaalne. E n e s e v ä l j e n d a m i n e on indiviidi üks kutsealase tegevuse põhieesmärke. Küllalt paljud inimesed taotleavad seda kutsetöö kaudu. Loominguks nimetame tavaliselt tegevust, mille käigus luuakse midagi uut, omanäolist, vahel ka kordumatut. Keskkoolilõpetajatest püüdleb selle poole üle poole ja ligi 17 %-le neist on see põhiliseks elukutsevaliku kriteeriumiks. Sisseastujad, kes on pidanud antud vastusevariandi väga tähtsaks, on viiendiku võrra vähem. Loomingule orienteerub aga neist 5 % vähem.

Loominguline suhtumine töösse on kahtlemata üks sotsialismi eesmärke ja looming väärtusena on eelduseks taotlusele suhtumisele.¹⁶ Võimalused loominguks on aga tervel real kutsealadel piiratud ja väär on ettekujutus, nagu lähemal ajal automatiseerimise, mehhaniseerimise jt. protsessidega seoses märgatavalt väheneks algoritmeeritud töö

¹⁶ Vt. lähemalt loomingu olemusest: В.Н.Пушкин, Эвристика - наука о творческом мышлении, М., 1967.

hulk.¹⁷ Selline seisukoht põhineb levinud arusaamadel, mis ühelt poolt ontologiseerivad tšõ loomingulisuse (üks või teine tšõ iseenesest on loominguline, sõltumata inimese olennilike jõudude arengust), teiselt poolt tõlgendavad loomingut subjektiivselt (teadlik suhtumine muudab ka kõige üksluisema tegevuse loominguks). Tegelikult on loominguline säärase tegevus, mis ei ole algoritmeeritud (ei ole kujunenud teatud tegevuse stereotüüpe, mille alusel sooritatakse vastavat kutsetööd). Täheleb, et loomingulisuse kriteerium on muutuv ja inimese kui terviku jaoks muutuvad pidevalt teatud inimtegevuse vormid algoritmeeritud tegevuseks, mis ei vaja mingi uue, seni teostamatu loomist. Kujutaks näiteks selles suhtes on arvutusmasinate kasutusele võtmine. Nende masinatega seotud tegevus oli esialgu inimestele tervikuna loominguks. Terve rida töid arvutusmasinatele kaotas vähem kui kümne aastaga oma loomingulisuse ja praegu ei paku suurem osa tegevusest elektronarvuti juures loomingu võimalust. Naivne on seostada loomingut ka vaimse tegevusega. Praegu tunneme küllalt palju vaimse tegevuse liike konstruktoribüroodes, kantseletes ja uurimisasutustes, mis ei sisalda mingit loomingut.

Seega on loomingu võimalused terve inimese jaoks küllalt rangelt piiritletud. Ainult piiratud arv inimesi, kes on saavutanud individuaalses loomingus nii kõrge astme, et nende tegevus muutub loominguks ka terve ühiskonna jaoks, saavad tegelda taolise kutsetööga. Selles suhtes pakuvad peaaegu ühesuguseid võimalusi nii uhiuued alad, nagu kosmosmeditsiin, küberneetika jt. kui ka kirurgia, riigiteadus või majandusteadus. Kahjuks aga seovad keskkonolilõpetajad loomingu realiseerimise valdkonnas just uute aladega (näit. matemaatika - 4/5 matemaatikuks saada tahtjalt pidas loomingut "väga tähtsaks") või nn. traditsioonilis-

¹⁷ Vt. lähemalt A. Mareško, Учение творческого труда, М., 1970.

te loomingulise intelligentsi aladega (kirjanik, kunstnik jne.). Kolm neljandikku neid kutsealasid omandada kavatsenud abiturientidest oli märkinud loomingu põhiliseks elukutse valiku kriteeriumiks). Samal ajal arvatakse, et agromoomia, majandusteadus jt. tuntud inimtegevuse valdkonnad selleks võimalusi ei paku. Loomulikult on uuel alal kergem edu saavutada, kuna enamik inimtegevuse vahendeid ei ole veel leidnud rakendamist antud ainevaldkonnas. Samuti on teadmised antud alal võrdlemisi kasinad ja iga samm toob kaasa uut. Näiteks Kuu peal võib kosmonaut ilma mingisuguste vahendite kasutamiseta teha avastusi. Traditsioonilistel aladel (majandusteaduses, geograafias jne.) seda nii lihtsalt teha ei saa. Enne on vaja omandada kõik see, mis on juba teada selles valdkonnas.

Noor kitsendab märgatavalt loomingu realiseerimise valdkonda, arvates, et see on võimalik vaid uutel moodsatel aladel. Teisest küljest kujuneb loomingu realiseerimise valdkond väga kitsaks ja raskesti saavutatavaks, kui loominguna vaadeldakse vaid tegevust, mis annab uut inimkonnale. Individuaalse loomingu etapp, s.t. uue loomine enda jaoks, mis tihti seisneb inimkonnale ammu tuntud tegevusviisides, jääb loomingust välja. Faktiliselt ei ole niisugusel juhul eesmärgiks looming kui tegevus, vaid loomingu kaasnev ühiskondlik tunnustus. Selleni jõudmine on võimalik vaid pärast pikka individuaalse loomingu etappi, mille käigus omandatakse inimkonna jaoks ammu tuttav. Ainult niiviisi on võimalik jõuda loominguni inimkonna jaoks. Indiviidi jaoks sisaldab uut aga iga töö ja elukutse. Ühtlasi on peaaegu iga elukutse kaudu võimalik jõuda oma tegevuses niisuguse täiuseni, et suudetakse inimkonnale uut anda.

Looming kui väärtus on kahtlemata positiivne käitumise regulaator, kuid tema lahtimõtestamisest oleneb, nagu nägime, edasine elukutse valik juba väga suuresti. Individuaalse loomingu eitamine võib viia eneseväljenduse väär-

tuse purunemisele ka siis, kui valitud on väga loominguline elukutse. Kui ilmneb, et taevakahade vaatlemise asemel tuleb hakata õppima võõrkeeli, matemaatikat, füüsikat ja palju muud, võib mõnest "veendunud" astronoomist saada hoopis kesine õpetaja, samal ajal aga õpetajakutse omandanud teadlane. Seega loomingu- ja fetiši kujunemine, mille realiseerimiseni võimed ei küüni, on väga hädaohtlik ja võib noorte juures viia psüühiliste traumadeni.

Tervikuna on eneseväljenduslikud väärtused (esimesed kolm väärtust) abiturientidele elukutse valimisel teiste elukutseväärtuste ees esmasteks kriteeriumideks. Ligi kolm neljandikku vastajatest peab neid elukutseväärtuste seas kõige tähtsamateks tulevase kutseala valiku kriteeriumideks. See näitab, et noored orienteeruvad valikul elukutse sisule ja oma isiksuse väljendamisele kutsetöös.

2. Kutsevalikut võivad mõjutada ka üldisemad väärtused, mis ei kajasta üksnes elukutse funktsioone ühiskonnas, vaid ka laiemalt sotsiaalseid suhteid, eriti nende väärtuste suhtes, mis tekivad kutsetöö ühiskondlikul stimuleerimisel ning mille tähtsust valiku kriteeriumidena esile tuuakse. Hinnatumaks väärtuseks on rahvamaajanduslik kasu toomine. See väärtus reguleerib inimese käitumist laiemalt kui inimese kutsealane tegevus, olles tihedalt seotud näiteks patriotismiga. Kuna see väärtus ei ole otseselt seotud elukutse valimisega, siis on ta tunduvalt vähem levinud ka kutsevaliku reguleeritorina keskkoolilõpetajate hulgas. Veelgi tagasihoidlikum on sisseastujate hinnang. Vastajate poolt antud suhteliselt tagasihoidliku väärtushinnangu põhjuseks, nagu näitab uurimus, ei ole ainult asjaolu, et rahvamajandusele kasu toomine ei ole otseselt seotud elukutse valimisega. Osa vastajaid seostab antud vastusevariandi kutsealadega, mille osas rahvamajanduses on suur puudus töökätest, või kutsealadega, mille osatähtsust rahvamajanduses pidevalt toonitatakse. Seetõttu need lõpetajad, kes kavatsevad valida kutsealasid, milliseid ei tõsteta antud kriteeriumi alu-

sel propagandas esile, hindavad ka väga tagasihoidlikult rahvamajandusele kasu toomist kui kutsevaliku kriteeriumi. Lõpetajate hulgas, kes kavatsevad saada teadlaseks humanitaaralal või omandada nn. loomingulise intelligentsi elukutset, oli võrdselt positiivselt ja negatiivselt hinnanguid. Kui reaalteaduste ja teiste kutsealade osas on pidevalt rõhutatud nende tähtsust rahvamajandusele ja ühiskonnale, siis humanitaaralade suhtes ei ole see kaugeltki nii. Siit on tekkinud arusaam, et viimased ei ole nagu selles suhtes hinnatavadki. See väärtelgendus, mille aluseks on mõningane ühekülgsus propagandas, ongi esile kutsunud rahvamajandusele kasu toomise suhteliselt vähese arvestamise. Tegelikult on iga kutsetöö vajalik ühiskonnale ja seega võib rahvamajandusele kasulik olla iga elukutse kaudu. Probleem on tehtava töö sisus, mitte aga erialas. Sisseastujate valikuskaala alusel antud hinnanguid rahvamajandusele kasu toomise suhtes mõjustas konkureeriv vastusevariant: o l l a k a s u l i k t e i s t e l e i n i m e s t e l e . Antud väärtus on märksa laiem rahvamajandusele kasu toomisest ja seetõttu suur osa noori eelistas valikuskaalas seda varianti. Ligi viiendik vastajaist arvas end orienteeruvat kutsevalikul teistele inimestele kasu toomisele. Üle 60 %-le oli aga antud nõue väga tähtis elukutse hindamisel. See näitab sisseastujate küllalt altruistlikke tegutsemismotive. Ilmselt võib antud väärtust edasises pedagoogilises tegevuses kasutada kui ühte pidepunkti noore käitumise suunamisel. Ühtlasi võib edukalt seostada antud väärtusega teisi. Näiteks, et kutsealases tegevuses on ka loominguga enda jaoks võimalik tuua kasu teistele inimestele.

3. Elukutseväärtused, mis peegeldavad kutsetöö eest antavaid hüvitusi. Töö oli eelmistes ühiskondades eelkõige elatusvahendite hankimise viis. Töös oli seega tähtis tasu, mida tema eest anti. Kutsetöö eest saadava hüvituse erinevad vormid on välja kujunenud ajaloo protsessi käigus. Nendele tuginevad väärtused inimese sisemaailmas ei ole seotud

otseselt tõi sisuga, vaid selle eest saadava tasuga. Tinglikult võib neid nimetada väliseks hüvituseks kutsetöö eest (kutsetöö iseendast võib olla hüve. Sotsialistlikus ühiskonnas säilitavad need väärtused oma tähtsuse mitte üksnes testud üleminekustaadiumina ühiskonna vaimse elu arengus¹⁸ (eelmisest ühiskonnast on säilinud need väärtused ja seetõttu elukutseid hinnatakse nende alusel). Töö isiksuse eksisteerimise alusena ei ole kaotanud oma tähtsust, vaid sotsialism on viinud selle printsibi täiuseni (kes ei tee tööd, ei pea ka sööma).¹⁹ On muutunud vaid hüvede jaotamine. Iga töö kindlustab inimese eksisteerimise. Ka edaspidi toimuvad muutused hüvede ühtlasema jaotamise suunas. Kuid "töös ilmneb kogu looduslik, vaimne ja sotsiaalne individuaalne tegevuse erinevus ja seetõttu tööd tasustatakse erinevalt"²⁰. Tähendab tasustamise erinevused on tingitud töös ilmnevatest erinevustest ja vastavad sotsialismi põhimõtetele. Seega elukutseväärtused, mis baseeruvad kutsetöö eest saadaval hüvitusel, on eneseväljenduslike elukutseväärtuste kõrval üheks oluliseks elukutsevaliku kriteeriumiks meie ühiskonnas. Kriti neile, kellel kutsetöö ei kujune eluorientatsiooniks, vaid vahendiks teiste eesmärkide realiseerimisel.

Vaatleksime alljärgnevalt lähemalt noortele hindamiseks esitatud selle grupi elukutseväärtusi.

Hea teenistus. M a t e r i a a l n e h ü v i t a - t u s on praegu tähtsaimaks hüvituse vormiks, mida annab

¹⁸ М.Попелова, Этника, М., 1965, lk. 496-564.

¹⁹ Alles kommunistlikus ühiskonnas luuakse eeldused töö muutmiseks väärtuseks kõigi ühiskonna liikmete jaoks. Vt. lähemalt: Р.Н.Косолапов, Коммунистический труд: природа и стимулы, М., 1966

²⁰ К.Маркс и Ф.Энгельс, Из ранних произведений, М., 1965, lk. 524.

kutsetöö, kuna ühiskond ei ole veel saavutanud sellist elatustaset, et võiks seda hüvitust jaotada vastavalt vajadustele.²¹ Peale selle avaldub sotsiaalne õiglus materiaalse hüvituse kaudu. "...ühiskonnas, kus töö on kõrgeimaks kollektiveerimiseks väärtuseks, aga töö mõelduks ja peamiseks materiaalsete hüvede jaotamise vahendiks on raha, igasugune moraalne stimuleerimine otseselt või kaudselt, koheselt või teatud aja pärast toetub materiaalsele ergutusele."²²

Seega tingib elutegelikkus antud hüvituse kujunemise väärtuseks. Võrreldes kapitalistliku ühiskonnaga, on selles väärtusel aga hoopis teine sisu. Kodanlikes riikides kujuneb materiaalne hüvitus ning rikastumine töö tegemise põhieesmärgiks. Meil on niisuguse eesmärgi realiseerimine piiratud, kuna ekspluateerimine on kaotatud ja seega raha ei saa muutuda kapitaliks. Anketeeritute vastused näitavad, et vaid 4,5 %-l keskkooli lõpetajaist ja 1,4 %-l sisseastujaist on hea palk elukutse valimise põhikriteeriumiks. Seega materiaalne hüvitatus ei kujuta endast põhilist valikukriteeriumi ning ei oma tsentraalset kohta isiksuse elukutseväärtuste süsteemis. Samal ajal alla kümnenendiku keskkoolilõpetajaist ja viiendik sisseastujaist on leidnud, et materiaalne hüvitus kutsetöö eest ei oma elukutse valimisel mingit kaalu. Täheleb keskkoolilõpetajad tunnevad materiaalse hüvitatuse olulisust elus ja vastav väärtus on nende sisemaailma üks elemente. Loomulik ongi olukord, kus eneseväljenduslike väärtuste kõrval omab ka palk tähelepanu kutsetöö valimisel. Materiaalse tasu eest on võimalik kompenseerida mõningatel juhtudel kutsetegevuse üksluisust ja ühekülsust vaba aja tõhusama kasutamise teel. Üheks tõenäoliseks seletuseks sisseastujate poolt antud nõudele tagasihoidlikuma hinnangu andmise põhjustele on järgmine:

²¹ Vt. В.П.Грушинов, Материальное стимулирование труда в странах социализма, М., 1968.

²² Человек и его работа, М., 1967, lk.41.

materiaalset hüvitust hindavad noored eelistavad edasiõppimise asemel asuda kohe tootvale tööle. On ju edasiõppimine seotud pikaajalise vähese materiaalse hüvitusega. Tootev töö annab aga kohe võrdlemisi hea palga. Ka tulevikus pärast kõrgema hariduse omandamist ei ole igal alal ette näha märgatavalt kõrgemat tasu töö eest. Seega ei ole enami- kule materiaalsele hüvitatusele orienteeruvatest noortest kõrgem haridus hüveks.

Olla sõprade ja tuttavate seas hinnatud. V a h e t u s o t s i a a l s e k e s k k o n n a t u n n u s t u s on tähtsaks inimese käitumise regulaatoriks.²³ Inimese hindamisel ümbritsevate poolt etendab suurt osa kutsetöö. Inimeste teadvuses on kujunenud teatud elukutsete prestiiži skaala. Sellest skaalast lähtuv ühiskondlik arvamus ümbritseb indiviidi. Teatud elukutsed toovad kaasa suurema tunnustuse kui teised. Loomulikult on see prestiiži skaala põllumeeste juures erinev õpetajate omaast või inseneridel majandusmeeste omaast. Sotsiaalse keskkonna tunnustus on eriti vajalik noorele inimesele ja seetõttu täiesti ootuspärane on selle nõude suurem tähendus keskkoolilõpetajatele kui sisseastujatele. Vastajate arvamus on, et elukutse peab kõigi väliste hüvituste seast andma enam ümbritsevate tunnustust. Ümbritsevate inimeste tunnustus teatud elukutsele võib pärineda aga aegunud arusaamadest. Seada endale niisugune väärtus põhikriteeriumiks elukutse valimisel on küsitav. Koos elukutse valimisega ja kutsetööga muutuvad sõprade arvamusel ja arusaamad erinevatest elukutsetest ning eks sõbrad ja tuttavadki võivad vahetuda. Nii tähtsat otsustust, mis määrab ära pikaks ajaks suure osa suhetest ühiskonnas, ei tohiks nagu sellest lähtudes teha.

²³ Vt. keskkonna tunnustuse osa enesehinnangu kujunemisele: B.Н. Шубкин, Методика социально-психологического исследования роли коллектива в профессиональной самоопределении личности. Социологические исследования, Новосибирск, 1966, lk. 267-268.

Vaid 1 % sisseastujatest orienteerub keskkonna tunnustusele, mis viitab antud nõudest õigele arusaamisele. Ka tulevases pedagoogilises töös esimesel kursusel on mõistlik antud väärtust mitte rõhutada. Kursuse kollektiivid on väga erinevad ja neile orienteerumine ei ole kaugeltki alati positiivne. Noore käitumist on kasulik antud regulaatori kaudu mõjutada mõeldukalt. Noore vajadus sotsiaalse tunnustuse järele on niigi suur. Kutsealase tegevuse, eriti kõrgemat haridust vajavate elukutsete hindamisel ei tohiks sõprade hinnang neile kutsealadele olla eriti tähtis.

Saavutada positsiooni ja prestiiži ühiskonnas.²⁴

Ü h i s k o n n a t u n n u s t u s on üks hüvitusi, mis võib kaasneda kutsetööga. Teatud elukutsed on seotud oma sisult (riigitegelane, teadlane, diplomaat jne.) või vormilt (kinonäitleja, telereporter, baleriin) erilise sotsiaalse positsiooni ja prestiižiga. Sellel baseeruvad ka niisugused väärtused nagu au ja kuulsus. Tabelis 1 toodud andmed näitavad, et antud hüvitus on vastajate seas leidnud vähest positiivset hindamist. Kutsevaliku põhikriteeriumiks arvab positsiooni ja prestiiži saavutamise olevat vaid üks protsent vastajatest. Tundub, et see on meie propaganda sisu ebaõige mõistmise ja mõningate arusaamade mõju tulemus. Küllalt tihti positsiooni ja prestiiži taotlemist tõlgendatakse individualismi, egoismi, auahnnuse jne.

²⁴ Enamikus kultuurides on ühiskonna tunnustuse saavutamise tähtsaks väärtuseks ning võib täheldada arenduspärasust, et koos kultuuri langusega kaob ka usk antud väärtusse. Vt. D.C. McClelland, The Achieving Society, Toronto, 1961.

"... Ameerika kultuur kirjutab ette kolme kultuuriaktsiooni tunnustamise. Esiteks, kõik peavad püüdma samade kõrgete eesmärkide poole kuni need on avatud kõigile; teiseks, praegune näiv ebaedu on teetähtis ülimale edule; ja kolmandaks, tõeline ebaedu seisneb ainult ambitsioonide vähenemises või kadumises" - need R.Mertoni sõnad on kehtivad vahetult sõjajärgse, mitte aga kaasaegse USA kohta, kus "ülimad eesmärgid" ei ole kaugeltki kõigile avatud. Seetõttu ka usk "edusse" kaob. Vt. E.Ginzberg, Values and Ideals of American Youth, Columbia University Press, 1961.

avaldusena. Niisugune arusaam on õige, kui jutt on kodanlikust ühiskonnast, kus ühiskonna tunnustus reeglina kajastab antud indiviidi üleolekut teistest ja on teesti individualismi avalduseks. Loomulikult võib ka meie ühiskonnas olla nii, et inimene ei tunneta sotsialistliku ühiskonna tegelike eesmäärke ega tõsta nende eesmärkide ja ühiskonna tunnustuse kui sellise tegevuse resultaadi nimel. Samal ajal on aga selge, et väga austav on võita sotsialismi ehitava ühiskonna tunnustust ja täiesti arusaadav on, kui elukutse valimist mõjutab teadlik püüdlus saavutada niisugust tunnustust. Igal juhul on see püsivama sisuga nõue elukutse suhtes kui vahetu keskkonna tunnustus. Vastajad on aga väljendanud oma suhtumist just egoistlikku püüdlusse saavutada positsiooni ja prestiiži. Edaspidi on ilmselt vajalik korrigeerida noorte arusaami antud väärtusest.

Juhtida inimesi. Või kui väärtus on kodanlikus ühiskonnas elukutse valimisel piiratud väärtuseks ja väljendat tööliisklassile ning lihtsatele inimestele selle ühiskonna kõige vihatumat pahet - ekspluateerimist. Just niisugust suhtumist sellesse äärmiselt individualistlikku väärtusesse avaldavadki vastajad oma hinnangutes, ehkki puhtsementiliselt oleks võinud esitatud väärtust tõlgendada ka teistmoodi. Üks või teine elukutse võib oma sisult olla seotud peamiselt juhtiva administratiivse tegevusega ja teatud võimuga (jurist, diplomaat, rahvasaadik, parteitöötaja jne.).

Sotsialistliku moraali seisukohalt on võimuahnus ja võimuhiha kahtlemata vastuvõetamatud ja leiavad õigustatult hukkamõistu vastajate poolt. Samal ajal on aga väär ära segada võimuahnust ja -iha sooviga tegelda juhtimistööga (eesmärgiks ei ole võim, vaid tegevus, millega kaasneb võim). Juhtimistöö on üks kõige tähtsamaid inimtegevuse liike sotsialistlikus ühiskonnas ning ühiskond on oluliselt huvitatud sellest, et tema parimad jõud tegeleksid selle tööga. Seega peaks elukutse valimise üheks aluseks olema soov tegelda juhtimistööga, eriti sellise eriala valimisel, mis nõuab kõrgemat haridust. Nõutakse ju igalt

kõrgema haridusega spetsialistilt inimeste juhtimist.

Kindlustada rahulik ja stabiilne tulevik. Igas ühiskonnas kujuneb inimestel teatud kindlustatus. Sellega kaasneb ka oma seisundi kindlustamise probleem ja selle tähendus isiksusele. See väärtus baseerub eelkõige esmaste vajaduste rahuldamise võimalustel antud ühiskonnas. Siin ei mõju mitte üksnes antud momendi vajaduste rahuldamise võimalus, vaid ka tulevikuperspektiiv selles osas. Niisugune kriteerium kutsevalikul näitab valiku vabaduse piiratust.²⁵ Ühtlasi piirab antud väärtus tugevalt (valiku põhikriteeriumina) inimese plaane kutsealase tegevuse osas ning sunnib arvestama vaid selle välise küljega. Vaid 4,5 % keskkoolilõpetajatest ja 1,7 % sisseastujatest peab antud väärtust elukutse valimisel põhikriteeriumiks. Üle veerandile abiturientidest ja 40 %-le sisseastujatest ei ole oma tuleviku kindlustamine üldse probleemiks. Tähendab antud väärtus on säilitanud veel teatud osatähtsuse kutsevaliku protsessi reguleerimisel.

Seega kutsealase tegevuse eest saadava hüvituse erinevad vormid on väärtusteks vastajatele ja esinevad valiku kriteeriumidena. Nende osatähtsus, eriti valiku põhikriteeriumina, on tunduvalt väiksem kui eneseväljenduslike elukutseväärtuste oma. Loomulikult ei kajasta siin esitatud kõiki võimalikke hüvitusi, mida võib anda kutsetöö (erialane perspektiiv, kuulsus, au jne.).

4. Kutsetöö tingimused ja tegevuse mõni spetsiifiline aspekt võib samuti kujuneda elukutsevalikut reguleerivaks asjaoluks. Selge, et korstnapühkija töös on kindlasti häirivaks momendiks määrdumine, õpetaja kutsealal närvipinged jne. Niisugused momendid võivad kujundada teatud nõuded kutsealasele tegevusele, mis väljenduvad vastavates väärt-

²⁵ M. Rosenbergi andmeil on see väärtus üheks tähtsaks kriteeriumiks elukutse valimisel 69 % I kursuse üliõpilastest. See ongi kõige tõsisemaks probleemiks Ameerika kodanlusele, kui võrd kaob usk edusse kui Ameerika ühiskonna endisesse põhiväärtusesse. Vt. M. Rosenberg, *Occupation and Values*, Illinois, 1957.

tustes. Noorte hulgas selliste väärtuste leviku uurimiseks esitasime keskkoolilõpetajatele hindamiseks kaks niisugust nõuet. Kõigil noortel ei ole ju veel olnud otsest kokkupuudet kutsealase tööga ja vastavad nõuded kutsetegevuse suhtes võivad nad olla omandanud neid ümbritsevast sotsiaalsest keskkonnast (vanematelt, tuttavatelt, raamatutest jt.)

Kutsetöö puhtus ja ajalised raamid. Terve rea kutsealade juures tööstuses, põllumajanduses ja teenindussfääris on töö puhtus küllalt suureks probleemiks. Kaudselt avaldub antud väärtuse läbi ka soov vältida füüsilist tööd. Teiseks küllalt oluliseks nõudeks on kujunenud ka kutsetöö kestuse probleem. Need kaks aspekti olid ühendatud meie esituses üheks nõudeks. Vastajate hinnangute alusel võime väita, et antud nõue on osale vastajaist valikukriteeriumiks. Vaid pisut üle 40 % keskkoolilõpetajatest ei esita seda nõuet valitavale elukutsele. Arvestades antud nõude tegelikku osakaalu kutsetegevuses on seda arvestavate anketeeritute arv suur. Võib eeldada, et siin lähtub osa keskkoolilõpetajaid väärast arusaamast: peaasi, et oleks puhas töö, ükskõik mis ta endast siis ka kujutab. Mõistetav on selline arusaam nende lapsevanemate juures, kellel on tulnud eluaeg teha ränkramket maatööd või abitöödel rügada. Loomulikult on niisugusel puhul kontoritöö, mis konti ei murra, hoopis teine asi. Ka praegu esineb veel musta ja rasket füüsilist tööd, kuid nii põllumajandusse kui ka tööstusesse ilmub järjest uut tehnikat, mis vahetab välja inimese füüsilise tööjõu. Seega muutub ka enamiku elukutsete reaalne sisu ning suur osa tööalast kaotab oma füüsiliselt kurnava ja määriva iseloomu. Samal ajal pakub enamik neist (zootehnik, mehhanisaator jt) tunduvalt suuremaid eneseväljendamise võimalusi kui paljud "puhtad" elukutsed (asjaajaja, masinakirjutaja, operaator jt.). Töö võib küll puhas olla, kui ta aga muud rahuldust ei paku, siis võib temas hiljem pettuda.

Tegelda pigem asjadega kui inimestega. Tööobjekt võib mõjutada suhtumist elukutsesse. Uurimuses

oli esitatud kutsevaliku nõue, mida vahel võib kuulda nn. närvilise atmosfääriga, s.t. inimestevaheliste suhete reguleerimisega tegelevate kutsealade esindajailt. Kas on tekkinud mingit püüdu vältida kutsealasid, kus tuleb tegelda inimestega? Nagu näitavad keskkoolilõpetajate hinnangud, kavatsevad minimaalselt seda asjaolu arvestada vaid veerand vastajatest. Seega eespool toodud kutsetõõ aspektidega võrreldes on see nõue tähtsusetu.

Kutsevalikut ja suhtumist kutsetõõsse võivad mõjutada kõik need neli väärtuste gruppi. Otsustavat tähtsust elukutse valikul vastajate arvates omavad ilmselt eneseväljenduslikud väärtused. Seega on muutunud valiku objektiks eelkõige kutsetõõ sisu. Hüvitused kutsetõõ eest on eneseväljenduse kui valiku põhikriteeriumi kõrval isiksuse väärtusstruktuuri oluliseks koostisosaks. See on täiesti loomulik, kuna kutsetõõ on meie ühiskonnas eksisteerimise alus ja eneseväljenduse sfääriks. Tendentsi kutsealase tõõ võimaluste ühtlustamise suunas näitab asjaolu, et kutsealase tõõ tingimuste ja sisu üksikud aspektid, mis ei ole seotud eneseväljendusega, on väga vähestel noortel hüvedeks. Konkreetseks pedagoogiliseks tõõks professionaalse moraali kujundamisel on aga vaja tunda vastavasse kõrgemasse kooli astuvate noorte elukutseväärtuste struktuuri.

Selleks vaatleme kõigepealt, kas on erinevusi vastajate²⁶ hinnangutes olenevalt soost. Nagu näitab tabel 2, on hinnang enamike vastusevariantide puhul otseses sõltuvuses vastaja soost.

Neiud on märgatavalt kõrgemalt hinnanud enesetäiendamist kutsevaliku alusena. Ka orienteerujaid enesetäiendamisele on nende seas märksa rohkem. Eeltoodu lubab järeldada, et tütarlapsed näevad kõrgemas koolis enam võimalust üldhariduse jätkamiseks. Samuti eelistatakse seda sotsiaalse tunnustuse tõttu, mis üliõpilastele ja kõrgema hariduse

²⁶ Edaspidi toome andmeid vaid sisseastujate kohta.

Tabel 2

Soolised erinevused väärtushinnangutes (%-des)

Elukutse peab võimaldama		Väga tähtis	Keskmise tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
1. Luua ja olla originaalne	A	44,1	36,8	10,8	8,2
	B	47,9	38,2	7,5	6,6
2. Kasutada oma võimeid	A	78,7	16,4	0,9	3,9
	B	77,0	18,2	1,1	3,6
3. Enesetäiendamine	A	84,8	11,8	0,6	2,7
	B	72,1	24,1	1,4	2,4
4. Kasu teistele	A	67,9	25,3	2,3	4,5
	B	56,9	34,7	4,1	4,2
5. Hästi teenida	A	12,7	62,2	20,3	4,8
	B	19,1	61,0	15,5	4,4
6. Hinnatud sõprade seas	A	26,1	42,5	24,9	6,5
	B	22,7	46,5	26,2	4,5
7. Rahulik ja stabiilne tulevik	A	11,2	37,4	44,0	7,4
	B	14,5	44,5	35,9	4,9
8. Positsioon ja prestiiž ühiskonnas	A	7,7	39,7	44,5	7,9
	B	11,1	44,1	39,4	5,4
9. Juhtida inimesi	A	7,9	28,4	55,1	8,4
	B	7,9	31,6	54,9	5,5
10. Kasu rahvamajandusele	A	40,3	39,2	11,1	9,4
	B	42,9	39,8	11,2	5,9

A - tütarlapsed, B - poisid

ga spetsialistidele osaks saab. Seda kinnitab ka nende poolt loomingule noormeestest tagasihoidlikuma hinnangu andmine.

Väärtused, mis reguleerivad käitumist laiemalt kui kutsetegevus, omavad kutsevalikul neidudele tunduvalt suuremat tähendust. Eriti on see nii kasu toomise suhtes kutsealase tegevuse kaudu teistele inimestele. Rahvamajandusele kasu toomisele püriavad kutsealases tegevuses mõlemast soost vastajad peaaegu võrdselt.

Hüvitused kutsealase tegevuse eest omavad suuremat tähendust noormeestele. Ajalooliselt on ju mees olnud perekonna ülalpidajaks. Ilmselt mõjutab see arusaam kasvatusprotsessi ka praegu. Materiaalset hüvitatust, mida annab valitav kutseala, peavad noormehed elukutse hindamisel enam silmas. Samasugune on olukord ka tuleviku kindlustamisega kutsevaliku kaudu. Noormeeste kõrgemat hinnangut ühiskonnapoolsele tunnustusele võib samuti seletada ajalooliselt kujunenud arusaamade mõjuga (saavutada prestiiži ja positsiooni ühiskonnas). Enamikul kutsealadel, mis on seotud kas sisult või vormilt erilise positsiooniga ühiskonnas, töötavad ka praegu mehed. Kuivõrd võimalust juhtida inimesi telegendasid vastajad enamasti kui võimuiha, siis ei ole eriti üllatav vastajate hinnangu sõltumatus soost. Kuigi juhtimistegevus ise peaks meelitama noormehi enam.

Vaid lähema ümbruse suhtumine valitavasse elukutsesse kutsetegevuse eest saadavate hüvituste seast on leidnud neidude poolt kõrgemat hindamist. Tundub, et nii selle hinnangu erisuse kui ka inimestele kasu toomise kõrgemalt hindamise on tinginud neidude juures sotsiaalsete kontaktide suurem osatähtsus.

Empiirilisest materjalist nähtub, et noormeeste ja neidude väärtussüsteemides on märgatavaid erinevusi, mida tuleb arvestada kasvatustöö diferentseerimisel. Seda tuleb arvestada juba pedagoogilise kollektiivi tegevuses terve kõrgema kooli ulatuses. Vabariigi kõrgemate koolide sooline koosseis on ju võrdlemisi erinev.

Veelgi parema ülevaate kasvatustöö diferentseerimiseks kõrgema kooli ulatuses annab erinevatesse kõrgematesse koolidesse astujate vastuste kõrvutamine. Ühtlasi annavad need andmed võimaluse sihipärasemalt formeerida ühe või teise kõrgema kooli üliõpilaskontingenti. Teades vastavasse kõrgemasse kooli astujate elukutseväärtuste spetsiifikat, võib juba sihipäraselt propageerida erialade neid külgi, mis on hüvedeks neile sisseastujatele. Seda sel juhul, kui vastavad erinevused on kooskõlas sellise professionaalse moraaliga, mida me tahame kujundada. Teiseks võimaluseks on noortel antud kõrgemast koolist kujunenud stereotüüpse ettekujutuse muutmine.

Tabelites 3-12 on toodud erinevatesse ENSV kõrgematesse koolidesse astujate hinnangud eespool käsitletud konkreetsetele väärtustele. Asuksimegi analüüsima neid andmeid.

1. Noored, kellele looming on põhiliseks nõudeks valitava elukutsele, eelistavad ilmselt ERKI-d ja TRK-d. Veerand ERKI-sse sisseastujatest aga orienteerub otseselt loomingule. Teistest vähem arvestavad elukutse poolt pakutavaid võimalusi loominguks EPA-sse ja TPedi-sse õppima asujad.

Sellised erinevused langevad kokku küllalt stereotüüpsete arusaamadega, et põllumehe ja õpetaja elukutse ei võimalda luua, kuna kunstniku, muusiku, näitleja tegevus seisneb loomingu. Siia tuleb lisada kindlasti ka üldreeglina TRK-sse ja ERKI-sse õppima asujate eelnev tegutsemine erialaringides, muusika- ja kunstikoolides jm., mis on kindlasti kujundanud vastava tegevuse neile hüveks.

Arvestades ühiskonna eesmärki muuta kutsetegevus inimeste eneseväljendamise sfääriks, tuleb enamikul kõrgematel koolidel kujundada vastavat arusaama. Eriti tõsiselt seisab see ülesanne EPA ja TPedi pedagoogiliste kollektiivide ees. Ühtlasi tundub, et on vajalik hakata murdma väärarusaama, et õpetaja ja põllumehe töö ei paku võimalusi loominguks. See oleks ühtlasi ka peamine vahend saavutada loomingut kõrgelt hindavate noorte suundumine vastavatesse koolidesse. Sellele aitaks kindlasti kaasa ka vastavate huvialaringide

Tabel 3

Luu ja olla originaalne

(%-des)

Hinnang Kõr- gem kool	Kõige täht- sam	Tähtis	Keskmi- se täht- susega	Ei ole tähtis	Ei vasta- nud
Kõik sisseas- tujud	11,8	45,4	37,4	9,3	7,9
TPI	11,8	43,9	41,3	9,9	4,9
TPedI	11,9	38,1	33,2	7,5	21,2
ERKI	25	78,4	16,2	4,4	0
TRK	11,4	61,4	22,7	6,8	9,1
EPA	8,6	39,9	35	9	16,2
TRÜ	11,6	47,7	39,2	10,3	2,7

loomine koolide juurde. Miks ei võiks 10. klassis juba olla pedagoogikaringi või agronoomia- ja veterinaariahuviliste ringe. Võib arvata, et tutvumine vastava alaga näitaks noortele ka eneseväljendamise võimalusi sellel alal.

2. Enesetäiendamine, nagu näitavad andmed tabelis number 4, on orientatsiooniks tegevuses ligi kolmandikule TPedI-sse astujaist, EPA-sse astujaist orienteerub enesetäiendamisele vähem kui viiendik. Seega kõige enam on karta sel põhjusel diplomi nimel õppimist TPedI üliõpilaste seas, kuna EPA-sse siirdunute hulgas on enesetäiendamise oma esmaseks eesmärgiks seadnud märksa vähem. Kõige enam on enesetäiendamine nõudeks valitavale elukutsele TRÜ-sse ja TRK-sse astujatel. Märksa vähem teistesse koolidesse sisseastujatest esitavad seda nõuet elukutsele EPA-sse ja TPI-sse õppima asujad. Üliõpilase väärtussüsteemi osana oma kutsetegevuse hindamisel on enesetäiendamine ilmselt positiivse tähendusega. Kõrgema haridusega spetsialistile on ohtlik erialasest enesetäiendamisest loobumine. See tingib tema teadmiste ja oskuste moraalise vananemise ning kaasaja teaduslik-tehnilise revolutsiooni tingimustes juba viis kuni kümme aastat pärast kõrge-
ma kooli lõpetamist mittevastavuse esitatavatele nõuetele. Just EPA ja TPI lõpetajatele on see kõige ohtlikum, kuivõrd tehnika täiustub kõige kiiremini.

3. Kõige enam orienteeruvad eneseteostusele kunstialas-
tesse kõrgematesse koolidesse õppima asujad, kuna EPA-sse ja TRÜ-sse sisseastujate seas on neid vähem. Arvestades minimaalseid erisusi ja nende erisuste suunda, tundub, et siin on tegemist normaalse jaotuvusega, välja arvatud EPA-sse astujate vähene orienteeritus eneseteostusele.

Eneseteostuse võimalus nõudena elukutse suhtes esineb kõige enam TRK-sse, ERKI-sse ja TRÜ-sse astujail, kuna TPedI-sse ja EPA-sse õppima asujate seas on neid ligi neljandiku võrra vähem. Tundub, et siin on tegemist üldtõudud stereotüüpse arusaama mõjuga. Pedagoogi ja põllumehe kutsetegevuses ei nähtu eneseteostuse võimalusi. Ka siin on kõrgemas koolis õppimise käigus vaja saavutada murrang õppima

Tabel 4

Pidev enesetäiendamine
(%-des)

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskmine tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	23,9	78,9	17,2	1	2,8
TPI	24,4	75,6	21,8	1,4	1,2
TPedI	31,9	81,9	10,2	0,4	7,5
ERKI	25	79,4	17,6	1,5	1,5
TRK	27,3	84,1	6,8	0	9,1
EPA	19,4	69,1	21,9	2,2	6,8
TRÜ	22,1	84,4	14,8	0,5	0,6

Tabel 5

Kasutada oma võimeid
(%-des)

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskmine tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	18,1	77,6	17,2	1,2	4
TPI	19	77	20,2	1,4	1,4
TPedI	19,5	68,1	17,3	1,8	12,8
ERKI	22	85,3	8,8	0	5,9
TRK	22,7	88,6	2,3	2,3	6,8
EPA	14	68	20,9	2,2	9
TRÜ	17,1	84	14,8	0,5	0,6

asunute arusaamades.

4. Tabelist 6 on näha lahkuminekuid erinevatesse kõrgematesse koolidesse sisseastujate poolt antud hinnangutes altruistlikule motiivile elukutse valimisel. Eriala valikul teistele kasu toomisele on orienteerunud üle veerandi TRK-i ja TRÜ-sse õppima asunutest (ligi kaks korda rohkem kui teistesse kõrgematesse koolidesse sisseastujaist). Väga raske on antud andmetest lähtudes interpreteerida ERKI-sse õppima asunute vähest orienteeritust antud väärtusele. Eriti aga TRK ja ERKI sisseastujate vastandlikke hinnanguid. Põhimõtteliselt võivad valikuskaala teised variandid mõjutada põhilise valikukriteeriumi määratlemist. Antud koolidesse sisseastujate seas aga on eneseväljendusele orienteerujaid praegu ühepalju, nii et siit ei saa tuleneda taolist vahet.

Olla kasulik teistele

(%-des) Tabel 6

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskm. tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
kõik	18,7	62,2	29,4	3,3	4,6
TPI	16,6	60,1	35,0	3,5	1,4
TPedI	16,4	61,1	23,9	1,8	13,3
ERKI	5,9	51,5	38,2	7,4	2,9
TRK	27,2	52,3	25	0	22,7
EPA	12,6	54,7	29,9	4,6	10,8
TRÜ	26,3	71,5	25,2	2,6	0,8

Altruistlikult meelestatud noorte poolt TRÜ eelistamine on üldiselt seaduspärane, kuivõrd seal õpitavate erialade hulka kuulub meditsiin. See määrab ära ka TRÜ-sse õppima asujate seas enam teistele kasulikuks olemise hindamise. ERKI, TRK ja EPA-sse sisseastujad on märksa tagasihoidlikumalt hinnanud vaadeldavat nõuet. Arvestades väärtu-

se spetsiifilisust kutsetegevuse hindamisel (terve rida kutsealasid ei ole otseselt üldse seotud teiste inimestega) on raske teha üldisemaid järeldusi.

5. Rahvamajandusele kasu toomises on hinnangud veelgi erinevamad kui teistele kasu toomisele tähenduse andmisel. Üldreeglina on need erinevused aga võrdlemisi kergesti tõlgendatavad. Kõrgemaid koole, kus õpitakse erialasid, mille tähtsust rahvamajandusele on pidevalt esile tõstetud, eelistavad vastavat väärtust hindavad noored. Üle poolte EPA-sse ja TPI-sse õppima asujatest peab antud nõuet "väga tähtsaks" elukutse hindamisel. Ühtlasi astub enamik rahvamajandusele kasu toomisele orienteeritud noori ka edasi õppima antud koolidesse. Seevastu kunstikallakuga kõrgematesse koolidesse ei taha astuda ükski taolise orientatsiooniga noor.

Olla kasulik rahvamajandusele

(%-des)

Tabel 7

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskm. tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
kõik	5,5	41,4	39,1	11,2	8,3
TPI	6,4	51,9	38,3	7,7	2,1
TPedI	2,7	25,2	35,8	11,1	27,9
ERKI	0,0	16,2	47,1	25	11,8
TRK	0,0	13,6	20,5	27,3	38,6
EPA	14,7	53,6	27	6,5	12,9
TRÜ	2,9	37,4	46,6	13,9	2,1

Selline olukord on loomulikult resultaadiks ühtede alade esiletõstmisel rahvamajanduse arengus. Siin võib olla tegemist kahesuguse efektiga: ühelt poolt rahvamajandusele kasu toomist tähtsaks pidavad noored eelistavad tõesti alasid, kus nad arvavad, et saab olla kasulik rahvamajandusele; tei-

Tabel 8

Hästi teenida
(%-des)

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskmi-se tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	1,4	15,4	61,3	18,3	5
TPI	1,9	17,9	65,2	15,8	1
TPedI	0	12,4	59,7	11,1	16,8
ERKI	1,5	17,6	61,8	17,6	2,9
TRK	11,4	27,3	47,7	6,8	18,2
EPA	2,2	14,7	58,6	16,9	9,7
TRÜ	1	13,5	60,5	24,5	1,5

Tabel 9

Kindlustada rahulik tulevik
(%-des)

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskmi-se tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	1,7	12,6	40,5	40,3	5,7
TPI	2,4	12	43	43,4	1,6
TPedI	0,4	10,6	35,4	32,3	21,7
ERKI	2,9	14,7	44,1	38,2	2,9
TRK	0	13,6	27,3	38,6	20,5
EPA	3,6	16,9	38,5	32	12,6
TRÜ	0,8	11,3	41,3	45,3	2,1

selt poolt noorte jaoks, kes eelistavad alasid, mille kasulikkust rahvamajandusele ei rõhutada, kaotab oma tähenduse kriteerium rahvamajandusele kasu toomine, mis ei soodusta nende alade valimist. Rahvamajandusele kasu toomise olulisuse vähenemine noorte käitumise regulaatorina on ilmselt ebasoovitav. See loob raskusi ideoloogilises kasvatus-töös humanitaarkallakuga õppeasutuste juhtkondadele.

6. Hea teenistus on otseseks sihiks kümnendikule TRK-sse astujaist ja üle veerandi sinna õppima asujatest peab seda "väga tähtsaks" elukutse hindamisel. Vähesel määral eakamad teistest, hindavad head teenistust ka TPI-sse ja ERKI-sse õppima asujad. Üldiselt on aga sisseastujatele palk teisejärguline asjaolu elukutse valimisel.

7. Oma tulevikku kavatsesid kutseala valimise kaudu mingil määral kindlustada EPA-sse õppima asujad. Teistele sisseastujatele on see nüüd vähem tähtis elukutse hindamisel.

8. Lähema ümbruse arvamust valitavast elukutsest peavad kõige enam silmas TRÜ-sse õppima asujad. ERKI sisseastujate seas on aga üle kahe korra rohkem neid, kellele antud nüüd ei oma mingit tähtsust elukutse hindamisel, kui sõprade arvamust väga tähtsaks pidajaid. Seega TRÜ-s võib kasvatus-töö päris tõhusalt toetuda kursuse avaliku arvamuse mehhanismile üliõpilaste käitumise suunamisel. ERKI-s aga on karta individualistliku suhtumise levikut (tuleb arvestada siia juurde ka teistele kasu toomise madalat hindamist valikuprintsiibina).

9. Ühiskonna tunnustuse vähesest tähendusest sisseastujatele oli juba juttu. Kunstialal töötajate prestiiž ja positsioon on üldiselt kõrge ja eriala seas kindlalt välja tõstatatud ametiredelit ei ole. Seetõttu on seletatav ka ERKI-sse ja TRK-sse õppima asujate madal hinnang esitatud väärtusele.

Olla sõprade seas hinnatud

(%-des)

Tabel 10

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskm. tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	0,9	24,4	44,1	25,5	5,9
TPI	0,7	24,6	45,3	28,4	1,7
TPedI	0,9	22,6	38,5	19,5	19,5
ERKI	2,9	14,7	48,5	32,4	4,4
TRK	4,5	27,3	36,4	15,9	20,5
EPA	1,4	21,6	45	22,7	10,8
TRÜ	2,9	37,4	46,6	13,9	2,1

Saavutada positsioon

(%-des)

Tabel 11

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskm. tähtsusega	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	0,9	9,1	41,5	42,1	7,3
TPI	1	9,9	45,8	42,2	2,1
TPedI	0,9	10,6	29,6	36,3	23,5
ERKI	1,5	10,3	35,3	50	4,4
TRK	0	4,5	47,7	29,5	18,2
EPA	0,7	6,5	39,6	37,1	16,9
TRÜ	1	9,4	41,9	47,1	1,6

Teistesse õppeasutustesse õppima asujate negatiivne suhtumine antud väärtusesse on aga ebanormaalne. Ilmselt

kõigis kõrgemates koolides tuleb saavutada ühiskonna tunnustuse ümberhindamine noorte poolt. Antud väärtus peaks omama üht esimest kohta kutsealase töö eest saadavatel hüvitustel põhinevate väärtuste seas.

10. Juhtimist on õigustatult vähem negatiivselt hinnanud tulevased tootmisjuhid: EPA-sse ja TPI-sse astujad. Ilmselt on aga vaja murda arusaam, mis samastab võimuahnuse ja juhtimistegevuse meeldivuse ka nende kõrgemate koolide üliõpilaste seas.

Andmete analüüs näitab, et erinevate väärtustega noored eelistavad kindlaid kõrgemaid kooli. See nõuab kasvatus-töö tõsisist diferentseerimist olenevalt vastuvõetavast üliõpilaskontingendist. Ühtlasi ei ole õige vaadelda üliõpilaskonda ühtsete arusaamadega rühmitusena kõrgema kooli tasemel.

Juhtida inimesi

(%-des) Tabel 12

	Kõige tähtsam	Tähtis	Keskm. tähtsus	Ei ole tähtis	Ei vastanud
Kõik	0,1	8	29,6	55	7,4
TPI	0	8,7	31,5	57,7	2,1
TPedI	0	6,6	23,9	42,5	27
ERKI	0	4,4	16,2	72,1	7,4
TRK	0	2,3	27,3	45,5	25
EPA	0,7	10,4	32,7	43,2	13,7
TRÜ	0	7,4	30,6	60,8	1,1

Veelgi vähem on aga see õigustatud teaduskonna või osakonna tasemel. Selle näitamiseks toome järgnevas graafikutes ära TPedI-sse ja TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonda astujate hinnangud elukutseväärtustele.

Eelduste põhjal peaksid need olema võrdlemisi läheda-

Andmed on graafikutes ära toodud järgmises
järjekorras

Tallinna Pedagoogilise Instituudi osakonnad

1. Koolieelne pedagoogika
2. Võõrfiloloogia
3. Kehakultuur
4. Joonestamine
5. Matemaatika ja füüsika
6. Laulmine

Tartu Riikliku Ülikooli osakonnad

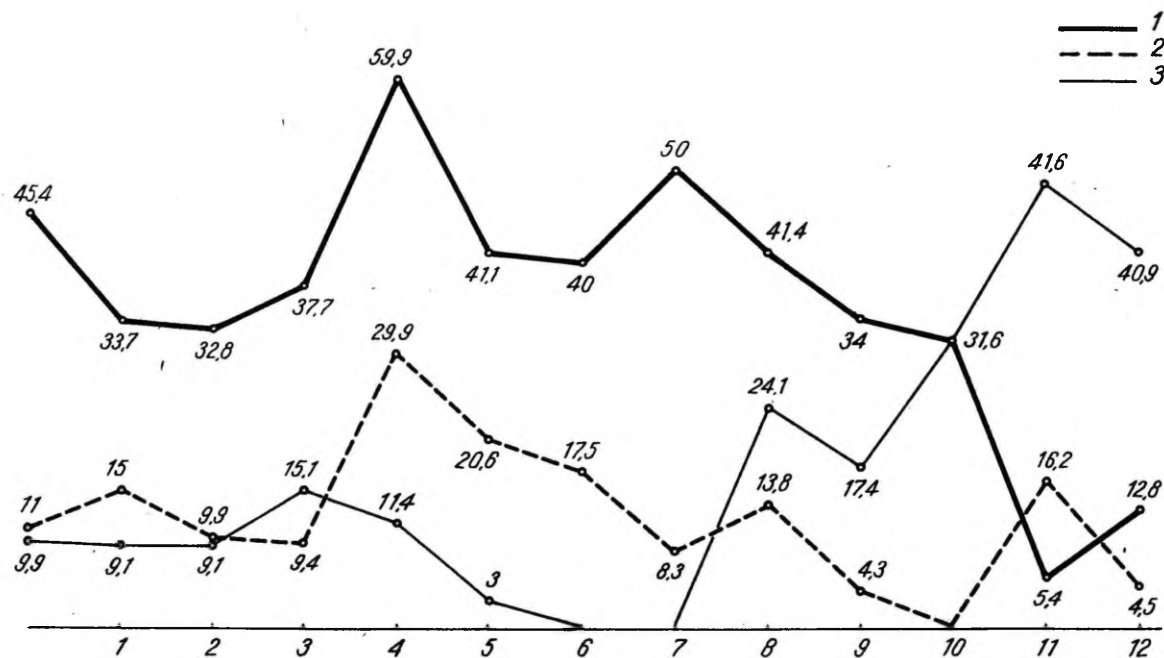
7. Eesti filoloogia
8. Vene filoloogia
9. Võõrfiloloogia
10. Defektoloogia
11. Ajalugu, psühholoogia
12. Arstiteaduskond

Jooned graafikutes tähendavad järgmist:

_____ Väga tähtis
- - - - - Kõige tähtsam

LUUA JA OLLA ORIGINAALNE

GRAAFIK 1

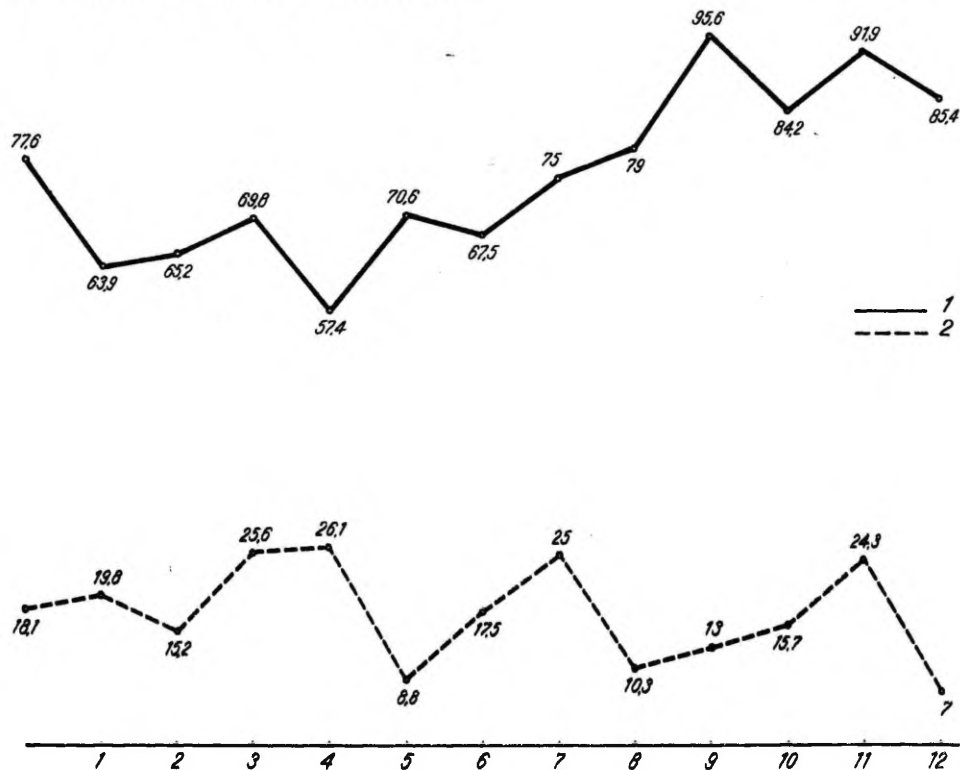
sed, kuna valitav pedagoogikutse on ju enamikul juhtudel õpingute resultaadiks. Kõrvutamiseks toome ära ka Arstiteaduskonda õppima asujate väärtushinnangud. Antud analüüs peaks huvitama ka teiste erialade esindajaid, kuivõrd ta võimaldab teha järeldusi väga tõsise küsimuse kohta: kas professionaalne moraal kujuneb välja juba enne vastavale erialal õppimist (töötamist) või sellel tegutsemise käigus? Kas valivad teatud väärtusi hindavad noored kindla kutse ja eriettevalmistuse ning sellel töötamise käigus need väärtused kinnistuvad või ei ole vastavale erialale siirdumatel tulevase professionaalse moraali algeid. Vastus neile küsimustele annab võimaluse teha järeldusi ka ühiskondliku teadvuse suhtelise iseseisvuse kohta ja tema osast ühiskondlike suhete taastootmisel. Erisused erinevatesse kõrgematesse koolidesse sisseastujate väärtushinnangutes annavad aluse jaatavaks vastuseks viimasele küsimusele.

Analüüsi alla saime võtta vaid need erialad loetletud teaduskondades, kuhu õppima asuda soovis enam kui 50 noort. Kokku on seega vaatluse all 12 eriala. Graafikutes toome ära sisseastujate hinnangu valiku skaala alusel (kõige tähtsam nõue) ja nende protsendi, kes pidas antud nõuet "väga tähtsaks" elukutse hindamisel.

1. Loomingule orienteeruvad noored on eelistanud joonistamist, matemaatikat, füüsikat, ajalugu ja psühholoogiat. Kõige kõrgemalt intensiivsusskaala alusel on seda nõuet hinnanud joonistamist, eesti keelt, ajalugu ja psühholoogiat õppima asunud noored. Ülejäänud vaadeldavatesse osakondadesse astujad hindavad teistest sisseastujatest märgatavalt vähem loomingut kui kutsetegevusele esitatavat nõuet. Vahed erinevate osakondade vahel on suured. Nii ei ole ükski tulevane defektoloog orienteerunud loomingule, niig võrdne arv neist on pidanud antud nõuet väga tähtsaks ja mitte tähtsaks elukutse hindamisel. Ka võõrfiloloogidele omab looming vähest kaalu. Suurem empiiriline materjal annaks võimaluse detailsemalt vaadelda võrreldavate erialade erisusi. Praegu piirdume aga üldisemat laadi järeldusega: pedagoogi-

KASUTADA OMA VÕIMEID

GRAAFIK 2

liste osakondade noorte juures on väga tähtsaks ülesandeks kutsetegevuses eneseväljenduse soovi kujundamine.

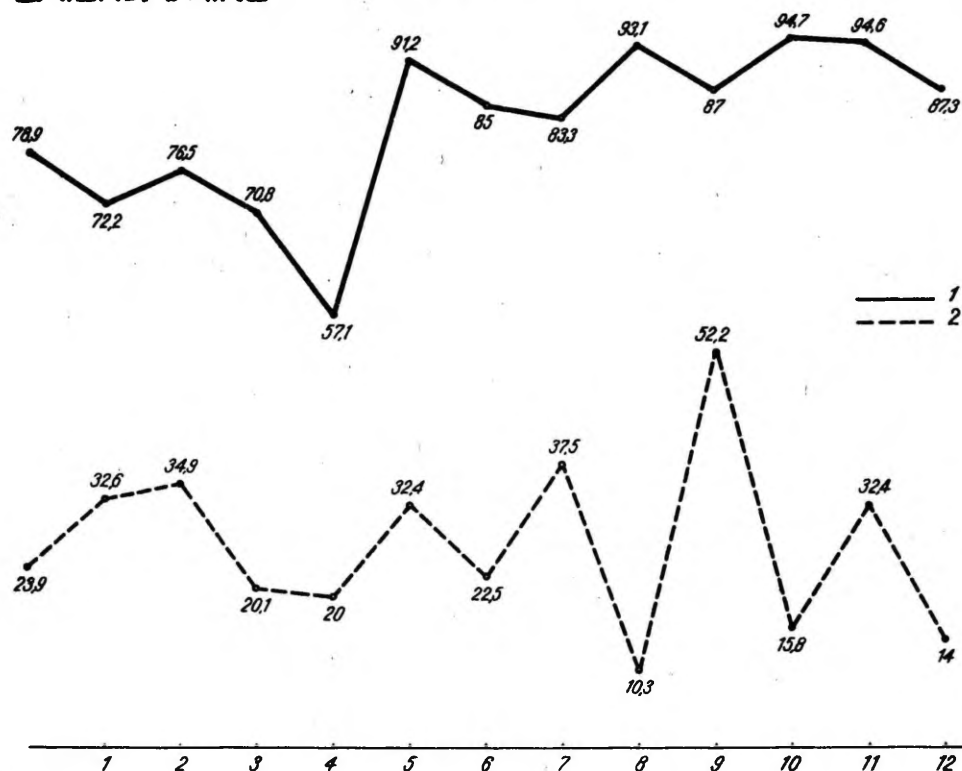
2. Kutsetegevuses oma võimete kasutamisele orienteerub ligikaudu veerand joonistamise, kehalise kasvatuse, eesti keele, ajaloo ja psühholoogia erialade õppima asujaist. Samal ajal ainult kümnendik arstidest, matemaatikutest, füüsikutest ja vene filoloogidest peab seda kõige tähtsamaks nõudeks elukutsele. Kui valikuskaalat mõjutavad teised vastusevariandid, siis intensiivsusskaala alusel on vördlus täielikum. Siin ilmnevad väga suured erinevused. TRÜ võõrfiloloogia osakonda sisseastujaist on vaid 65,2 % andnud sama hinnangu. Väga raske on seletada taolist erinevust. Ka ajaloolaseks, psühholoogiks, arstiks ja defektooloogiks õppima asujaist esitab selle nõude valitavale erialale 85 % või enam. Samal ajal on arvestanud seda nõuet pisut üle poolte joonistamise ja 63,9 % koolieelse pedagoogika erialale asujaist.

TPedI-sse astujad tervikuna arvestavad elukutse valikul oma võimete kasutamist märksa vähem kui teistesse kõrgematesse koolidesse õppima asujad.

3. Enesetäiendamisele orienteerub üle poole TRÜ-sse võõrfiloloogiat õppima tulijatest. See viitab antud osakonna valimisel eelkõige üldhariduse omandamise motiividele. Küllalt palju võib sellise suunitlusega noori olla ka eesti filoloogiat, TPedI-s võõrfiloloogiat, koolieelset pedagoogikat, matemaikat, füüsikat, ajalugu ja psühholoogiat õppima asujate seas. Tulevastest joonistamisõpetajatest esitas oma erialale selle nõude aga vaid pisut üle poole. See tundub olevat võrdlemisi ebasoovitav olukord. Kui orientatsioon ainult enesetäiendamisele on kõrgemas koolis ebasoovitav, siis antud kriteerium üliõpilase väärtussüsteemi osana on ilmselt positiivne. TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonda astub tunduvalt enam niisugust väärtust hindavaid noori kui teistesse kõrgematesse koolidesse. Kui see ei ole seotud eesmärgiga omandada vaid üldharidust, siis

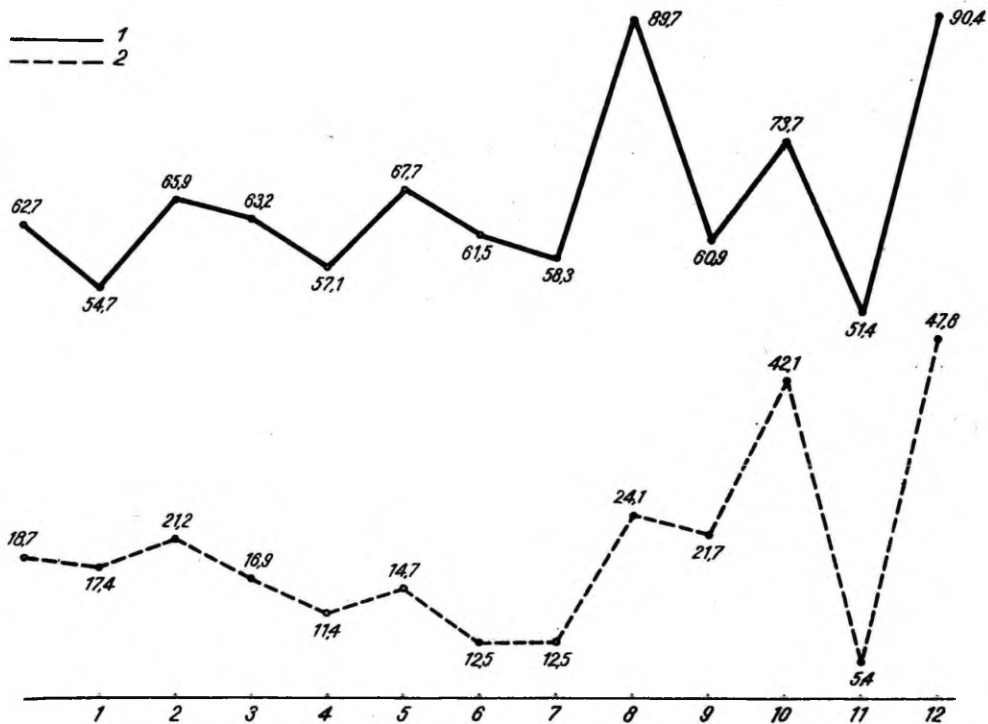
ENNESETÄIENDAMINE JA SILMARINGI LAIENDAMINE

GRAAFIK 3

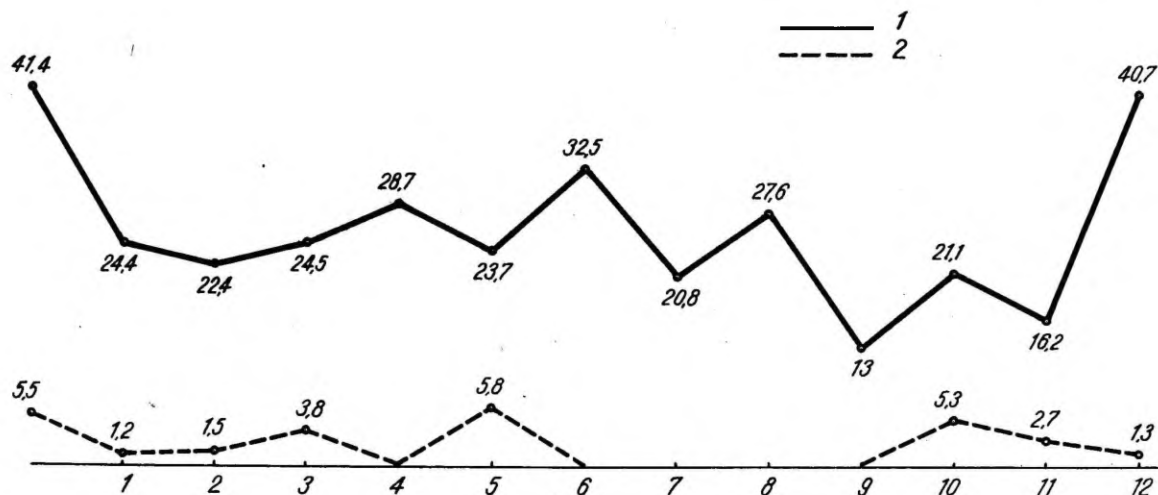
OLLA KASULIK TEISTELE INIMESTELE

GRAAFIK 4

OLLA KASULIK RAHVAMAJANDUSELE

GRAAFIK 5

on see kahtlemata heaks aluseks kasvatustööle.

4. Altruistlikult on ootuspäraselt kõige enam meelestatud tulevased arstid ja defektoloogid, kusjuures ligi pooltele on see nende valiku põhimotiiviks. Ootamatuseks on vene filoloogide altruistlik lähenemine kutsetegevusele. Hilisem analüüs aga annab sellele siiski seletuse. Kõige vähem altruistlikult on meelestatud tulevased ajaloolased, psühholoogid ja koolieelikute pedagoogid. Viimaste juures pole see ilmselt normaalne. Üldreeglina peaksid aga tulevased pedagoogid olema meelestatud teistele erialadele pürgivatest noortest altruistlikumalt. Kutsetegevuse põhimotiivina võib nimetatud väärtus esineda eelkõige inimeste vahetu abistamisega seotud kutsealadel (arst, defektoloog, laste kasvataja jne.).

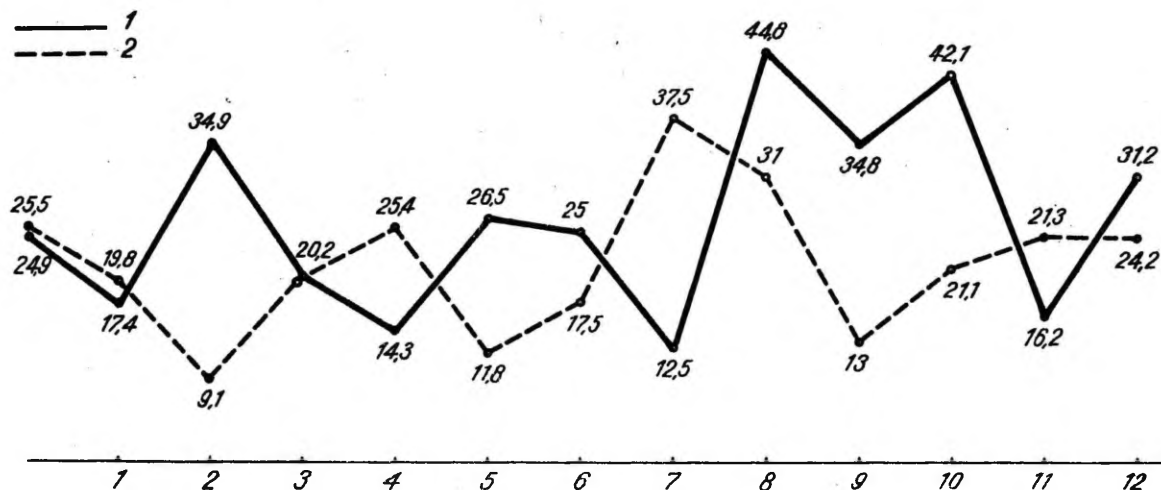
5. Rahvamajandusega on viimastel aastatel humanitaaralaseid vähe seotud. Ikka on esile tõstetud vaid reaal- ja tehniliste alade esindajaid. Ometi on rahvamajanduse käekäik näiteks psühholoogi tegevusest otseselt sõltuv. Viimasel ajal on üha enam ettevõtteid esitanud nõudmisi tööstuspsühholoogide saamiseks.

Pedagoogide tegevusest sõltub kõige enam tööjõuressurside kvaliteet. Viimased aga on kaasajal rahvamajanduse arendamise põhiteguriks. Õigustamatu humanitaaralade alahindamine on viinud selleni, et vaid üksikud rahvamajandusele kasu toomisele orienteeruvad noored on valinud neid erialasid. Samuti omab rahvamajandusele kasu toomine väga väikest tähtsust kutsetegevusse suhtumisel üldse TPedI-sse ja TRÜ Ajaloo-Keelteaduskonda õppima asunuike. TRÜ võõrfiloloogia osakonda sisestatud, arvestades nende väärtushinnanguid, loodavad saada tõlkideks. Nende juures on oma ala rahvamajandusega mittesidumine teatud määral ootuspärane. Teistes osakendades ei tohiks see aga nii olla.

6. Kitsama keskkonna tunnustus on enam tähtis vene filoloogia, defektoloogia ja võõrkeele erialale õppima asunuike. Vähe on seda nõuet väga tähtsaks pidanud eesti filoloogia, ajaloo, psühholoogia ja joonistamise erialale õppima

OLLA SÕPRADE JA TUTTAVATE SEAS HINNATUD

GRAAFIK 6

asujad. Samal ajal on nende ja vene filoloogide osakonda sisseastujate seas kõige enam neid, kes ei arvesta üldse seda asjaolu. Tulevaste vene filoloogide hinnangud on vastutolulised (ühelt poolt 44,8 % peab seda nõuet väga tähtsaks, teiselt poolt 31 % mitte tähtsaks). Seega võib juba ühe osakonna sees välja tuua vastandlikud grupid. Et see veelgi selgem oleks, toome vene filoloogide positiivsed ja negatiivsed hinnangud kõigi ülejäänud nõuete suhtes.

Vene filoloogide väärtushinnangud
(%-des)

Tabel 13

Elukutse peab võimaldama:	Väga tähtis	Ei ole tähtis
Hästi teenida	<u>13,8</u>	<u>20,7</u>
Kindlustada rahulik ja stabiilne tulevik	<u>24,1</u>	<u>55,2</u>
Kindlustada positsioon ja prestiiž ühiskonnas	<u>20,7</u>	<u>51,7</u>
Juhtida inimesi	17,2	58,6

Tabelist 13 nähtub selgelt kahe vastandliku grupi olemasolu vene filoloogide hulgas, eriti ühiskondliku tunnustuse osas (alla kriipsutatud grupid on suurimad üldse vastava hinnangu andnud sisseastujate seas). Arvestades vene filoloogia osakonda õppima asujate erinevat sotsiaalset päritolu (siin on nii maalapsi ENSV-st kui ka NSV Liidu teistest suurematest linnadest pärinevaid noori), on see ka arusaadav.

Seega on erinevusi mitte üksnes kõrgemate koolide üliõpilaskonnas, vaid ka ühe eriala piires. Neid tuleks arvestada juba kasvatuspoliitika planeerimisel igas osa-

konnas. Täiesti selged erinevused on aga olemas erinevate erialade üliõpilaste poelt antud väärtushinnangutes. Mõningatel juhtudel, näiteks arstide, defektoloogide ja võõr-filoloogide suhtes võib väita, et neid erialasid valivad tulevasele professionaalsele moraalile aluseks olevate maailmavaateliste erisustega noored. Detailsen ja korduv (mitme aasta sisseastujailt saadav) informatsioon võimaldab aga teostada juba sügavamad analüüsi.

**О СТИМИРОВАНИИ МЕТРОБОССТРЕНИЯ
В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ**

II

На естонском языке

**Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Давида, 18**

Vastutav toimetaja M. Tiitma

TRÜ rotaprint 1971. Paljundamisele antud 22.IV 1971.

**Trükipoognaid 10,75. Tingtrükipoognaid 10,0. Arves-
tuspognaid 7,9. Trükiarv 500. Paber 30 x 42. 1/4.**

MB 0367a. Tell. nr. 343

Hind 55 kop.

A

1628

Hind 55 kop.